

HAASTE

Haastattelussa Nils Christie **s.4**

Lähisuhdeväkivallan sovittelu **s.7**

Sovittelun kehitys Euroopassa **s.33**

Sovittelun vaikuttavuudesta **s.44**

ASIAANTUNTEVASTI RIKOKSENTORJUNNASTA JA KRIMINAALIPOLITIIKASTA

Sovittelu ja restoratiivinen oikeus

4 KRIMINAALIPOLITIIKAN VAIKUTTAJIA
Restoraatio tarpeen myös vakavissa tapauksissa
Riikka Kostiainen

Haasteltavana on kriminologi **Nils Christie**. Hän näkee restoraatiolle sijaa myös hirmutekujen, kuten Norjan 2011 heinäkuun joukkomurhan, käsittelyssä. Hänen mielestään oikeudenkäynnissä täytyy kiinnittää enemmän huomiota seurausten korjaamiseen.

7 Konkreettisia harjoituksia haasteellisten tilanteiden tunnistamiseksi
Saija Sambou & Erika Uotila

Pohjoismaiden kriminologisen yhteistyöneuvoston tuella on tutkittu lähisuhdeväkivallan sovittelua, sen haasteita ja kehittämistarpeita. Kirjoituksessa paneudutaan esiin tulleisiin koulutustarpeisiin.

10 Lähisuhdeväkivallan sovittelu käytännössä
Pia Slögs

Kirjoituksessa kuvataan lähisuhdeväkivallan sovitteluprosessin etenemistä käytännönläheisesti – sovittelualoitteen saapumisesta ja soveltuvuusarvioinnista siihen mitä ja miten sovittelaa.

12 Miten suhtaudumme väkivaltaan?
Johanna Niemi

Näkökulmakirjoituksessa kommentoidaan lähisuhdeväkivallan sovittelua

13 Sovittelu sopii nuorten asioihin
Heidi Haapanen

Vantaan sovittelutoiminnan johtaja **Terttu Mehtonen** näkee tärkeäksi, että lasten ja nuorten rikkomuksiin puututaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja että niitä selvitetään huolella.

14 Rikossovittelu ja moraalit
Heidi Jokinen

Restoratiivisesta oikeudesta käytävässä keskustelussa on tärkeää antaa sijaa myös moraalille näkökohdille. Rikoksissa on kysymys oikeasta ja väärästä ja tämän eron ymmärtämisestä.

16 Kulttuurilla on merkitystä monikulttuurisessa sovittelussa
Katri Kyllönen

Maahanmuuttajien kulttuuriin suhtautuminen jakaa sovittelijoiden mielipiteitä. Kulttuurin merkityksen ymmärtäminen nykyistä laajemmin auttaisi tekemään sovittelusta maahanmuuttajaystävällisempää ja saavuttamaan parempia tuloksia.

18 Antropologinen näkökulma restoratiiviseen oikeuteen
Douglas P. Fry

Antropologia tarjoaa monipuolisia ja kiehtovia näkökulmia siihen, miten ihmiset ratkovat kiistoja ja korjaavat konfliktien vahingoittamia suhteita.

20 Muutos on suuri haaste sovittelutoiminnalle
Timo Pehrman

Sovittelu etenee suomalaisessa yhteiskunnassa, mutta etenemistä tulisi selkeästi vauhdittaa. Kirjoituksessa tarkastellaan työyhteisösovittelua sekä sovittelun tilannetta ja tulevaisuuden haasteita.

Sovittelu tuo kouluun sosiaalista oppimista – Maija Gellin

23 Restoratiivisen oikeuden kehitys Euroopassa
Aarne Kinnunen

Restoratiivisen oikeuden menetelmiä perinteisen oikeudenkäytön vaihtoehtona tai täydentäjänä on kehitetty Euroopan maissa hyvin eri tavoin ja eri tahdissa. Kaikissa maissa toiminta on käynnistynyt ainakin jollain tasolla.

26 Restoratiivisia käytäntöjä myös Suomen vankiloihin?
Marjatta Kaurala

Suurin osa restoratiiviseen oikeuteen pohjautuvista ohjelmista toteutuu vankilan ulkopuolella, mutta ohjelmia käytetään maailmalla myös vankiloissa.

28 Norjassa sovittelusta tullut osa rikosprosessia
Anna Nylund

Sovittelusta on tullut osa rikosprosessia, joskin sen käyttö vaihtelee paikkakunnittain. Nuorten rikosten käsittelyä kehitetään.

30 Helsingin sovitteluseminaari keskittyi uhrin näkökulmaan
Henrik Elonheimo

Seminaarin keskeinen viesti oli, että sovittelun ja uhripalveluiden välille kaivataan enemmän yhteistyötä.

32 Kuulumisia viktinologian maailmansymposiumista
Päivi Honkatukia & Mervi Sarimo

Niin tutkimuksen, uhrien tukemisen ammattilaisten, uhriaktiivisuuden kuin uhripolitiikan näkökulmat tulivat ohjelmassa esiin.

Sovittelun vähimmäistakeet uhridirektiivissä – Kirsi Pulkkinen

35 Yhdyskuntapalvelun hyvistä vaikutuksista kertynyt näyttöä
Raino Lavikkala

Paljon yhdyskuntapalvelun potentiaalia jää kansainvälisten arviointien mukaan käyttämättä.

38 Ankkuri tarttuu nuoriin ja perheväkivaltaan
Heidi Haapanen

Ankkuri-toiminta käynnistyi 2003 Hämeenlinnassa hankkeena. Nyt toiminta on vakiintunut ja levinnyt myös muualle.

40 Huumeiden käyttö lisääntyy
Tomi Lintonen & Elina Kotovirta

Huumeet Suomessa 2020 -ennakointitutkimuksessa haastateltiin asiantuntijoita.

42 KRIMINOLOGIA
Matti Laine: Kopernikaaninen kumous?

44 RIKOKSENTORJUNTA
Jukka-Pekka Takala: Lunastaako restoratiivinen oikeus lupauksensa?

46 AJASSA

HAASTE

ASiantuntevasti
rikoksentorjunnasta
ja kriminaalipolitiikasta

Julkaisijat

Oikeusministeriö
Rikoksentorjuntaneuvosto

Päätoimittaja

Juha Kääriäinen
Poliisiammattikorkeakoulu

Toimitussihteeri

Riikka Kostiainen

Yhteystiedot

Osoite: Mannerheimintie 4,
PL 25, 00023 Valtioneuvosto
Puhelin: 0295 150252
Sähköposti: haaste@om.fi
Internet: www.haaste.om.fi

Toimitusneuvosto

Sakari Melander (pj.)
Helsingin yliopisto
Janne Kivivuori (varapj.)
Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos
Aarne Kinnunen
Oikeusministeriö
Riitta Koivisto
Vantaan turvallisuusohjelma
Robin Lardot
Poliisihallitus
Henrik Linderborg
Rikosseuraamuslaitos
Leena Metsäpelto
Valtakunnansyyttäjänvirasto
Olli Salin
Helsingin kaupunki
Leena Suurpää
Nuorisotutkimusverkosto
Jukka-Pekka Takala
Rikoksentorjuntaneuvosto
Joonas Vuorenpää
Finanssialan Keskusliitto

Taitto

Riikka Kostiainen

Kansikuva

Pekka Sakki / Lehtikuva

Tilaushinta

Vuosikerta 25 euroa + alv. 9%
Irttonumero 6,50 euroa

Tilaukset ja osoitteenmuutokset

Sähköposti: haaste@om.fi
Lomakkeet: www.haaste.om.fi

Painopaikka

Kirjapaino Uusimaa, Porvoo

12. vuosikerta
Ilmestyy neljä kertaa vuodessa.
ISSN 1458-0314 (Painettu)
ISSN 1458-2759 (Verkkojulkaisu)

Lehden kirjoitukset ovat kirjoitajiensa kannanottoja.

P Ä Ä K I R J O I T U S

■ JUHA KÄÄRIÄINEN

Korjaavaa oikeutta

Suomen kieleen ei ole vakiintunut kovin hyvää ilmausta käsitteelle *restorative justice*. Googlen kääntäjä tarjoaa verbille *restore* suomenkielisiä vastineita: palauttaa, parantaa, entisöidä tai ottaa uudestaan käyttöön. Nämä käännökset kuvastavatkin melko hyvin restoratiivisen oikeuden perustavoitteita. Niiden mukaisesti rikosoikeuden työssä on kysymys perimmiltään sosiaalisten ristiriitojen käsittelystä. Ristiriidat syntyvät yhteisöissä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja yhteisöissä ne pitäisi myös ratkaista: oikeusjärjestelmän tulisi edistää toimenpiteitä, joiden avulla voimme palauttaa ihmisten välistä luottamusta ja korjata vaurioita, joita ristiriidat ovat aiheuttaneet. Restoratiivisen oikeuden ajatukset ovat viime vuosikymmeninä nousseet meillä ja muualla kritisoimaan perinteistä oikeusajattelua, joka on pyrkinyt pikemmin rankaisemaan kuin ratkaisemaan sosiaalisia ongelmia.

Suomessa on tehty jo usean vuosikymmenen ajan määrätietoista kriminaalipolitiikkaa restoratiivisen oikeusajattelun suunnassa. Näkyvimpänä osoituksena tästä on vankilukujen kehitys. Viimeisimpien kansainvälisten tilastojen mukaan (ICPS) väkilukuun suhteutettu vankilukumme on yksi maailman pienimpiä. Olemme hivuttautuneet muiden Pohjoismaiden rinnalle ja ohi. Tähän on päästy määrätietoisella politiikalla, jonka tavoitteena on ollut kehittää vankeudelle vaihtoehtoisia seuraamuksia, joiden avulla rikoksista tuomittuja voidaan aidosti integroida osaksi yhteiskuntaa. Näistä tärkeimpiä ovat olleet sovittelu ja yhdyskuntaseuraamukset.

Haaste-lehden tässä numerossa esitellään restoratiivisen oikeuden suomalaisia sovelluksia eri puolilta ja pyritään tuomaan esiin myös kriittisiä äänenpainoja. Sovittelun piirissä on paljon keskusteltu esimerkiksi siitä, sopiiko sovittelu lähisuhdeväkivallan ratkaisukeinoksi. Toinen teema, joka varmasti jatkossa nousee entistä vahvemmin keskusteluissa esiin, on kysymys restoratiivisesta oikeudesta maahanmuuttajayhteisöissä. Maahanmuuttajataustaisten tuomittujen osuus kaikista tuomituista on ollut kasvussa ja luultavaa on, että kasvu jatkuu. Tässä tapauksessa integrointitehtävä on kaksinkertainen: olisi kyettävä rakentamaan yhteisyyttä uhrien ja tekijöiden välille ottamalla huomioon etnisten ryhmien väliset jännitteet. Tämä on yksi esimerkki ongelmista, jotka vaativat uudenlaisia ratkaisumalleja myös restoratiivista oikeutta ajatellen.

Restoraatio tarpeen myös vakavissa tapauksissa

Norjalainen kriminologi **Nils Christie** näkee restoraatiolle sijaa myös hirmutekojen, kuten Norjan 2011 heinäkuun joukkomurhan, käsittelyssä. Hänen mielestään oikeudenkäynnissä täytyy kiinnittää enemmän huomiota seurausten korjaamiseen. Hänen ajatuksensa tekijän ymmärtämisestä ovat saaneet osakseen kritiikkiä julkisessa keskustelussa Norjassa. Christie näkee ymmärtämisen kuitenkin tärkeäksi, koska selitykset auttavat ihmisiä toipumaan.

Norjalainen kriminologi Nils Christie kyseenalaisti väitöskirjassaan vuonna 1960 tavan, jolla yhteiskunta erottelee rikollisen ja muun toiminnan. Samat teot voidaan kohdata monen rinnakkaisen järjestelmän, kuten oikeuslaitoksen, psykiatrian, koulun tai uskonnon, kautta. Tämän aiheen parissa Christie (synt. v. 1928) on jatkanut koko pitkän uransa. Hän pohtinut sitä, milloin yhteiskunnassa on liikaa tai liian vähän rikollisuutta ja mikä on sopiva määrä harjoittaa kontrollia rangaistusjärjestelmän kautta. Erityises-

ti hän on arvostellut vankilan käyttöä. Hänet tunnetaan myös esimerkiksi siitä ajatuksesta, että huumeet ovat hyvä vihollinen yhteiskunnalle, koska huumepolitiikka on oivallinen keino vetää huomiota pois joistakin perustavimmista yhteiskunnallisista ongelmista.

Pohjoismainen sovittelu perustuu pitkälti Nils Christien ajatuksiin konflikteista omaisuutena, josta hän kirjoitti artikkelin vuonna 1977. Christien mukaan konfliktin omistus tulisi palauttaa niille, joiden välillä se on syntynyt; rikosprosessissa valtio syr-

jäyttää asianosaiset. Rangaistuskeskeinen oikeus keskittyy rikoksentehtäjänsä, mutta restoratiivinen, korjaava oikeus antaa myös uhrille keskeisen aseman. Christien mielestä on tärkeää, että restoratiivista prosessia ei käytetä vain pikkutekojen vaan myös vakavien tapausten seurausten korjaamiseen.

– Restoratiivinen oikeus on olennaisen tärkeä yhteiskunnassa, koska se ei keskity vain itse tekoon, vaan kaikkeen siihen, mitä tapahtui, mikä oli vuorovaikutus ja mikä saattoi aiheuttaa teon. Molemmille osapuolille tilanteen käsittely

on tarpeen. Tekijän on tärkeä saada kertoa, mitä tapahtui ja miksi, ja uhrin kuulla se. Täytyykin luoda järjestelmiä, joissa sosiaaliset suhteet ja henkilökohtainen vuorovaikutus on sallittua. Ihmiset ovat ihmisiä – meillä on tarve saada selitys ja nähdä toivoa.

Christie arvioi, että nyky-yhteiskunnassa restoratiivisen oikeuden toteuttaminen on vaikeampaa kuin ennen, koska on niin paljon eroja sekä sosiaalisesti että maantieteellisesti. Kun emme opi tuntemaan toisiamme, ei synny sellaista yhteisöllisyyttä kuin ennen pienissä kyläyhteisöis-

Kriminologi Nils Christie kävi puhumassa hirmutekojen seurausten korjaamisesta Helsingissä järjestetyssä kansainvälisessä restoraatiivisen oikeuden konferenssissa.

sä. Niissä ongelmia pystyttiin ratkomaan keskustellen.

HIRMUTEKOJEN SEURAUSTEN KORJAAMINEN

Oslon yliopiston kriminologian emeritusprofessori Nils Christie on tutkinut myös erilaisia hirmutekoja, mm. natsien toimintaa keskitysleireillä ja Jugoslavian tapahtumia. Hän kävi puhumassa hirmutekojen seurausten korjaamisesta kansainvälisessä restoraatiivisen oikeuden konferenssissa kesäkuussa Helsingissä.

– On tärkeää nähdä sen vaarat, mitä voi tapahtua, jos ei näe toisia ihmisiä. Oli tärkeä tutkia niitä harvoja vartijoita Auschwitzissa, jotka eivät tappaneet ja kiduttaneet. Nämä vartijat keskustelivat

keskitysleirin vankien kanssa, katsoivat heidän perhekuviaan ja kuuntelivat heidän laulujaan. Näin he tulivat läheisiksi vankien kanssa ja näkivät heidät ihmisolentoina. Sen sijaan tappajat näkivät vangit likaisina ei-ihmisinä. He eivät halunneet ottaa askeltakaan muuhun suuntaan. Onkin olennaista luoda tilanteita, joissa ei voi välttyä näkemästä toista ihmisenä. Jos voi katsoa toista niin, että tämä on jokin muu olio, tappaminen voi olla helppoa, Christie varoittaa.

Nils Christie myöntää, että restoraatio on vaikea termi: vahingoittunut maalaus voidaan korjata entiseen loistoonsa ja vanha rakennus voidaan korjata jopa kauniimmaksi kuin ennen – mutta mitä jää korjattavaksi hirmu-

tekojen kuten Auschwitzin jälkeen? Hän vastaa, että yhteiskunta.

– Hirmuteot tuovat mukanaan surua ja epätoivoa, mutta ne voivat tarjota myös toivon pilkahduksen. Kauheuksilla on joitakin positiivisempiakin vaikutuksia yleisellä yhteiskunnallisella tasolla ja mahdollisesti rikosoikeutemme yleisemmin. Tuomioistuimet eivät muunnu restoraatiivisen oikeuden yksiköiksi, mutta jotkin restoraatiivisen oikeuden ainekset voivat löytää tiensä niihin, ja siten niiden toiminta voi kehittyä.

KOKO MAA RESTORAATION AREENANA

Nils Christie on joutunut päivittämään näkemyksiään hirmutekojen restoraatiosta, kun heinäkuun 22. päivänä

2011 Norjassa sai surmansa 77 ihmistä ja parisataa loukkaantui. **Anders Breivikin** toteuttama joukkosurma oli kaikille suunnaton järkytys, sillä tutkimukset osoittavat, että norjalaiset ovat kansainvälisissä vertailuissa huipulla luottamuksessa ja pohjalla toistensa tappamisessa.

Christie kertoo olleensa autossa matkalla Osloon, kun pommi räjähti oikeusministeriössä. Hän myöntää, että uutisen radiosta kuultuaan hän itse pelkäsi maahanmuuttajien kostoiskua, mutta tytär kyseenalaisti sen heti. Jonkin ajan päästä tulivat tietoon tapahtumat demarinuorten kesäpaikassa pienellä saarella. Christielle uutisjutut illan mittaan toivat jonkinlaista helpotusta: tekijä ei ollut maahanmuuttaja vaan hyvin norjalainen. Pääministeri **Jens Stoltenbergin** puheet televisiossa ja radiossa kuvasivat erinomaisesti maahan levinnyttä surua, epätoivoa ja yhteenkuuluvaisuutta uhrien kanssa. Puheissa välittyi myös se, että norjalaiset eivät kohtaa tapahtumia koston ja pelon vallassa vaan haluavat säilyttää demokraattisen yhteiskunnan ideaalit.

– Jollain tavoin tulimme lähemmäksi toisiamme noina päivinä. Poliitikoilla oli tässä merkittävä rooli. He jättivät väittelyt sikseen vaalien läheisyydestä huolimatta. Ilmapiiiri oli samankaltainen kuin vuonna 1945, kun Saksan miehitys päättyi. Yhteisöllisyyden tunne yhdisti kansakunnan – jokikin aikaa, Christie kertoo.

– Norja muuttui näinä ensimmäisinä viikkoina isoksi restoraation areenaksi. Yleensä ajattelemme restoraatiota prosessina, jossa on rajallinen määrä osallisia: uhri, tekijä ja sovittelija. Mutta heinäkuun 22. päivän jälkeen koko kan-

Joukkosurmaajan näkemykset ja arvot ovat hyvin paheksuttavia, mutta on parempi kuunnella niitä päivänvalossa oikeudenkäynnissä kuin antaa niiden kyteä netissä, Nils Christie sanoo.

→ sakunta tuli osalliseksi. Järkytys ja suru oli niin suuri, että uusia muotoja täytyi luoda. Tunteita osoitettiin, arvoja selvennettiin ja normeja vahvistettiin. Saarella henkiin jääneet nuoret olivat tässä kaikessa ajava voima, ei ollut ketään asiantuntijoita välissä. Asiantuntijat ilmestyivät julkisuuteen vasta kun oikeusjuttua alettiin valmistella.

OIKEUDENKÄYNNISSÄ RESTORATIIVISIA ELEMENTTEJÄ

Konferenssin aikoihin kesäkuussa joukkosurmaaja Anders Breivikin kymmenen viikon oikeudenkäynti oli juuri päättynyt. Elokuussa hänet tuomittiin syyntakeisena 21 vuodeksi vankeuteen.

– Breivikin rikokset käsiteltiin perinteisessä oikeusistunnossa, jossa punnittiin rangaistusta. Vaikka uskon kiihkeästi restoratiiviseen oikeuteen, jopa minun oli pakko myöntää, etten pitänyt mahdollisena käsitellä tällaista tarkoituksellista tappamista rikosoikeusjärjestelmän ulkopuolella. Tässä tapauksessa rikosentekijä ei hyväksynyt tekojensa olevan väärin eikä todennäköisesti muuta näkemystään lähitulevaisuudessa, Nils Christie arvioi.

– Rikostuomioistuin ei kuitenkaan ollut vapaa ympäröivän yhteiskunnan restoratiivisten prosessien vaikutukselta. Keskeiset restoratiiviset ajatukset tunkeutuivat käsitelyyn. Uhrin saivat oikeussa-

lissa osakseen aivan poikkeuksellista huomiota: Jokaisen kuolinsyyt selostettiin tarkkaan, samoin haavoittuneiden vammat. Jokaisen uhrin kuva näytettiin ja jokaiselle pidettiin muistopuhe. Lisäksi surmattujen omaisia ja muita uhreja oli tukemassa yksi tai useampi oikeusavustaja, yhteensä heitä oli 170.

Christie toivoo myös syytetyn arvokkaasta kohtelusta mittapuuta tulevaisuuden oikeudenkäynneille Norjassa. Breivikiä kohdeltiin yleensä huomaavaisesti. Syytetty käytti oikeudessa tavallisia siviilivaatteita ja käsirautoja ei ollut. Häntä kuulusteltiin ilman selvää vihamielisyyttä. Hän sai jopa pitää puolen tunnin esitelmän hirmutekojensa taustalla olevista poliittisista ajatuksista.

KÄSITTÄMÄTÖN MYSTEERI ON HUONOMPI VAIHTOEHTO

Poikkeuksellista oikeusprosessissa oli myös Breivikin mielentilan arviointi. Ensimmäiset kaksi oikeuspsykiatria totesi hänen sairastavan paranoidia skitsofreniaa. He asettivat tekijän normaaliuden ulkopuolelle ja näkivät tämän kuuluvan mielisairaalaan. Diagnoosi nostatti kansanmyrskyn ja eloonjääneet ja omaisensa menettäneet vaativat uutta tutkimusta. Oikeus kutsui syyttäjän vastustuksesta huolimatta uudet havainnoijat, ja nämä puolestaan totesivat tekijän olleen

täydessä ymmärryksessä.

Kahden erilaisen johtopäätöksen vuoksi psykiatrisen diagnoosin taika rikkoontui ja oikeuspsykiatria avautui osallistuvammalle keskustelulle. Tätä kriminologi Nils Christie ei harmittele, sillä hän on vuosia kritisoinut oikeuspsykiatrian käyttöä rikostapauksissa. Hänen mukaansa tuomarit välttyvät näin helposti vastuun ottamiselta tuomiosta.

Christie toivoi koko ajan, että oikeus toteaisi joukkosurmaajan syyntakeiseksi, kuten tapahtuikin. Hän näkee, että mitä kauemmas surmaajan etäännyttää, sitä vaikeampi on ymmärtää tämän tekoja.

– Jos restoraatio tarkoittaa järjestelmän palauttamista sellaiseksi kuin se oli ennen hirmutekoja, mielisairausdiagnoosi olisi voinut auttaa. Sen avulla olisi voinut ulkoistaa tekijän, tehdä hänestä erilaisen kuin me muut. Se olisi tehnyt tyhjäksi restoraation näkökulmasta keskeisen kysymyksen: mikä meitä norjalaisia vaivaa, kun tällaiset ajatukset ja teot voivat toteutua?

Christie painottaa, että mitä enemmän näemme heinäkuun 22. päivän miehen pahana, hirviönä tai mielisairana, sitä kykenemättövämpiä olemme ymmärtämään yhteiset juuremme ja myös sen, mitä pitäisi muuttaa maassa ja arvoissa. Nykyään Norjassa arvostetaan talou-

dellista menestystä ja maa on melko äskettäin osallistunut muutamiin sotiin. Näillä asioilla saattoi olla vaikutusta, hän arvelee.

Christie vertaa käytyä oikeusprosessia restoratiivisen prosessiin. Restoratiivisessa oikeudessa pitää kuunnella kaikkia osapuolia, jopa surmaajaa rohkaista käsittelemään yksityiskohtaisesti tekonsa keskeiset syyt. Hänen mielestään olikin tarpeen kuulla oikeussalissa Breivikiä – vaikka se oli myös näyttämön antamista hänen poliittiselle ideologialleen, mitä monet kritisoivat.

– Joukkosurmaajan näkemykset ja arvot ovat useimmille meistä hyvin paheksuttavia, mutta on parempi kuunnella niitä päivänvalossa oikeudenkäynnissä kuin antaa niiden kyteä netissä. Maan alla kaikkialla Euroopassa on uusnatsien liikehdintää. Kantta ei voi pitää kiinni ja jättää vastaamatta näkemyksiin tai julistaa ne järjettömiksi.

Nils Christie toteaa, ettei ole olemassa rangaistusta, joka voisi tasapainottaa nämä teot – sellaista ei koskaan löydy hirmuteoille. Tapahtunut katastrofi voidaan kohdata vain pitämällä kiinni norjalaisen yhteiskunnan perusarvoista. ■

Konkreettisia harjoituksia haasteellisten tilanteiden tunnistamiseksi

Lähisuhdeväkivallan sovittelijoiden koulutuksessa
on vielä kehittämistä

Vuonna 2011 lähisuhteessa tapahtuneita pahoinpitelyrikoksia lähetettiin sovitteluun lähes kaksinkertainen määrä vuoteen 2010 verrattuna. Lisäys johtuu pääosin rikoslakimuutoksesta, jonka myötä lievät pahoinpitelyt lähisuhteessa muuttuivat virallisen syytteen alaisiksi rikoksiksi 1.1.2011 alkaen. Sovitteluun tulleiden väkivaltatapausten määrä on ollut muutoinkin kasvussa.

Vuonna 2011 sovitteluun ohjattiin yhteensä 1950 lähisuuhdeväkivaltarikosta, joista sovittelu käynnistyi 1209 tapauksessa. Kaikki sovitteluun ohjatut tapaukset eivät siis päädy soviteltavaksi, koska sovittelun edellytysten täyttymistä arvioidaan. Osan karsii jo poliisi, osa karsiuu siinä vaiheessa, kun osapuolet kieltäytyvät tai sovittelutoimisto havaitsee, että väkivalta on ollut toistuvaa. Tämän lisäksi sovittelijat seuraavat edellytysten täyttymistä koko sovittelumenettelyn ajan; vuonna 2011 käynnistyneistä lähisuuhdeväkivallan sovitteluista keskeytyi 13 prosenttia.

Lähisuuhdeväkivallan sovittelua on arvosteltu alusta alkaen. Kritiikin mukaan lähisuuhdeväkivallan sovittelu voi vaarantaa uhrin oikeusturvan ja voi johtaa uudelleen uhriksi joutumiseen.

LÄHISUHDEVÄKIVALLAN SOVITTELIJAT SAAVAT JO ERITYISKOULUTUSTA

Lähisuuhdeväkivallan sovittelun kritiikki otettiin Suomessa vakavasti jo lainvalmistelussa ja nyt sovittelutoiminnassa: vain poliisi- tai syyttäjäviranomaisella on oikeus tehdä aloite lähisuuhdeväkivallan sovittelusta, toistuvaa väkivaltaa ei tule sovitella, soviteltavat tapaukset harkitaan tarkkaan ja lähisuuhdeväkivallan sovittelijat koulutetaan pitkäkestoisella koulutusohjelmalla. Sovittelu ei välttämättä vapauta rikoksen käsittelystä oikeudessa.

Koulutuksessa käsitellään lähisuuhdeväkivallan ilmiötä, juridisia kysymyksiä, sovittelun teoriaa ja prosessia, rikoksen uhrin ja rikoksesta epäillyn asemaa, osapuolten oikeudellista asemaa, sovittelun dialogista menettelyä, hyvää käytäntöä ja omaa persoonaa työvälinaana. Vapaaehtoissovittelijat toimivat sovittelutoimistojen ammattilaisten valvonnassa ja ohjauksessa. Koulutuksessa painotetaan huolellista tapauskohtaista harkintaa, osapuolten tasapuolista kuulemista erillistapaamisissa

ja itse sovittelutilanteissa, hyvää viranomaisyhteistyötä sekä palveluohjausta.

TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA AINEISTOT

Pohjoismaiden kriminologinen yhteistyöneuvosto rahoitti vuosina 2011–12 tutkimuksen lähisuuhdeväkivallan sovittelusta, sen haasteista ja kehittämistarpeista. Tutkimuksessa haluttiin syventää Samboun ja Uotilan (2010) tutkimuksessa esille nousseita kysymyksiä toistuvan väkivallan sovittelusta ja sitä, onko lähisuuhdeväkivallan sovitteluun kohdistettu kritiikki väkivaltaa kokeneen naisen uudelleen uhriksi joutumisesta perusteltua. Tavoitteenamme oli seurata sovitteluistuntoja ja havainnoida, toteutetaanko sovittelutilanne uhrin ihmisoikeuksia kunnioittavalla tavalla ja kuinka vapaaehtoiset sovittelijat pystyvät tunnistamaan mahdollisen uudelleen uhriksi joutumisen ja valtaepätasapainon sekä millaisin keinoin he pystyvät niihin puuttumaan.

Useisiin sovittelutoimistoihin tehdyistä pyynnöistä huolimatta sovitteluistuntojen seuraamisessa ei onnistuttu. Tämän vuoksi jouduimme tyytymään kahteen muuhun aineistoon. Ensimmäinen koostui kolmesta ryhmähaastattelusta, joissa oli mukana yhteensä 31 sovittelijaa. Toisena aineistona käytimme lähisuuhdeväkivallan koulutukseen 2008–2010 osallistuneiden tekemiä kehittämistehtäviä, joissa sovittelijat käyvät yksityiskohtaisesti ja pohdiskellen läpi yhden sovittelemansa lähisuuhdeväkivaltatapauksen. Kehittämistehtäviä oli yhteensä 97. Aineisto analysoitiin niin tilastollisesti kuin käyttämällä sisällönanalyysimetodia.

Kehittämistehtäviä analysoimalla ja sovittelijoita haastatteleamalla saatiin selville, millaisia lähisuuhdeväkivaltarikoksia sovittelijat olivat sovitelleet, mitä osapuolten kohtaamisissa tapahtui ja kokivatko sovittelijat omaavansa riittävästi keinoja tunnistaa ja reagoida haasteisiin.

SOVITTELUUN TULLUT LÄHISUHDEVÄKIVALTA ON MONINAISTA

Tutkimuksemme aineistoista ilmeni, että sovitteluun oli tullut hyvin erilaisia lähisuuhdeväkivaltatapauksia. Sovittelijat kertoivat tapauksista, joissa lähisuuhde oli ollut pitkäänkin kriisissä ja rikosilmoitukseen johtanut teko ei ollutkaan ollut

ensimmäinen. Toiset tapaukset olivat selkeästi olleet yksittäisen riidan päätteeksi joskus julkisella paikalla, joskus kotona tapahtuneita väkivallantekoja ja joissakin tapauksissa molemmat osapuolet olivat käyttäneet väkivaltaa. Lähisuuhdeväkivalta saattoi olla myös muuta kuin puolisoiden välistä väkivaltaa; sovitteluun oli tullut esimerkiksi sisarusten välisiä pahoinpitelyjä. Joskus tapaus oli tullut sovitteluun aivan muuna rikoksena ja vasta sovittelussa oli selvinnyt, että siihen sisältyy myös lähisuuhdeväkivaltaa.

TARINA MUUTTUU EIKÄ TAPAHTUMA OLLUTKAAN ENSIMMÄINEN

Myös sovitteluun osallistumisen motiivit ovat aineistojen mukaan hyvin erilaisia. Monet lähisuuhdeväkivallan uhrit olivat kertoneet syyksi osallistumiselleen halun ymmärtää, miksi tekijä oli käyttäytynyt väkivaltaisesti.

Sekä sovittelijoiden haastattelut että kehittämistehtävät osoittivat, että noin neljäsosassa tapauksista osapuolten kertomus muuttui sovittelun aikana siitä, mitä esitutkintapöytäkirjaan oli kirjoitettu. Jo osapuolten erillistapaamisissa kävi usein ilmi, että väkivalta liittyi toistuvaan päihitteidenkäyttöön ja oli monissa tilanteissa myös molemminpuolista. Lähes kaikissa aineistomme lähisuuhdeväkivaltarikoksissa oli alkoholilla osuutta asiaan.

Erityisesti kehittämistehtävistä ilmeni, että joissakin sovitteluun tulleissa tapauksissa osapuolten tilanteet ja arki olivat sovittelijoiden mielestä olleet varsin epätoivoisia, muutamissa lähes kaoottisia. Silti yli puolet sovitteluun osallistuneista halusi jatkaa suhdetta, vaikka siinä esiintyi väkivaltaa ja muita ongelmia. Osapuolet olivat kertoneet sovittelijoille, että he halusivat löytää vaihtoehtoisia keinoja konfliktitilanteiden ratkaisemiseksi sekä työstää yhteistä arkea ja tulevaisuutta. Osa kertoi rehellisesti haluavansa välttää oikeudenkäynnin.

VALTAEPÄTASAPAINON TUNNISTAMINEN ON HAASTE

Koulutuksessa tuodaan esiin, että valtaepätasapainon tai painostuksen mahdollisuus tulisi selvittää erillistapaamisissa ja sitä tulee tarkkailla koko sovitteluprosessin ajan. Kehittämistehtävistä ja haastatteluista kävi kuitenkin ilmi, että sovittelijat pohtivat

Konkreettisesti on harjoiteltava myös sitä, miten puututaan valtaepätasapainon tilanteisiin ja mitä tehdään silloin, jos toinen osapuoli vaikuttaa vaikkapa vetäytyvältä.

joskus vasta jälkikäteen, olisiko sovittelu pitänyt sittenkin keskeyttää. Tällaisia tuntemuksia sovittelijoille tuli esimerkiksi silloin, jos toinen osapuoli tuntui liian ”hiljaiselta” tai ”väsyneeltä”. Toisen hiljaisuus tai osallistumattomuus dialogiin voi olla merkki pelosta tai halusta keskeyttää. Sovittelijoilla tulisi olla taitoja ja tuntosarvet tunnistaa juuri nämä haasteelliset tilanteet eikä viedä juttua eteenpäin ”kun se kerran sovitteluun on tullut”.

Koulutuksessa on jatkossa entistä selkeämmin painotettava, että sovittelu pitää keskeyttää heti, jos sovittelijat huomaavat uhrin alistamista, painostamista tai epäilevät, että uhrilla ei ole voimavaroja tai halua jatkaa sovittelua. Sovittelu on keskeytettävä myös aina, kun tekijä vähättelee tekoaan. Osapuolia ei pidä jättää tyhjän päälle näissäkin tilanteissa, vaan ohjata heidät palveluihin, joista he hyötyisivät.

RAJAN LAITTAMINEN VOI OLLA VAIKEAA

Toinen haaste, jonka edessä sovittelijat tunsivat välillä olevansa keinottomia, oli sen arviointi, kuinka pitkälle sovittelija voi ”auttaa” osapuolia. Sovittelijan tarkoituksena on mahdollistaa osapuolten kohtaaminen ja väkivaltaa sisältäneestä teosta puhuminen. Sovittelutilanteessa – tai pikemminkin sen jälkeen – sovittelijat saattoivat kuitenkin pohtia, oliko osapuolten tilanne jo alun perin liian monimutkainen ja minkälaisen lisän sovittelu ja sovinto siihen antaisi.

Erityisesti kehittämistehtävissä sovittelijat olivat jääneet pohtimaan, olisiko moniongelmaiselta pariskunnalta, joka edelleen halusi jatkaa yhdessä, tullut eväitä pääsy sovitteluun. Missä määrin rajoja tulisi laittaa esimerkiksi osapuolten moniongelmaisuuksille, arjen kaoottisuudelle tai väkivallan toistuvuudelle? Kehittämistehtävissä ja haastattelussa sovittelijat toivat esille, kuinka osapuolet totesivat sovittelutilanteen olleen vapaamuotoinen hetki, jossa he ensimmäistä kertaa pystyi-

vät puhumaan toisilleen vuorotellen ja toisiaan kuunnellen.

Ennen pitkää joku linjaus tehtäen sen suhteen, onko väkivallan toistuvuus este sovittelun käynnistämiseksi. Tällä hetkellä käytännöt vaihtelevat, mutta toteutuakseen sovittelu vaatii molemmilta osapuolilta halukkuutta, valmiuksia ja voimia kohdata toisensa ja tapahtunut. Jokainen tapaus pitää näin ollen arvioida vieläkin tarkemmin ainutkertaisena tapauksena.

Mikäli molemmat osapuolet tällaisissa moniongelmaisissa tilanteissa kuitenkin halusivat jatkaa sovittelua ja ovat halukkaita löytämään ratkaisuja, on koulutuksessa korostettava, että sovittelijoiden tulee kutsua osapuolet uusiin erillistapaamisiin. Näitä erillistapaamisia voidaan järjestää myös yhteistapaamisten välillä, jolloin voidaan varmistaa, että molemmat osapuolet pääsevät vapaasti puhumaan ja pohtimaan ratkaisuja ilman vaaraa toisen osapuolen reaktiosta.

KONKREETTISIA HARJOITUKSIA PUUTTUMISEN KEINOISTA

Koska sovitteluun ehdotetut tapaukset ovat niin erilaisia, on lähisuhdeväkivallan sovitteluja tekevien koulutuksessa entistä enemmän korostettava sitä, että jokainen tapaus on ainutlaatuinen. Väkivallan toistuvuus ja moninaiset ongelmat eivät välttämättä ole paljastuneet poliisille eivätkä sovittelutoimistossakaan, kun osapuolten sovitteluhalukkuutta on selvitty. Tämä ei aina selvinnyt vielä osapuolten erillistapaamisissakaan. Pariskunnan yhteisen historian selvittämiseen tuleekin jatkossa kiinnittää enemmän huomiota erillistapaamisissa. Tällöin tapauksen soveltuvuutta yhteiseen sovitteluun voidaan selvittää tarkemmin. Lähisuhdeväkivallan sovittelu eroaa tässä mielessä muista sovittelutavista rikoksista.

Sovittelu, kuten mikään muukaan interventio, ei voi kuitenkaan estää uhria palaamasta väkivaltaiseen suhteeseen. Onko sovittelulla sitten mitään mahdolli-

suuksia? Jos pari haluaa sovittelua ja kaiken lisäksi jatkaa suhdettaan, sovittelijat voivat ohjata osapuolia tukipalveluiden piiriin samalla kun tekijää voidaan ohjata väkivallattomien keinojen käyttämiseen kriisitilanteissa. Sovittelu saattaa siis parhaimmillaan ehkäistä uhrin joutumisen uudelleen väkivallan uhriksi.

Ilmiselvää on myös tarve sisällyttää koulutukseen sellaisia harjoituksia, joissa sovittelijat joutuvat puuttumaan tilanteisiin, joissa väkivaltaa on kestänyt kauan ja osapuolten tilanne vaikuttaa epätoivoiselta. Konkreettisesti on harjoiteltava myös sitä, miten puututaan valtaepätasapainon tilanteisiin ja mitä tehdään silloin, jos toinen osapuoli vaikuttaa vaikkapa vetäytyvältä. Koulutukseen tulee siis nykyistä enemmän sisällyttää harjoituksia, joissa erilaisia sovittelumenetelmiä ja erilaisten ihmisten kohtaamista harjoitellaan – nimenomaan hankalissa tilanteissa. Sovittelijoita tulisi tukea siinä, että he rohkeasti keskeyttävät sellaisen lähisuhdeväkivaltarikoksen sovittelun, jossa edellytykset eivät täyty. Jos painostamista havaitaan, sovittelu on pantava poikki.

Sovittelun koulutuksessa tulee jatkossa korostaa enemmän myös erillistapaamisten merkitystä. Mikäli sovittelijoiden hälytyskellot soivat ja he asettavat kyseenalaiseksi, onko suhteessa jatkaminen ollenkaan ”hyvä” ratkaisu, tulisi koulutuksessa painottaa, että sovittelijat ehdottavat uusia erillistapaamisia ja muutenkin tuovat uhrille esille kaikin tavoin, että väkivaltaista käyttäytymistä ei tarvitse hyväksyä. Juuri tämä mahdollisuus ja sysäys muutokseen voidaan nähdä sovittelun vahvuutena tavalliseen oikeusmenettelyyn verrattuna. Muutos voi siis olla uhrin irtautuminen väkivaltaisesta suhteesta ja kaoottisesta elämäntilanteesta tai väkivaltaan käyttäneen osapuolen hakeutuminen ohjelmiin tai molempien esimerkiksi päihdehoitoon. Sopimukseen pääseminen ei missään tapauksessa voi olla ainoa tavoiteltava sovittelun päätös. ■

Lähisuhdeväkivallan sovittelu käytännössä

Kirjoituksessa kuvataan lähisuhdeväkivallan sovitteluprosessin etenemistä käytännönläheisesti – sovittelualoitteen saapumisesta ja soveltuvuusarvioinnista siihen mitä ja miten sovotellaan.

Lähisuhdeväkivalta-käsitteen alle mahtuu monenlaisia tapauksia, ei pelkästään parisuhteessa tapahtunutta miehen naiseen kohdistamaa väkivaltaa. Lähisuhdeväkivaltaa sisältävistä sovittelualoitteista kuitenkin suurin osa on parisuhdeväkivaltaa. Sovittelussa olemme käsitelleet tapauksia, joissa asianosaiset ovat joko avo- tai avioliitossa, seurustelevat, ovat eroamassa tai eronneet. Mutta myös esimerkiksi teini-ikäisen ja huoltajan, sisarusten, appivanhempien ja miniän välistä väkivaltaa sisältäviä rikoksia on käsitelty sovittelussa. Rikoksesta epäillyn asemassa on sovittelussa ollut sekä naisia että miehiä, alaikäisiä ja täysikäisiä. Usein tapauksissa on esiintynyt molemminpuolista väkivaltaa. Sovitteluun tulleet rikokset ovat lähes aina olleet rikosnimikkeiltään pahoinpitelyjä tai lieviä pahoinpitelyjä.

MIKSI LÄHISUHDEVÄKIVALTA SOVITELLAAN?

Sovittelun tarkoitus on auttaa asianosaisia itse pohtimaan

sitä, miten he haluavat korjata ja parantaa omaa tilannettaan. Sovittelijoiden tehtävä on kuunnella ja huolehtia siitä, että asianosaiset myös kuuntelevat toisiaan. Koska sovittelu on lyhytkestoinen prosessi, tilanne ei useinkaan ole sellainen, että asianosaisten tilanne korjaantuu sovittelussa kokonaan. Sovittelu toimiikin monesti asianosaisten omien ajatus- ja tunneprosessien käynnistäjänä, avun piiriin hakeutumisen innoittajana. Pääpainopiste on lähes aina tunteiden käsittelyssä, kommunikaation palauttamisessa sekä sosiaalisten suhteiden korjaamisessa. Mikäli parilla on alaikäisiä lapsia, sovittelussa pyritään nostamaan myös heidän asemansa aikuisten tietoisuuteen ja keskusteluun.

SOVITTELUUN SOVELTUVUUDEN ARVIOINTI

Sovittelualoitteen saavuttua joko poliisi- tai syyttäjäviranomaiselta sovittelutoiminnan vastuuhenkilö perehtyy esitutkimateriaaliin ja tekee useimmiten tämän pohjalta

ratkaisun asian soveltuvuudesta sovitteluun. Tukea ratkaisun tekemiseen löytyy lakivaliokunnan mietinnöstä 13/2005 vp, jossa asiasta on todettu mm. että ”sovittelulle ei ole edellytyksiä esimerkiksi silloin, jos tekijä käyttää hyväkseen uhrin suojaantumaa asemaa niin, että uhri pelkää häntä. Tapauksia joissa väkivalta on suhteessa toistuvaa tai tekijä suhtautuu myönteisesti väkivallan käyttöön ristiriitojen ratkaisemiseksi, ei valiokunnan mielestä tulisi sovittaa”. Toisaalta mietinnössä mainitaan, että ”sovittelu voi tarjota varteenotettavan keinon perhesuhteen tai muun lähisuhteen korjaamiseksi etenkin niissä tilanteissa joissa tekijä tunnustaa menettelleensä väärin ja aidosti katuu tekoaan”. Soveltuvuusarvioinnissa on myös huomioitava esimerkiksi tekijän pyrkimys poistaa rikoksensa vaikutuksia sekä rikoksen tekemiseen johtanut tilanne.

Ensikertainen tai satunnaisesti toistunut väkivalta saattaa soveltua hyvin soviteltavaksi. Satunnaisesti toistuvalla väkivallalla en tarkoita jatkuvasti toistuvaa tai terrorisoivaa

väkivaltaa vaan pitkällä aikavälillä harvoin esiintynyttä, vaikkapa kerran aikaisemmin vuosi sitten. Edellytyksenä on, että tekijä on valmis kantamaan vastuun teostaan sekä haluaa aidosti hyvittää uhrin haitat. Molemmilla asianosaisilla, mutta varsinkin uhrilla, on usein suuri tarve tulla kuulluksi. Sovittelutoiminnan vastuuhenkilö tekee aina tapauskohtaisen arvioinnin sekä päättää asian soveltumisesta sovitteluun.

YHTEYDENOTTO ASIANOSAISIIN

Jos soveltuvuuden arviointi on hankala pelkästään kirjallisen aineiston varassa, voidaan asianosaiset tavata henkilökohtaisesti. Jos asian on todettu soveltuvan sovitteluun kirjallisen aineiston pohjalta, lähetetään asianosaisille kirjallinen tieto aloitteen saapumisesta sekä tietoa sovittelusta.

Asianosaisia pyydetään ottamaan yhteyttä sovittelutoimistoon puhelimitse, jolloin sovittelun ohjaaja selvittää

asianosaisille heidän asemansa sovittelussa sekä sen että osallistuminen on vapaaehtoista. Sovittelun ohjaaja ohjaa tarvittaessa esimerkiksi oikeusaputoimiston tai auttavien tahojen palveluihin. Asianosainen voi ottaa mukansa sovitteluun tukihenkilön, joka voi olla joko koulutettu ulkopuolinen tukihenkilö tai ystävä tai perheenjäsen. Tarvittaessa annetaan aikaa harkita osallistumista sovitteluun.

Mikäli asia soveltuu sovittelutavaksi, asianosaiset ymmärtävät sovittelun ja siinä tehtävien ratkaisujen merkityksen sekä suostuvat sovitteluun vapaaehtoisesti, etenee asia vapaaehtoisille sovittelijoille.

SOVITTELUN KULKU

Sovittelutoimisto valitsee sopivan sovittelijaparin. Valinnassa huomioidaan mm. sovittelijoiden koulutus, kokemus sekä henkilökohtaiset ominaisuudet.

Sovittelijat tapaavat asianosaisia, lähes poikkeuksetta, ensin erillistapaamisissa. Niissä keskustellaan mm. nykytilanteesta, väkivallan tekoon johtaneista tapahtumista, tunteista ja ratkaisutoiveista. Tapaamisessa luodaan keskusteluyhteys ja luottamus sekä realistiset odotukset sovittelusta. Tapaamisten tulee tapahtua rauhallisesti ja kiireettömästi. Asianosaisia tuetaan ajattelemaan omia toiveitaan ja sitä minkä pitäisi muuttua tai mistä pitäisi keskustella, jotta väkivallalta vältyttäisiin tulevaisuudessa. Asianosaisten toiveet ratkaisusta voivat vaihdella suuresti, riippuen siitä minkälaisesta lähisuhteesta on kyse. Jos kyse on puolisoista, vaikuttaa suuresti se, ovatko he aikeissa jatkaa yhdessä vai ovatko eroamassa.

Erillistapaamisen jälkeen

on mahdollista keskeyttää sovittelu, joko asianosaisen niin halutessa tai sovittelutoiminnan vastuuhenkilön päätöksellä sovittelijoiden esityksestä. Sovittelijat esittävät keskeyttämistä, mikäli havaitsevat painostusta tai pelkoa. Myös tekijän kykenemättömyys vastuun ottamiseen voi johtaa siihen, että sovittelu päätetään keskeyttää.

Erillistapaamisten jälkeen järjestetään yhteinen sovittelutapaaminen, tarvittaessa useampikin. Jos asianosaiset haluavat sopia hyvityksestä tai muista toimenpiteistä, he voivat näin tehdä. Mikäli kyseessä on pariskunta joka aikoo jatkaa yhdessäoloa, on melko tavallista että sovitaan ammattimaisen avun piiriin hakeutumisesta. Sopimus voi myös pitää sisällään sovittuja toimintatapoja niihin tilanteisiin, jotka aikaisemmin ovat johtaneet konflikteihin. Suurimmassa osassa tapauksia sovittelutoimisto seuraa sopimusten toteutumista. Seuranta tapahtuu joko puhelimitse tai henkilökohtaisessa tapaamisessa.

Sovittelun päätyttyä sovittelutoimisto ilmoittaa lopputuloksesta aloitteen tehneelle poliisi- tai syyttäjäviranomaiselle. Myös sopimuksen seurannan tuloksesta ilmoitetaan aloitteentekijälle. Syyttäjä voi ottaa sovittelun ja sen mahdollisen tuloksen huomioon syyteharkinnassaan.

LOPUKSI

Todettakoon, että lähisuhdeväkivallan sovitteluprosessi käynnistyy harvemmin kuin muiden sovittelualoitteiden ja nämä sovittelut myös keskeytyvät useammin kuin muut. Pelkästään erillistapaamiseen osallistuminen voi antaa asianosaiselle hänen kaipaamansa keskustelun, mahdol-

lisuuden tuulettaa tunteitaan ja pohtia vaihtoehtojaan jonkun kanssa. Sovittelu tai erillistapaaminen voi myös antaa uusia näkökulmia omaan tilanteeseen. Sovittelutoimiston tulee huolehtia siitä, että asianosaisilla on tarpeeksi aikaa harkita osallistumistaan, sitä mitä he haluavat ja tarvitsevat-

ko he muuta tukea tilanteensa ratkaisemiseksi. Sovittelulla on onnistumisen edellytykset, jos molemmat asianosaiset ovat motivoituneita avoimeen, aitoon keskusteluun. ■

Kirjoittaja on Länsi-Uudenmaan ja Kaakkois-Suomen sovittelutoimistojen johtaja.

Otteita lähisuhdeväkivallan sovittelutapauksista

■ *Mies oli pahoinpidellyt vaimoaan. Sovittelijat tapasivat asianosaiset erikseen. Erillistapaamisten jälkeen sovittelu keskeytettiin sovittelutoimiston päätöksellä, koska mies toi erillistapaamisessa esille sen, että hän syyllisti vaimoaan omasta väkivaltaisuudestaan. Uhrin kokemus erillistapaamisesta oli se, että häntä oli kuunneltu rauhassa ja hän oli tästä tyytyväinen.*

■ *Lähes täysi-ikäinen lapsi oli pahoinpidellyt huoltajaansa. Sovittelijat tapasivat asianosaiset ensin erikseen ja sen jälkeen yhdessä. Asianosaiset puhuivat ensimmäisen kerran toisilleen tapahtuman jälkeen. Heidän olonsa oli helpottunut, sillä he kykenivät aloittamaan keskinäisen dialogin. He ilmoittivat sovittelijoille sovittelun helpottaneen kärkeäkäsitelyn odottamista.*

■ *Lähes samanikäiset sisarukset olivat pahoinpidelleet toisiansa. Mukana sovittelussa oli myös heidän lähisukulaisensa. Sovittelussa sisarukset saivat selvitettyä sosiaaliin suhteisiin liittyneet väärinkäsitykset, jotka olivat johtaneet pahoinpitelytilanteeseen. He pystyivät sopimaan ristiriitansa.*

■ *Mies oli lyönyt vaimoaan kahdesti, kerran ainakin vuotta aiemmin ja toisen kerran sovittelualoitteen mukaisessa asiassa. Asianosaiset olivat eläneet pitkään avioliitossa. Asian katsottiin soveltuvan sovittelutavaksi ja sovittelijat tapasivat asianosaisia ensin erikseen ja kahdesti yhdessä. Sovittelussa selvisi, että pahoinpitelyjen taustalla oli vanha, käsittelemätön yhteinen trauma. Asianosaiset olivat tyytyväisiä sovitteluun ja siihen, että he olivat pystyneet aloittamaan asioista keskustelun. He päättivät hakea vielä ammatillista apua keskinäisen kommunikaation parantamiseksi. Tapaamisten välillä oli havaittavissa selvä ilmapiirin parannus.*

■ *Nainen oli epäiltynä miesystävänsä törkeästä pahoinpitelystä ja mies hänen pahoinpitelystä. Sovittelijat tapasivat asianosaisia erikseen, jonka jälkeen sovittelu keskeytyi, kun molemmat asianosaiset peruuttivat suostumuksensa. He eivät halunneet keskustella asiasta toistensa kanssa vaan olivat päättäneet erota.*

Miten suhtaudumme väkivaltaan?

Syyskuun 2012 alussa Suomessa käytiin kahta keskustelua, joilla näennäisesti ei ole mitään tekemistä sovittelun, saatikka lähisuhdeväkivallan sovittelun kanssa. Samoin kuin väkivallan sovittelu, nämä keskustelut kertovat jotain oleellista siitä, miten me suhtaudumme väkivaltaan.

Toinen keskusteluista koski kahdeksan vuotiaan tytön kuolemaa, jota tutkittiin murhana. Syytteessä olivat tytön isä ja tämän avopuoliso. Keskusteltiin siitä, olivatko lastensuojeluviranomaiset menettelleet virheellisesti, mahdollisesti jopa rikollisesti, palauttaessaan lapsen tämän isälle.

Toisessa keskustelussa poliisin yksiköt, keskusrikospoliisi ja suojelupoliisi olivat erimielisiä siitä, olisiko KRP:n pitänyt informoida SUPOa netissä salaisilla kanavilla käydystä keskustelusta. Tässä keskustelussa oli pohdittu ja kuvattu, millä tavoin kansanedustajia voitaisiin eliminoida. Poliisin yksiköt ilmoittivat pian, että asia on käsitelty loppuun eikä anna aihetta toimenpiteisiin.

Ei sovittelua kummassakaan tapauksessa – miksi siis sovittelua koskevan kirjoituksen alkajaisiksi mieleeni tulevat juuri nämä keskustelut? Kuten sovittelussa, näissä keskusteluissa väkivaltaa ja sillä uhkaamista käsitellään jonain muuna kuin rikollisina tekoina.

Kahdeksanvuotiaan tytön tapauksessa naapurit olivat välittäneet ja tehneet lastensuojeluilmoituksen, kuten myös lapsen äiti. Samoin oli menetellyt koulu, joka on velvollinen tekemään ilmoituksen. Sosiaaliviranomaisista onkin tehty lainsäädännöllä keskusviranomaisen, jolle lähisuhdeväkivallasta ilmoitetaan ja

joka voi sitten harkintansa mukaan tehdä ilmoituksen poliisille. Vain lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa sosiaaliviranomainen on velvollinen tekemään rikosilmoituksen. Sosiaaliviranomainen on siis pantu paljon vartijaksi.

Niin hyvin oli viesti sosiaaliviranomaisen roolista mennyt perille, että naapurit eivät soittaneet poliisille, kuten ennen vanhaan tehtiin. Emme tosin tiedä, mitä poliisi olisi tehnyt. Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen perhesurmaselvityksestä käy ilmi, että eräessä tapauksessa poliisilla oli ollut epäily pahoinpitelystä ja laittomasta uhkuksesta, mutta syytetä ei nostettu. Myöhemmin isä ampui entisen avopuolisonsa, 13-vuotiaan poikansa ja itsensä.

Harvoin poliisin selvittämät nettiuhkauksetkaan ovat johtaneet syytetoimiin. Uhkaamiseen ei meillä suhtauduta tarpeeksi vakavasti, mitä kuvaa sekin, että laitton uhkaus on yhä asianomistajarikos. Jos uhri ei vaadi rangaistusta, uhkausta ei edes tutkita. Valitettavasti vain on niin, että suurimmassa vaarassa olevat uhrin eivät yleensä uskalla tehdä rikosilmoitusta. Ihmisillä on myös muita syitä välttää ilmoituksen tekemistä. Hoitohenkilökunta pelkää vaarantavansa hoitosuhteen, poliitikoille ja muille julkisuudessa toimiville henkilöille ilmoituksen tekeminen on erittäin kiusallista. Vastuu uhkauksiin reagoimisesta jää niiden uhrille.

Myös sovittelussa vastuu teon seurauksista jää uhrille. Sovittelussa uhrin tulisi hyväksyä anteeksipyyntö ja allekirjoittaa sovittelusopimus. Lähisuhdeväkivallan sovittelusopimuksessa tekijä sitoutuu lopettamaan väkivallan ja uhri yleensä luopuu korvausvaatimuksista, jos pari vielä asuu yhdessä. Tällä tavoin vastuu tulevaisuudesta siirtyy uhrille: korvauksistaan hän

on jo luopunut, ja jos väkivalta toistuu, hänen harteillaan on siihen reagoiminen. Uuden sovittelun läpikäyminen tuskin on kovin houkutteleva vaihtoehto.

Sovittelu ei nykyisin johda syyttämättä jättämiseen, vaikka laki siihen antaa mahdollisuuden. Syyttäjät tekevät syyteharkinnan teon vakavuuden perusteella. Syyttäjät ovat ilmaisseet turhautumisensa siihen, että ei ole muuta vaihtoehtoa kuin sovittelu väkivallan osapuolten auttamiseksi. Sen vuoksi he mielellään lähettävät lähisuhdeväkivaltatapauksia sovitteluun.

Sovittelijat tekevät kunnioituksen ansaitsevaa vapaaehtoistyötä. Kun olin puhumassa sovittelijoille, he kokivat, että arvostelin heidän toimintaansa. Itse kokisin, että arvostelen pikemminkin sen kohdistumista. Miksi yhteiskunta panostaa sovitteluun eikä väkivallan vähentämiseen? Moni sovittelija on ikäiseni, elämää nähnyt mies parhaassa iässä. He olisivat juuri niitä ihmisiä, jotka voisivat kouluttaa väkivallattomaan elämäntapaan: ”Tosi mies ei lyö” (vaimoan eikä ketään muuta). Lähisuhdeväkivallan sovittelun sijaan tarvitsemme väkivallan vähentämisen ryhmiä. Vertaisryhmätyöskentely on väkivallan vähentämisessä kuten monessa muussakin asiassa todettu menestyksekkääksi menetelmäksi.

Sovittelua silti tarvitaan. Erityisesti nuorten kanssa sovittelusta on saatu hyviä kokemuksia. Monet nuorten rikkomuksista, esimerkiksi näpistyksistä ja omaisuuden vahingoittamisesta, kohdistuvat oikeushenkilöihin. Tarvitsisimme kipeästi projekteja, joissa otettaisiin esiin nuorten rikkomusten sovittelu osana yritysten ja julkisyhteisöjen yhteiskuntavastuuta. ■

Sovittelu sopii nuorten asioihin

Nuorten asioiden sovitte-
lun on jo vuosia ollut monessa sovitte-
lutoimistossa keskeistä, jopa niin, että on soviteltu vain nuorten ja lasten asioita. Vantaan kaupungilla on alusta alkaen ollut mahdollisuus ottaa kaiken ikäisten asioita sovitte-
luun, mutta lasten ja nuorten asiat ovat etusijalla. Lähes puolet tekijäasiakkaista on alle 21-vuotiaita.

– On tärkeää, että mahdollisimman varhaisessa vaiheessa puututaan lasten ja nuorten rikkomuksiin ja selvitetään niitä, toteaa Vantaan sovitte-
lutoiminnan sovitte-
lujohdaja **Terttu Mehtonen**.

Sovittelulle ei ole alaikära-
jaa ja myös alle 15-vuotiaiden asioita voidaan sovitella. Läh-
tökohtaisesti sovitte-
luun tulee ensikertaa rikkeen tehneitä nuoria, joilla ei entuudestaan ole lastensuojelutaustaa.

– Olen pitänyt tärkeänä, että alle 12-vuotiaiden asi-
oita hoidettaisiin lähempänä lasten omaa elämänpäi-
riä mutta tapauksia tulee myös sovitte-
tavaksi. Yksi kriteeri sovitte-
luun voi olla, että teko on ollut vakava tai aiheuttanut aineellista vahinkoa.

Viime vuosina yhteistyö sovitte-
lutoimiston ja lasten-
suojelun kanssa on ollut tiivistä. Kaupungilta tuli oma sosiaalityöntekijä myös poliis-
iin vuonna 2011. Lastensuo-
jelusta tulee paljon aloitteita, mutta valtaosa edelleen suoraan poliisilta. Yleisimmät sovitte-
luaiheet ovat näpistys, pahoinpitely, vahingon-
teko särkemällä tai töhrimällä,

ryöstö ja anastus. Sovittelun ulkopuolelle suljetaan vain alaikäiseen kohdistuneet rik-
okset, esimerkiksi seksuaali-
set hyväksikäytöt, joissa uhrilla on erityinen suojan tarve.

VAPAAEHTOISTA SOVITTELUA

Lasten ja nuorten sovitte-
lu vie aikaa. Sovittelutapauksen val-
mistelu toimistossa vie noin kaksi viikkoa ja sovitte-
lun toteuttaminen noin kuukauden. Alle 18-vuotiaiden huoltajilta tarvitaan suostumus sovitte-
luun ja heidän on pääsään-
töisesti oltava myös läsnä. Tavoitteena on, että vanhempi tukee nuorta ottamaan vastuuta teosta. Sovittelujan löytäminen voi olla haasteel-
lista etenkin, jos kyseessä on isomman ryhmän sovitte-
lu. Pääsääntöisesti asiat hoide-
taan yhdellä sovitte-
luistunnolla edellyttäen, että valmistelut on tehty huolella.

Sovittelussa nuoret pääse-
vät itse vapaaehtoisesti osallistu-
maan rikkeensä selvittelyyn ja omalta osaltaan kertomaan, mitä on tapahtunut ja miten tilanteen voisi korjata. Sovitte-
lijat ovat vapaaehtoisia. Kun heitä haastatellaan koulutus-
ta varten, kartoitetaan myös neuvottelutaitoja sekä mielen-
kiintoa itse työhön sekä nuoriin. Nuoren kohtaaminen on haaste: miten kannustaa nuorta käyttämään omaa ääntään ja luoda turvallinen ympäristö, jotta nuori uskaltaa puhua.

Pyrkimyksenä on, että asianosaiset keskustelevat keskenään. Häätäntyneet vanhemmat saattavat yrittää

HEIDI HAAPANEN

Vantaan sovitte-
lujohdaja Terttu Mehtonen näkee sovitte-
lussa monia etuja nuorille.

puhua lapsen puolesta, joten hyvää keskustelunjohtaju-
ta tarvitaan, jotta vanhempia voidaan rauhoittaa ja lapsi saa tilaa itseilmaisuu-
n. Vaarana on, että sovitte-
lussa käytetty kieli on nuorelle vaikeasti ym-
märrettävissä. Lisäksi nuoret ovat usein kärsimättömiä. Kun sovitte-
lun alussa kerrataan oi-
keusturvan kannalta tärkeät asiat, moni nuori kokee, että asia pitäisi jo selvittää.

Tietoisuutta sovitte-
lusta pyritään välittämään nuorille kouluhenkilökunnan kautta. Monessa Vantaan koulussa on myös vertaissovitte-
luta tarjolla, joten sovitte-
lu toimintatapana on jo tuttu.

ANTEEKSIOPYNTÖJÄ JA TÖITÄ

Yksi tapa nuorelle pahoitella tekoaan, esimerkiksi näpistystä, on kirjallinen anteeksi-
pyyntö kauppiaille. Kaupat ovat Mehtosen mukaan olleet melko otettuja anteeksi-
pyyn-

nöistä. Rahalliset vahingon-
korvaukset tulevat aiheelliseksi, kun anastettu tavara on kadonnut tai vahingoittunut. Korvausten maksussa nuoret joutuvat usein turvautumaan vanhempien apuun.

Korvaus voi tapahtua myös työnteolla, mutta asia ei aina ole niin yksiselitteinen. Esi-
merkkinä hän mainitsee graffiti-
tuen putsauksen, joka on luvan-
varaista toimintaa pesunesteiden myrkyllisyyden takia.

Myös kouluissa on pohdit-
tu paljon, mikäli jälki-istunnot voitaisiin korvata työn teolla, mutta työ mielletään siten helposti rangaistukseksi. Aja-
tuksena ei ole, että työnte-
ko olisi rangaistus vaan mahdolli-
suus korjata aiheutunut vahin-
ko. Idea on herättänyt paljon ristiriitaisia keskustelua.

– Järkevintä olisi, että nuori voisi korjata aiheuttamansa vahingot, mutta nyky-yhteis-
kunnassa se on melko vaikeaa, Mehtonen toteaa. ■

Rikossovittelu ja moraal

Restoratiivisesta oikeudesta käytävässä keskustelussa on tärkeää antaa sijaa myös moraalille näkökohdille. Rikoksissa on mitä suurimmassa määrin kysymys oikeasta ja väärästä ja tämän eron ymmärtämisestä. Kun lisäksi pohditaan kannattavinta rikosseuraamusta, ollaan tekemisissä sellaisten arvojen ja arvostusten kanssa, joita ei voida mitata vain numeroissa.

Restoratiivinen oikeus on lähtökohdiltaan merkittävä poikkeus länsimaisen oikeusjärjestelmän retributiiviseen eli rankaisukeiseen ajatteluun. Molempien järjestelmien taustalla on vahva ideologia ja omat perusteensa.

Perinteisessä restoratiivisessa ajattelussa on suhtauduttu penseästi sovittelun minkäänlaiselle sääntelemiselle tai normittamiselle. Restoratiivinen oikeus on pitkään kehittynyt vastauksena vallitsevan retributiivisen oikeuskäsityksen ongelmiin ja heikkouksiin. Sen sijaan, että jouduttaisiin seuraamaan tiukkoja prosessisääntöjä ja ennalta määriteltyjä ratkaisuvaihtoehtoja, on haluttu antaa tilaa rikoksen osapuolten omille kokemuksille ja näkemyksille.

Vallitseva oikeusjärjestelmä onkin joutunut mielenkiintoisen kritiikin kohteeksi. Kun kansalaisten yhdenvertaisuus lain edessä on pyritty varmistamaan tiukasti määritellyillä prosesseilla ja tavoittelemalla samasta rikoksesta samaa rangaistusta, on

menty liiankin pitkälle. Liian pieni liikkumavara on aiheuttanut tyytymättömyyttä ja turhautumista. Rikossessin tarkoituksenmukaisuus on tietyin osin kyseenalaistettu. Uhrin ja rikosentekijän itsenäisiä valintamahdollisuuksia on pyritty vahvistamaan.

YKSILÖLLISIÄ RATKAISU-MAHDOLLISUUKSIA

Restoratiivinen oikeus lähtee rikoksen osapuolten, eikä järjestelmän, tarpeista. Osapuolet voivat muokata sovittelun omannäköisekseen ja nostaa esiin heille tärkeitä näkökulmia. Yksittäiset sovittelutilanteet voivatkin erota merkittävästi toisistaan. Sovitteluna ja rikossovitteluna voidaan siten ymmärtää erilaisia menettelytapoja. Tämä kirjo on sovittelun kantava ajatus.

Universaalien rakenteiden hajoaminen on tyypillinen tämän ajan piirre. Pyrkimys yksilön omien ratkaisumahdollisuuksien tukemiseen on tehnyt ajatuksen kaikkia tyydyttävästä yhteisestä moraalista mahdolltomaksi. Noutopöytä-ajattelu

valtaa yhä laajempia alueita ajattelustamme. Individualisoitunut elämäntapa vaatii räätälöityjä malleja ja vaihtoehtoja, eikä se mielellään taivu joidenkin yleisten sääntöjen alle. Sovittelu on yksi esimerkki tästä. Sen sijaan, että tyydytään yhteiseen rikosoikeuteen, etsitään aina uusia yksittäisiä ratkaisuja.

Samalla kuitenkin yhteisen kielen löytäminen vaikeutuu. Puhutaan näennäisesti samasta asiasta, mutta merkitykset sanojen taustalla eroavat toisistaan. Joudutaan tilanteisiin, joita itävaltalaisfilosofi **Ludwig Wittgenstein** kuvasi kielipeliin moninaisuudella. Sanalla ei olekaan enää yhtä tiettyä merkitystä, joka pätee kaikkiin tilanteisiin, vaan sen merkitys on löydettävä kustakin yksittäisestä tilanteesta. Yksittäiset kohtaamiset nousevat keskiöön. Niissä voidaan käydä dialogia ja neuvotella asioiden yhteisesti ymmärretyistä merkityksistä.

Lukuisten paikallisten sovittelukäytäntöjen kirjo ei kuitenkaan ole kantanut kovin pit-

källe. Käytännössä sovittelutoimintaa on jouduttu määrittelemään tietyillä yhteisillä tavoilla. Suomessa sovittelukäytäntöjen harmonisointi on tehty lakiteitse. Laki on vahva toimintaa ohjaava ja rajaava instrumentti. Samalla on jouduttu ristiriitaiseen tilanteeseen, jossa lakiteitse pyritään ohjaamaan toimintaa, joka ajattelultaan vastaa aivan toisenlaisiin tarpeisiin. Menettelyä, jolla on haluttu vahvistaa rikos- ja prosessi-oikeuden tiukasta velvoittavuudesta poiketen osapuolten omia toimintamahdollisuuksia, joudutaan sääntelemään yhä runsaammin. Tämä on omiaan hämärtämään käsitystä siitä, mitä sovittelu ylipäänsä on: osapuolten vapaasti muokkaama vai viranomaisten selkeästi säätelemää toimintaa.

MORAALIN KÄSITTELY EI PAINOTU KOHTAAMISISSA

Lain perusteella sovittelua voidaan määritellä tietyillä periaatteilla ja eri puolilla Suomea järjestettäviä sovitteluja voidaan yhdenmukaistaa. Rikossovitte- lun keskeinen lähtökohta on

sovittelulain 1 §:n määritelmä, jonka mukaan sillä tarkoitetaan ”maksutonta palvelua, jossa rikoksesta epäillylle ja rikoksen uhrille järjestetään mahdollisuus puolueettoman sovittelijan välityksellä kohdata toisensa luottamuksellisesti, käsitellä rikoksesta sen uhrille aiheutuneita henkisiä ja aineellisia haittoja sekä pyrkiä omatoimisesti sopimaan toimenpiteistä niiden hyvittämiseksi.” Sovittelun keskeisin sisältö näyttäisi siten olevan osapuolten henkilökohtainen kohtaaminen. Sen merkitys korostuu lähes kaikessa sovittelukeskustelussa. Sovittelun luonteeseen samalla ehkä kuuluukin, että myös tästä periaatteesta tunnetaan poikkeuksia.

Kohtaamista perustellaan lukuisilla eri tavoilla. Useimmat näistä painottavat niitä oivalluksia, joita henkilökohtainen ja vapaaehtoinen osallistuminen voivat saada aikaan. Osapuolten kyky sisäistää sovittelussa esille tulleet asiat ja ratkaisut vahvistuu merkittävästi. Osapuolet sitoutuvat konfliktinratkaisuun paremmin, kun ratkaisuehdotukset ovat nousseet heidän omista tarpeistaan eikä jonkun ulkoisen auktoriteetin, kuten tuomarin tai poliisin, määrääminä. Osapuolet

eivät siten voi ulkoistaa vastuuta tekemisistään kenellekään kolmannelle osapuolelle.

Filosofi **Peter Winch** on esittänyt, että vain itse tehdyt valinnat ja ratkaisut on nähtävä erityisen moraalisisina tekoina. Henkilö, joka toimii pakon tai uhan alla tietyllä tavalla, ei siten toimi suoranaisten moraalisesti suhteissa tapahtuneeseen rikokseen ja sen hyvittämiseen. Sen sijaan henkilö toimii siinä tilanteessa moraalisesti suhteessa sääntöön ja sen noudattamiseen. Sovittelussa halutaan sääntöjen ja lakipykälän sijaan keskittyä rikoksen aiheuttamaan inhimilliseen konfliktiin ja sen käsittelyyn. Tätä taustaa vasten voidaan ajatella, että sovittelu vahvistaa osapuolia nimenomaan moraalisisina toimijoina. Sovittelulla voi siten olla moraalialia rakentava ja kannattava tehtävä yhteiskunnassa.

Käytännössä on kuitenkin lukuisia kertoja osoitettu merkittävä ero sovittelun teorian ja sen käytäntöjen välillä. Suomalais tutkimukset käytännön sovittelutilanteista osoittavat, että osapuolten dialogi sovittelussa ei suinkaan painota moraalisten kysymysten käsittelyä. Usein lyhyehköiksi

jäävät kohtaamiset keskittyvät helposti korvauksesta sopi-miseen. Tämä löydös on itse asiassa aivan keskeinen sovittelun tutkimuksessa ja käytännön sovittelun kehittämisessä. On olennaista pohtia, miten sovittelutoiminta asemoituu muiden konfliktinratkaisumenetelmien rinnalla.

SOVITTELUN UUDEN-LAINEN NÄKÖKULMA

Rikossovittelusta käytävään julkiseen keskusteluun vaikuttaa mahdollinen yleinen asenneilmaston koveneminen. Sovittelu ja sen taustalla oleva restoratiivinen oikeus näyttäytyvät kukkahattutien puuhasteluilta rikoksissa, joissa kansalaisten enemmistö vaatii yhteiskunnalta tiukkaa voimankäyttöä ja kovia rangaistuksia. Sovittelua käytetäänkin harvemmin vakavammassa rikoksissa. Julkinen keskustelu lähisuhdeväkivallan sovittelusta viittaa asiaan liittyvään huoleen. Pelätään sovittelun negatiivisia vaikutuksia osapuolten oikeusturvaan. Rikoksentehtävien epäillään pääsevän sovittelussa liian helpolla. Lakiteitse tehtävät rajoitukset sovitteluun otettaviin rikoksiin osoittavat edelleen keskeisen ongelman: keskustelun lähtökohtainen ajattelumalli on rankaisukeskeinen.

Samanaikaisesti, kun keskustelu sovittelun kehittämisestä on välttämätöntä, on tärkeää ymmärtää myös keskustelua vaikeuttavat tekijät. Näitä vaikeuksia kuvaa erinomaisesti Wittgensteiniläinen ajatus kielikäytön sidonnaisuudesta. Wittgensteinin mukaan kielelliset ilmaukset saavat merkityksensä niiden elämänmuotojen kautta, joiden yhteydessä niitä käytetään. Restoratiivinen oikeus ilmentää uudenlaista lähestymistapaa rikollisuusongelmiin. Siksi restoratiivisen oikeuden kieli ja käsitteet

tulee ensisijaisesti ymmärtää omista lähtökohdistaan. Muuten seuraa sekaannuksia ja väärinymmärryksiä. Usein esillä ovat niin erilaiset mittarit, että niiden käyttö samassa keskustelussa hämää koko aihetta. On esimerkiksi eri asia, nähdäänkö sovittelutoiminta rikosoikeusjärjestelmän yhtenä elementtinä vai sen täytenä vaihtoehtona.

Kun samassa keskustelussa sekoitetaan kaksi hyvin erilaisista perusteista ponnistavaa ajatusjärjestelmää, puhutaan helposti ohi toisen. Kieli ja merkitykset eivät kohtaa, vaikka sanat niin tekisivätkin. Sovittelukeskustelussa restoratiivisen oikeuden puolestapuhujat ovat usein altavastajina. Heidän vastuullaan on perustella totutusta poikkeavaa toimintaa tavalla, joka osoittaa toiminnan konkreettisen hyödyn. Kuitenkin sovittelun hyödyt eivät aina ole mitattavassa tavalla, johon rankaisukeskeisessä ajattelussa on totuttu.

Tilanteessa, jossa sovittelu vaikuttaa jäävän tulostavoitteiden ja hyötynäkökohtien jalkoihin on tarkkaan mietittävä, mitä sovittelulla halutaan. Tässä arvioinnissa on välttämätöntä miettiä myös moraalinäkökulmia. Mikäli sovittelu kutistuu yhteiskunnalle taloudellisessa mielessä oikeuskäsittelyä hyödyllisemmäksi tavaksi ratkoa rikoksia, ovat kysymykset uhrin oikeusturvasta enemmän kuin relevantteja. Mikäli taas pystytään antamaan osapuolten moraalille keskustelulle aikaa ja tilaa, voi rikostensovittelu olla vakavammassakin rikoksissa todellinen mahdollisuus koko yhteiskunnalle. ■

Kirjoittajan etiikan ja uskonnonfilosofian alan väitöskirja ”Medling vid Brot” hyväksyttiin Åbo Akademiassa syksyllä 2011.

Kulttuurilla on merkitystä monikulttuurisessa sovittelussa

Sovittelijoilla on epävarmuutta siitä, miten maahanmuuttajien kulttuuriin tulisi monikulttuurisessa sovittelussa suhtautua. Yleensä sovittelijoiden mielestä kulttuurilla ei ole merkittävää roolia konfliktien sovittelussa. Sitä vastoin maahanmuuttajat näkevät kulttuurin vaikuttavan heidän käsityksiinsä konfliktinratkaisusta. Kulttuurin merkityksen ymmärtäminen nykyistä laajemmin auttaisi tekemään sovittelusta maahanmuuttajaystävällisempää ja saavuttamaan parempia tuloksia.

Kuinka paljon sovittelijan tulisi tuntea muita kulttuureja? Nykyisellään sovittelijoiden koulutus monikulttuurisuudesta ei ole laajaa eikä järjestelmällistä. Lähinnä se liittyy monikulttuurisen sovittelun käytäntöihin, kuten tulkin kanssa toimimiseen. Kulttuurin nähdään helposti olevan sellainen konfliktinsovittelun puoli, jota voidaan hallita teknillisen osaamisen sekä asian tuntijuuden ja taitojen lisäämisen kautta.

Sovittelijoilla on erilaisia näkemyksiä kulttuurin merkityksestä: Jotkut kaipaavat enemmän tietoa eri kulttuureista ja varsinkin erilaisista tavoista. Toiset puolestaan kokevat, etteivät tarvitse tietoa maahanmuuttajien kulttuuris-

ta, vaan ihmiset tulee kohdata yksilöinä eikä tietyn kulttuurin edustajina. Ylipäätään sovittelijat kokevat, ettei kulttuuri tule jutuissa esille niin, että se oleellisesti vaikuttaisi niiden sovitteluun. He pitävät tapauksia siis kulttuurisesti neutraaleina. Toisaalta kuitenkin uutena haasteena sovitteluun ovat viime aikoina tulleet lähisuuhdeväkivaltatapaukset, joissa yleensä toinen osapuolista on maahanmuuttaja. Niissä korostuvat osapuolten erilainen kulttuuritausta ja kulttuuriperinteet muita tapauksia enemmän. Ristiriitaisia sovittelijoiden näkemyksistä tekee myös se, että maahanmuuttajataustaisten sovittelijoiden hyväksi puoleksi nähdään juuri kulttuurisen ymmärryksen tuominen sovitteluun.

KULTTUURIN MERKITYKSEN YMMÄRTÄMINEN KAPEA-ALAISTA

Haastattelujen perusteella sovittelijat näkevät kulttuurin merkityksen sovittelussa melko suppeasti. Sovittelijat näkevät kulttuurin vaikuttavan sovittelussa pääasiassa käyttäytymiseen, etenkin kommunikaatioon ja pyrkimykseen kuvailla tietyille kulttuureille tyypillisiä tapoja toimia konfliktinsovitteluprosessissa. Osa sovittelijoista vastustaakin kulttuurin merkitystä sovittelussa, koska he näkevät sen tuottavan homogeenisen ja stereotyyppisen kuvan tietyn kulttuurin edustajista. Samalla sovittelijat eivät kuitenkaan näe muita tasoja – uskomuksia, kognitiota ja identiteettiä – joiden kautta kulttuuri voi

vaikuttaa kaikkiin sovittelu-prosessin osiin, kuten siihen miten konflikti ymmärretään ja mitä pidetään oikeudenmukaisena. Sovittelijoiden tulisi-kin ymmärtää kulttuurin merkitys huomattavasti nykyistä laaja-alaisemmin.

Yleisesti ottaen monikulttuurista sovittelua ei haluta problematisoida liikaa eikä tunneta tarvetta muokata sovittelumallia niin, että se huomioisi paremmin maahanmuuttajien tarpeita. Sovittelijoiden mukaan monikulttuuriset tapaukset tulee sovittella olemassa olevan sovittelumallin mukaisesti, pyrkien mahdollisuuksien mukaan ottamaan kulttuuriset näkökohdat huomioon. Tämän nähdään takaavan osapuolille tasapuolisen lähtökohdan so-

vitteluun, sillä sovittelumalli ja -tekniikat nähdään yleismaailmallisina sekä kulttuuri-estesti neutraaleina.

SOVITTELMALLIT OVAT KULTTUURISIDONNAISIA

Tämä ei kuitenkaan ole toimivimmin malli monikulttuurisessa kontekstissa, sillä kuten yhdysvaltalainen tutkija **John Paul Lederach** on tuonut esille, yleismaailmallinen konfliktinratkaisumalli on itse asiassa upotettu kulttuuriin ja mallin epäsuorat kulttuuriset oletukset vaikuttavat esimerkiksi siihen, miten osallistujat näkevät kolmannen osapuolen roolin, kommunikation tarkoituksen ja tyylin sekä koko ratkaisuprosessin pyrkimyksen.

Tutkija **Michelle LeBaron** on huomannut tarkastellessaan pohjoisamerikkalaista sovittelua (pitkästi samankaltaista kuin suomalainen), että keskeisiä arvoja ovat tehokkuus, rationaalinen analyysi ja objektiivisuus. Mallille on tunnusomaista avoin kommunikatio, osapuolten ohjattu tapaaminen sekä puolueettoman kolmannen osapuolen väliintulo. Lisäksi sovittelu pidetään yleensä muodollisessa ympäristössä, se on aikaan sidottua ja siihen liittyy yksilöitä, jotka edustavat lakia.

LeBaronin mukaan tällainen sovittelumalli on sopivampi yksilökeskeiselle kuin yhteisökeskeiselle kulttuurille. Sovittelijoita ei voi nähdä myöskään puolueettomina kolmansina osapuolina, sillä he tekevät monia pieniä päätöksiä mm. siitä, kuka saa osallistua sovitteluun, mikä on asiankuuluvaa ja mikä toisarvoista ja miten sovittelussa edetään. Päätöksiin vaikuttavat sovittelijoiden omat maailmankuvat. Sovittelu heijastaakin tiedostamattaan

sen järjestelmän arvoja, jossa menettely on saanut alkunsa. Vaarana on, että tällainen sovitteluprosessi alistaa niitä, jotka eivät suoraan sovi tähän kulttuurisidonnaiseen sovittelumalliin ja suosii niitä, jotka voivat sovittaa omat arvonsa, kulttuurinsa ja näkemyksensä siihen. Erilaisesta kulttuurista tulevan osapuolen täytyy siis mukauttaa toimintatapansa ja arvonsa sovittelumallin raameihin.

Voidaankin kysyä, miten toimiva nykyinen monikulttuurisen sovittelun malli on. Esimerkiksi mihin sovittelijoiden vaikutusvalta suomalaisessa rikos- ja riita-asioiden monikulttuurisessa sovittelussa perustuu ja onko se relevantti maahanmuuttajien näkökulmasta? Sovittelijoiden mukaan se perustuu vapaaehtoisuuteen eli siihen, etteivät he ole viranomaistoimijoita vaan yhtäläillä kansalaisia. Tuoko tämä kuitenkaan maahanmuuttajien näkökulmasta sovittelijalle tarpeeksi vaikutusvaltaa, varsinkin kun maahanmuuttajat eivät tule monikulttuurisen sovittelun pariin vapaaehtoisesti vaan syyttäjän tai poliisin kautta? Toisaalta maahanmuuttajien viranomaisia kohtaan tuntema pelko tukee tätä näkökulmaa – vaikkakin ymmärrys siitä, ettei sovittelussa ole kyse viranomaistoiminnasta, ei ole maahanmuuttajien parissa kovin selvää.

MAAHANMUUTTAJAT KAIPAAVAT YHTEISÖLLISEMPÄÄ SOVITTELUA

Monikulttuurisella sovittelulla on ollut vaikeuksia houkutellessaan maahanmuuttajia osallistumaan vapaaehtoisesti sovitteluun sekä sovittelijoina ja sovittelun osapuolina. Vertaamalla sovittelijoiden ja maahanmuuttajien näkemyksiä

sovittelusta käykin ilmi, että maahanmuuttajien oma konfliktinsovittelu on suomalaisesta sovittelusta yhteisöllisempää. Siinä huomioidaan enemmän osapuolten tunteita ja sovittelijan asema on erilainen.

Monikulttuurisen sovittelun ongelmana näyttää olevan etenkin teon taustalla olevien syiden ja teon aiheuttamien tunteiden käsittelemättömyys sekä dialogin puuttuminen. Vaikka tunteiden avointa ilmaisua ja läpikäyntiä pidetään sovittelussa tärkeänä, se jää käytännössä suomalaisessa sovittelussa vajaaksi ja osapuolten välinen dialogi pinnalliseksi ja ohueksi. Kuten **Henrik Elonheimo** on todennut, dialogin kehittäminen ja tunteiden läpikäyminen on yksi suomalaisen sovittelun kehitystehtävistä, etenkin jos lähisuhdeväikvattotapauksia tai muita vaikeita konflikteja aiotaan sovittaa. Nykymuotoisen sovittelun rinnalle tarvittaisiin haastavampia tapauksia varten enemmän dialogia painottavia, joustavampia sovittelumalleja, joissa käytettäisiin ammattimaisia sovittelijoita, joilla olisi nykyistä aktiivisempi rooli ja joiden yhteys muihin palveluihin ja toimijoihin olisi vahvempi.

Vaikka maahanmuuttajien toimiminen sovittelijoina on hyvä askel, se ei ole riittävä maahanmuuttajien tarpeisiin vastaamiseksi. Jotta sovittelu vastaisi monikulttuurisen yhteiskunnan tarpeisiin, tulisi hylätä ajatus vain yhdestä konfliktinratkaisumallista. Tarvitaan joustavuutta, luovuutta ja näkemystä sekä oman että toisen kulttuurin syvää ymmärtämistä, jotta tunnustetaan ja yhdistetään eri yhteisöjen konfliktinratkaisuresurssit ja luodaan kaikille sopivia konfliktinratkaisumalleja.

Maahanmuuttajien tarpeita

voitaisiin nykyistä paremmin huomioida etenkin monikulttuurisen sovittelun yhteisöllisyyttä lisäämällä – mihin suuntaan sovittelu on yleisesti kansainvälisesti suuntautumassa. Nykyisin on laajasti hyväksytty, että restoratiivisella oikeudella rikosoikeuden kontekstissa voidaan viitata sekä rikos- ja riita-asioiden sovitteluun, läheisneuvonpitoon, parantaviin ja tuomitseviin piireihin että restoratiivisiin lautakuntiin. Koska maahanmuuttajat kaipaavat usein lähipiiriään mukaan sovitteluun, läheisneuvonpitoa olisi syytä kokeilla laaja-alaisesti. Lisäksi myös parantavia ja tuomitsevia piirejä olisi syytä kokeilla, sillä se on menetelmänä rikos- ja riita-asioiden sovittelua huomattavasti joustavampi ja yhteisöllisempi, ja se antaa tilaa tunteiden ilmaisemiseen ja käsittelemiseen. Koska sovittelu on menetelmänä tuttu monelle maahanmuuttajalle, sen käyttö konfliktinratkaisussa voi edistää maahanmuuttajien sopeutumista Suomeen ja näin ollen yhteiskuntarauhaa. Myös tästä syystä on tärkeää tehdä sovittelusta maahanmuuttajaystävällisempää. ■

Kirjoittaja on väitellyt teologian tohtoriksi aiheesta uskonnon rooli maahanmuuttajien konfliktien sovittelussa. Hänen tuore väitöskirjansa on luettavissa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-8156-9>.

Antropologinen näkökulma restoratiiviseen oikeuteen

Antropologia tarjoaa monipuolisia ja kiehtovia näkökulmia siihen, miten ihmiset ratkovat kiistoja ja korjaavat konfliktien vahingoittamia suhteita.

Brasilian Ylä-Xingun yhteisöissä esiintyy konflikteja, mutta heimojen tavat ratkoa kiistoja ehkäisevät väkivaltaa. Ihminen voi vaikka purkaa vihaansa pitämällä julkisen palopuheen tai painimalla kilpailijansa kanssa. Ylä-Xingun alueen miehet nimittäin uskovat, että kilpailuhenkinen mutta väkivallaton painottelu jäähdyttää vihamieliset tunteet.

Australian aboriginaaleilla oli laaja kirjo konfliktinratkaisutekniikkoja, joilla fyysinen väkivalta yleensä saatiin ehkäistyä. Sovittelumetodit eivät tarjonneet oikeutta vain ryhmän sisäisten kiistojen osapuolille vaan myös eri ryhmissä asuville. Aboriginaalikulttuuri suosi oikeuden etsimistä ja kiistojen ratkaisua fyysisen koston sijaan kamppailujen, kilpailujen, kokousten, keskustelun, velkojen tasaamisen, korvausten maksamisen ja sovintoseremonioiden avulla. Valtaosa kiistoista juontui varsin henkilökohtaisista koetuista vääryyksistä (kuten uskottomuudesta tai epäilystä että omaisen kuolema on jonkun noituudella aiheuttama). Kolmannet osapuolet avustivat osapuolia ratkaisemaan kiistansa lainmukaisten oikeusprosessien mukaisesti.

Frans De Waal kollegoineen on osoittanut, että myös muilla lajeilla, kuten monilla kädellisillä, on kyky rakentaa vastustajien kesken sovintoa vihamielisen yhteenoton jälkeen. Restoratiivisia

menetelmiä käyttävä ihminen pahoittelee, pyytää anteeksi, tarjoaa hyvitystä ja hyväksyy rangaistuksen. Joskus käytetään sovinnontekoritualeja, jotka sitovat osapuolet sopimukseen ja symboloivat sovun palautumista. Kolmannet osapuolet, jotka eivät suoraan ole mukana kiistassa, antavat usein ratkaisevan sysäyksen sovinnon löytymiselle. Poikkikulttuurinen tarkastelu paljastaakin tiettyjä yleisiä konfliktinratkaisun aineksia: hyvitys, ratkaisun hakeminen ulkopuolisten avulla ja sovinnonteon rituaalit toistuvat eri kulttuureissa.

KORVAUKSEN MAKSAMINEN PALAUTTAA TASAPAINON

Vahingon hyvittämisestä oivan esimerkin voi ottaa Kalifornian Karok-alkuperäiskansalta. Rikoksesta tai murhasta saattoi selvittää ilman rikolliseksi leimaamista, mutta tekijä vaadittiin kirjaimellisesti ”tilille” eli ”maksamaan pahoista teoistaan”, ei suorittamalla rangaistus, vaan maksamalla hyvitys simpukankuorilla tai muilla arvoesineillä. Maksuhyvityksen psykologinen perusta oli tilanteen taseus, tasapainon palautus ja vääryyden oikaisu.

Australian Suuren Länsiaavikon Mardu-aboriginaaleille jännitteiden purkamisen tekemällä kiista julkiseksi on tärkeä restoratiivinen prosessi. Kaikki

ryhmän jäsenet osallistuvat keskusteluun kolmansina osapuolina etsien oikeudenmukaista ratkaisua. Kaikilla osapuolilla on mahdollisuus ilmaista näkökantansa ennen kuin ryhmä päättää, miten konflikti selvitetään ja sosiaalinen harmonia palautetaan.

KOLMANNELLA OSAPUOLELLA ON ERI LAISIA ROOLEJA

Kolmas osapuoli voi toimia eri tehtävissä, mutta avainasia rauhantekijän roolissa on aina puolueettomuus. Verikoston sovittelu Montenegrossa 1800-luvulla osoittaa, miten *Kmets*-välittäjät palauttivat rauhan klaanien välille. *Kmetsit* olivat arvovaltaisia miehiä ja maineeltaan puolueettomia, jotka kokoontuivat ”hyvien miesten istuntoon”. Keskeinen tavoite oli kompromissin löytäminen sekä rauhan ja sosiaalisen harmonian palauttaminen klaanien välille ja koko yhteisöön.

1600-luvun Etelä-Amerikassa Yao-kylän jäsenet toimivat kolmantena osapuolena, kun verenvuodatus caribien ja aricouresien välillä estettiin. Yaoilla oli hyvät välit kumpaankin ryhmään. Yaojen välitystoimien jälkeen caribit lasivat dramaattisesti aseensa ja juoksivat halaamaan aricouressotureita. Pitkän vihanpidon päättymisen juhlistamiseksi ja rauhan sinetöimiseksi yaot kestitsivät

Hyvitys, ratkaisun hakeminen ulkopuolisten avulla ja sovinnon- teon rituaalit toistuvat eri kulttuurien konfliktinratkaisussa.

molempia ryhmiä kylässään kahdeksan päivää.

Dramaattisen esimerkin kolmannen osapuolen roolista tarjoaa Comanche- ja Ute-heimojen välinen taistelu Pohjois-Amerikan tasangoilla: muuan Ute-nainen oli aikanaan joutunut comanchien vangiksi ja hänen poikansa oli kasvanut comanchesoturiksi. Nainen pelkäsi poikansa hengen puolesta, joten lopulta hän ratsasti taistelun osapuolten väliin, nosti kätensä ja huusi heitä lopettamaan. Hän sanoi olevansa kummankin puolella, eikä taistelu ollut kummallekaan hyväksi. Keskustelun jälkeen osapuolet sopivat rauhasta. Jälkeenpäin Ute-päälliköiden neuvosto palkitsi naisen rohkeasta rauhaa edistävästä teosta.

RAUHANTEKO SISÄLTÄÄ USEIN RITUAALEJA

Kulttuurista riippumatta restoratiiviseen oikeuteen liittyy ihmisten ja ryhmien yhdessä juhliminen. Myös lahjoja vaihdetaan, mikä julistaa normaalin ja rauhanomaisen elon jatkumista. Toinen rauhansolmimisen elementti on yliluonnollisiin voimiin liittyvät rituaalit, joissa jumalallinen auktoriteetti symbolisesti siirtää sosiaaliset suhteet riidanhaluisesta rauhalliseen vaiheeseen. Vihamielisyyksien loppuminen on syy juhlinnalle, johon yleensä kuuluu puhetta, draamaa, laulua, tanssia sekä juhla-ateria.

Uuden-Guinean jalejen keskuudessa sovintoa toivovan osapuolen täytyy etsiä parantaja suorittamaan rituaali, jolla on suuri symbolinen merkitys. Sovittelurituaalin aikana parantaja mm. lausuu loitsun ja levittää porsaanveren ja mullan sekoitusta vastapuolten iholle; kuvaannollisesti yhdistetään ojan jakamat maapalstat. Lopuksi entiset kiistakumppanit jakavat liioitelluin elkein aterian keskenään.

Sovintoseremoniat sinetöivät sopimuksen tunnetasolla sekä rituaalein. Tämä ehkäisee kiistan toistumisen.

LÄNSIMAISESSA OIKEUDESSA SAMOJA PIIRTEITÄ

Monet tutkijat ovat huomanneet rauhan ja oikeuden välisen yhteyden. Meille tuttu *oikeuden jumalatar* kuvataan asetta ja vaakaa kannattelevana naisena, jolla on silmät sidottu. Vaikka kuvaus onkin länsimainen, symbolit kuvaavat oikeutta ja rauhantekoa hyvin myös universaalista näkökulmasta. Sidotut silmät edustavat tuomarin tai kolmannen osapuolen puolueettomuutta, ja kulttuurista riippumatta ihanteellinen oikeusprosessi on puolueeton. Kolmannet osapuolet, olivat he sitten tuomareita, välimiehiä tai sovittelijoita, tuskin saavat kestävästä sopua aikaan, jos he suosivat jompaakumpaa osapuolta.

Oikeuden jumalattaren vaakaa kuvaa tasapuolisuutta sekä oikeudenmukaisuutta. Kompensaation laaja käyttö riidan ratkaisuprosessissa, myös länsimaisessa lakiin perustuvassa oikeudessa, heijastaa reiluuden ja tasapuolisuuden käsityksiä. Yksi tekijä, joka edesauttoi sovintoa mainittujen Comanche- ja Ute-heimojen sovintoneuvotteluissa oli, että kumpikin oli menettänyt yhtä monta soturia. "Tilanne on tasan, ei ole syytä jatkaa riitaa", sanoi päällikkö toiselle.

Miekkä puolestaan symboloi tuomioistuimen valtaa panna tuomio täytäntöön. Tämä oikeuden piirre vaikuttaisi ensi katsauksella olevan vaikeimmin sovellettavissa kolmeen edellä käsiteltyyn poikkikulttuuriseen piirteeseen. Joskus kolmansilla osapuolilla on valta vahvistaa sopimuksia tai tuomioita, esimerkiksi hierarkkisissa kuningas- tai päällikkökunnissa. Monissa muissa oloissa taas eivät kolmannet osapuolet eivätkä kiistakumppanitkaan pysty omin voimin panemaan sopimuksia täytäntöön. Silti sovinnot ovat usein pitäneet ilman voimankäytön uhkaa. Yksi syy tähän löytynee restoratiivisista seremonioista ja sovintorituaaleista. Riitit voivat merkitä sosiaalisesti ja tunnetasolla uutta rauhanomaista suun-

Oikeuden jumalatar

taa entisten vihollisten suhteelle. Tämä on tärkeä puoli kiistan ratkaisussa, mikä joskus puuttuu länsimaisista oikeuslaitoksista. ■

LÄHTEITÄ:

Aureli, Filippo & De Waal, Frans (2000) (Eds.) *Natural Conflict Resolution*. Berkeley: University of California Press.

Fry, Douglas (2006) *The Human Potential for Peace*. New York: Oxford University Press.

Fry, Douglas (2012) *Life without War*. Science 336:879–884.

Kemp, Graham & Fry, Douglas (2004) (Eds.) *Keeping the Peace*. New York: Routledge.

Koch, Klaus-Friedrich (1974) *War and Peace in Jalémó*. Cambridge: Harvard University Press.

Tonkinson, Robert (1978) *The Mardudjara Aborigines*. New York: Holt, Rinehart, & Winston.

Kirjoittaja on Åbo Akademin dosentti ja rauhankysymyksiin erikoistunut antropologi, joka vetää Åbo Akademin ja Tampereen yliopiston yhteistä Vaasassa käynnistynyttä maisteriohjelmaa *Peace, Mediation and Conflict Research*.

Suomennos: Heidi Haapanen & Riikka Kostinen

Muutos on suuri haaste sovittelutoiminnalle

Suomen sovittelufoorumi ry (SSF) on viime vuosina tehnyt tutkimustyötä perhesovittelun, koulusovittelun, työyhteisösovittelun ja ympäristöasioiden sovittelun alueilla. Syventyminen sovitteluun tutkimusten avulla on osoittautunut erittäin hyväksi tavaksi kehittää ja edistää sovittelua, mikä on sovittelufoorumin päätehtävä. SSF on tehnyt yhteistyötä myös kaikilla muilla sovittelun osa-alueilla. Sovittelu etenee suomalaisessa yhteiskunnassa, mutta etenemistä tulisi selkeästi vauhdittaa. Seuraavassa tarkastelen lähemmin työyhteisösovittelua ja sitä koskevia tutkimustuloksia sekä sovittelun yleistä tilannetta ja tulevaisuuden haasteita.

KONFLIKTIEN SOVITTELU JA JOHTAJUUS TYÖYHTEISÖISSÄ

Tutkimusten mukaan työyhteisön konfliktit alkavat pienistä asioista ja perustuvat useimmiten väärinkäsityksiin ja virheellisiin tulkintoihin. Konfliktit kasvavat suuriksi ja elävät pitkään, koska niihin ei puututa riittävän ajoissa. Väärinkäsitykset paisuvat väärin tulkintojen ja puhumattomuuden vuoksi. Konfliktin synnyttämä ahdistus voi johtaa lopulta siihen, että joku sairastuu tai joutuu eroamaan työyhteisöstä ennen aikaisesti. Konfliktien ehkäisemiseen ja ratkaisemiseen ei ole vielä työyhteisöissä riittävästi osaamista eikä toimivia varhaisen puuttumisen menetelmiä.

Konfliktitilanteissa esimiehet ja yrityksen johto tukeutuvat useimmiten konflikteja ylläpitävään johtajuuteen, mikä voi johtaa työyhteisökonfliktien pitkäkestoisuuteen. Joissakin tapauksissa esimiehet

ja johto saattavat jopa edistää konfliktien syntymistä niitä stimuloivan ja tuottavan johtajuuden avulla. Tarvitaan konflikteja sovittellevaa ja ratkaisevaa johtajuutta.

Sovittelu soveltuu hyvin työyhteisöjen konfliktien ratkaisumenetelmäksi. Restoratiivinen sovitteluprosessi ja sen vaiheistus painottavat osapuolten oppimisen merkitystä, jolloin huomio kiinnittyy osapuolten aktiivisuuteen konfliktin ratkaisussa. Sovittelun voidaan sanoa aktivoivan uudenlaisen ajattelun ja mahdollisuuden kehittyä työyhteisön jäsenenä.

Sovittelussa ihmiset oppivat erilaisia tärkeitä taitoja, kuten yhteistoimintaa, itsetuntemusta ja toisten ihmisten erilaisuuden ja inhimillisten luonteenpiirteiden ymmärtämistä. Lisäksi sovittelulla on ollut osapuolia voimaannuttava vaikutus. Sovittelun jälkeen ihminen voimaantuu ja saa uutta energiaa työssä jaksamiseen.

Useat lähteet osoittavat, että sovittelun osapuolet ovat uskollisia sovittelussa yhdessä sovituille sopimuksille. Keskeinen löydös eri tutkimuksista on, että mitä enemmän osapuolilla on kokemusta sovittelusta, sitä enemmän he arvostavat sitä ja hyötyvät siitä. Positiivisia vaikutuksia syntyy yhä yleisemmin, kun osapuolten mielipiteet huomioidaan yhteisössä ja kun he saavat perustella ratkaisujaan sekä tulevat kuulluiksi.

Poikelan (2010) mukaan sovitteluprosessissa tapahtuva oppiminen ja sen ohjaaminen voidaan pelkistää neljään restoratiivista kokemusta ja oppimista tuottavaan vaiheeseen: 1) tapahtuneen selkiinnyttäminen – sovittelun aloitus, 2)

ymmärryksen syventäminen – ristiriidan sovittelu, 3) sopimuksen toimeenpaneminen ja arviointi ja 4) uuden toimintatavan vakiinnuttaminen.

Christien (1977) mukaan konfliktit tarjoavat pedagogisen mahdollisuuden selventää yhteisön normeja ja arvoja ja kriisejä voidaankin pitää oppimis- ja kehitystehtävinä. Solter (2001) on todennut että keskustelun avulla voidaan opettaa muiden ihmisten näkökulmia paremmin kuin rankaisemisen tai saarnaamisen avulla. Restoratiivisessa menettelyssä konfliktin osapuolet saavat harjoitusta tärkeissä sosiaalisissa taidoissa, kuten rauhanomaisessa vuorovaikutuksessa, tunteiden verbaalisessa ilmaisemisessa ja empatiassa, jotka vähentävät vaikeiden konfliktien uusimisen riskiä.

SOVITTELULLE ON YHÄ LAAJENEVAA TARVETTA

Sovittelun etenemistä kaikilla osa-alueilla on jarruttanut ympäristön melko voimakkaaltakin tuntunut vastustus uutta ajattelua kohtaan. Sovitteluun ja sen laajentamiseen suhtaudutaan varovaisesti, koska ajatellaan mm., että sovittelun avulla tekijät pääsevät pälkähästä liian helposti, kun saavat liian pienimuotoisia rangaistuksia.

Monet kansainväliset tutkimukset sovittelun eri osa-alueilla osoittavat ja tukevat sovittelun ylivoimaisuutta konfliktien ratkaisumenetelmänä, jopa lähisuhteiden välillä uusiutumisen ehkäisyssä.

Sovittelun etenemistä hidastavat ainakin erilaiset voimassaolevat käytännöt, epävarmuus restoratiivista ajattelua koh-

Sovittelun kohdealueet Suomessa:

- perhesovittelu
- koulusovittelu
- työyhteisösovittelu
- rikossovittelu
- kaupallinen sovittelu
- monikulttuurinen sovittelu
- ympäristöasioiden sovittelu
- kansainvälinen sovittelu eli rauhansovittelu
- tuomioistuinsovittelu
- Suomen Asianajajaliiton sovittelu
- rakennusalan RIL sovittelu

taan, rutiinit ja byrokratia. Hallintokeskeinen ajattelutapa ei anna sijaa luovuudelle ja uusien näkökulmien pohtimiselle.

Totutuista toimintatavoista pidetään voimakkaasti kiinni. Naaralan (2007) mukaan esimerkiksi tuomioistuinsovitte- lussa myös asiakkaat vaativat sovittelijoilta evaluatiivisempaa ohjaustapaa. Hänen mukaansa tuomioistuinsovitte- luun kohdistuu paljon väärää odotuksia, ja odotukset ovat ristiriitaisia osapuolten ja sovittelijoiden kesken. Osapuolet odot- tavat sovittelijoilta voimakkaampaa otet- ta, ehkä juuri sellaista johon on totuttu mm. oikeudenkäynneissä ja muutoinkin yhteiskunnassa. Sen sijaan sovittelijat halusivat olla enemmän fasilitatiivisia ohjaustyyliltään. Osapuolilähtöinen riid- danratkaisu, vuorovaikutteisuus ja kom-

munikointi vaativat sovittelijalta uusia ominaisuuksia verrattuna perinteiseen tuomarityöhön. Samanlaiset asenteet ovat tuttuja myös esimerkiksi työyhteisösovittelussa, jossa osapuolet usein pettyvät sovittelijoiden fasilitatiiviseen ohjaustapaan syyttämällä sovittelijoita ammattitaidottomiksi ja passiivisiksi.

Uusista lähestymistavoista konfliktien ratkaisussa, ihmisten yhteistyön ja ilma- piirin kehittämisessä olisi kuitenkin huu- tava pula. Tätä osoittavat yhä lisääntyvät traagisetkin ongelmat yhteiskunnassa. Vanhoilla menetelmillä ja ongelmiin lii- aksi keskittyvillä lähestymistavoilla ei saa- da riittävästi tietoa ja ymmärrystä yhteis- kunnan ilmiöistä.

IDEOLOGIASTA ON ERILAISIA NÄKÖKULMIA

Sovittelun sisällöstä ja periaatteista on useita erilaisia näkökulmia. On kuiten- kin huomattava, että kaikki sopimiseen liittyvä keskustelu ei ole sovittelua vaan sovitteluun kuuluu tietyt lähtökohdat ja struktuuri. Monille restoratiivisen ajattelun mieltäminen tuottaa jo melkoisia ihmette- lyn tunteita ja ajatus osallistavan konfliktin ratkaisusta saattaa tuntua oudolta.

Yksi suuri keskustelun aihe on sovit- telun ohjaus. Ihmiskeskeisen (fasilitatiiv- ivinen) ja asiakkeskeisen (evaluatiivinen) sovittelun ohjauksen tunnistamisessa on myös suuria haasteita. Käsitukset oikeasta sovittelun ohjaustavasta vaihtelevat ja niis- säkin on havaittavissa runsaasti erilaisia ”oikeita” mielipiteitä. Käsitökseni mukaan

edellä mainittujen näkökulmien määritte- lyä ei voi, eikä ole tarpeellistakaan, tarkasti rajata. Erilaisille sovittelutyyleille on käyt- töä erilaisissa tilanteissa. Jokaisen sovitte- lijän olisi kuitenkin syytä tutustua aidosti omaan sovittelutyylinsä ja sovittelijalla tulisi olla valmiuksia muuttaa ohjaustyyli- ään tilanteen mukaan. Parhaiten siihen saa tuntumaa asiantuntijan ohjaamisessa sovitte- luharjoituksissa.

SOVITTELUN HAASTEET

Koulutus on kaiken muun sovittelun ke- hittämis toiminnan ohella ehdottomasti tulevaisuuden suurin haaste, kun halu- taan parantaa sovittelun mahdollisuuksia yhteiskunnassa ja muuttaa kulttuuria osallistavampaan suuntaan. Tähän myös Suomen sovittelufoorumi on kiinnittänyt huomiota tutkimushankkeidensa yhtey- dessä. Sovittelufoorumi on kartoittanut koulutustarpeita myös kyselyjen avulla. Uusia koulutusohjelmia onkin tulossa ja niiden sisältöjä kannattaa seurata fooru- min sivuilta (www.sovittelu.com).

Rakenteiden tutkimisen ja kokemusten kartoittamisen lisäksi pitäisi kiinnittää eri- koista huomiota sovittelun ohjaustapaan ja sovitteluprosessin sisältöön ja vaiheis- tukseen. Niiden avulla viime kädessä ke- hitetään sovittelun oppimisvaikutuksia ja asiakasmyönteisyyttä. ■

Kirjoittaja on FT, Suomen sovittelufoorumin (SSF) hallituksen puheenjohtaja. Hänen väitöskirjansa (2011) käsitteli restoratiivista sovittelua työyhteis- sössä. Lähteet saa toimituksesta [haaste\(at\)om.fi](mailto:haaste(at)om.fi).

■ MAIJA GELLIN

Sovittelu tuo kouluun sosiaalista oppimista

Sovittelu kouluissa on restoratiivinen mene- telmä, jossa toteutuu oppilaan kuulluksi tuleminen. Vertaissovittelua käytetään oppilaiden välisten jännitteiden purkamiseen. Sovittelua hoitavat vertaissovittelijat eli

toiset oppilaat. Joissakin ta- pauksissa sovitteluun voidaan ottaa mukaan myös koulun henkilökuntaa ja huoltajia. Koulujen muita restoratiivisia menetelmiä ovat puhupiirit (circles) ja suurpiirit (conferen- cing), joiden tavoitteena on

konflikteja ennaltaehkäisevästi rakentaa yhteisön turvallista ilmapiiriä ja pitää sitä yllä.

Suomen sovittelufoorumi ry:n (SSF) VERSO-hankkeen sovittelukoulutukset ovat juurruttaneet sovittelutoi- mintaa päivakoteihin, perus-

kouluhin, toisen asteen am- matillisiin oppilaitoksiin, siviilipalveluskoulutukseen sekä maanpuolustuskoulutukseen. Osassa oppilaitoksista koko toimintakulttuurin perustaksi on otettu restoratiivinen pedagogiikka. Erilaiset arjen →

Lapset ja nuoret ovat merkittäviä oman sosiaalisen yhteisönsä toimijoita, joiden asiantuntijuutta ei pidä unohtaa.

KUVAT: VERSO-HANKE

→ häiriöt ymmärretään mahdollisuudeksi sosiaaliseen oppimiseen. Oppilaiden keskustelun, kunnioituksen ja vastuunkantamisen taitoja tuetaan myös opetusmenetelmin.

SOVITTELLULLA EHKÄIS- TÄÄN SYRJÄYTYMISTÄ

Koulujen nykyiset työrauhan turvaamisen menetelmät ovat edelleen aikuisjohtoisia, jolloin aikuiset rajaavat oppilaiden omaa osallisuutta. Kun häiriötilanteissa oppilas eristetään omasta sosiaalisesta yhteisöstään tai leimataan hänet kielteiseen rooliin, tehdään karhunpalvelus nuoren sosiaalisen kyvykkyyden kehittymiselle. Erotetun tai leimatun oppilaan paluu omaan ryhmäänsä on usein sängen tuskallista ja pahimmillaan johtaa syrjäytymiseen. Ranskaiskeskeinen kulttuuri ei vahvasta nuoren vastuunottoa vaan toimii yleisestäävyy-

den periaatteen mukaan. Rangaistuksen pelko ohjaa pysymään erossa ei-toivotusta käyttäytymisestä; opitaan siis välttämään rangaistuksia ja kiinnijäämistä.

Entä jos asiaa katsotaan nuorten arvomaailmasta käsin? Tutkimusyhtiö 15/30 Researchin tutkimuksen (HS 18.8.2012) mukaan nuoret kokevat vastuuntunnon ja sopimuksista kiinnipitämisen tärkeimmiksi arvoiksi. Kaverille annettu lupaus pidetään yli 95 prosentissa vertaissovittelutapauksista. Sovittelu toimii myös ennaltaehkäisevästi, sillä sovitteluun ohjattavien tilanteiden vakavuutta ei määrittele aikuinen vaan oppilas itse. Kun syntyy mielihapaa, sovitteluun saa mennä kohtaamaan vertaisensa ja sopia siitä, miten jatkossa eletään toista loukkaamatta. Ketään ei leimata syylliseksi tai uhriksi vaan keskitytään korjaamaan rikkoutunut to-

verisuhte. Lupaus syntyy osapuolten kesken eikä auktoriteetille, jolloin sopimus myös halutaan pitää. Opitaan kohtaamaan, kuuntelemaan, ymmärtämään toista ja ottamaan vastuuta omasta käyttäytymisestä.

SOVITTELU NIVOO KASVATUSYHTEISÖT YLEISEEN KONFLIKTINHALLINTAAN

Koulujen työrauhan turvaamiseksi on tehty ehdotus muutokseksi perusopetuslakiin. Sovittelu mainitaan, mutta valitettavasti väärässä kontekstissa, sillä ehdotuksen mukaan sovittelussa sovittaisiin rangaistusten täytäntöönpanosta. Tällöin ei ole kyse suoranaisesti sovittelusta. Toisaalta ehdotus sovittelusta on erinomainen, kun vain hiotaan prosessi vastaamaan yhteiskunnassamme käytössä olevia lakisäätteisiä sovittelumenetelyjä ja ennen kaikkea kouluissa jo toteutettavaa sovittelua.

Sovittelu on sekä kansalaistaito että kansalaisten oikeus. Tavoitteena on nyt tuoda sovittelutaitoja myös vapaa-ajan harrastusten ohjaajille ja siirtää koulujen vertaissovittelijanuorten osaaaminen käyttöön laajemmin. RAY:n ja OKM:n rahoituksen turvin toteutuva VERSO-hanke vahvistaa sovittelun hyödyntämistä kaikissa lasten ja nuorten lähiyhteisöissä koko valtakunnan alueella. Lapset ja nuoret ovat merkittäviä oman sosiaalisen yhteisönsä toimijoita, joiden asiantuntijuutta ei pidä unohtaa. ■

Kirjoittaja toimii projektipäällikkönä VERSO-hankkeessa. Hän on tohtorikoulutettava, KM, yhteisöpedagogi ja sovittelija sekä European Council for Juvenile Justice (ECJJ) Suomen edustaja.

www.sovittelu.com/vertaissovittelu

Restoratiivisen oikeuden kehitys Euroopassa

Kaikissa maissa toiminta on käynnistynyt ainakin jollakin tasolla

Restoratiivisen oikeuden menetelmiä perinteisen oikeudenkäytön vaihtoehtona tai täydentäjänä on kehitetty Euroopan maissa hyvin eri tavoin ja eri tahdissa. Restoratiivisen oikeuden mahdollisuudet ovat laajemmat kuin käytännössä on pystytty saavuttamaan.

Tällä hetkellä menetelmät ja lainsäädäntö ovat pisimmälle kehittyneitä Pohjoismaissa (erityisesti Suomessa ja Norjassa) ja Keski-Euroopassa sekä Isossa-Britanniassa. Itäisessä Keski-Euroopassa on saatettu voimaan restoratiivisen oikeuden menettelyjä vahvistavaa lainsäädäntöä, mutta palvelut ovat vielä kehittymättömiä. Italiassa ja esimerkiksi Venäjällä lainsäädäntö on vasta rakentumassa, mutta se mahdollistaa paikallisten toteutusalaan rajattujen projektien toteuttamisen. Useissa maissa restoratiivisen oikeuden kehitys kytkeytyy laajempiin rikosoikeuden kehittämisen- ja tehostamispyrkimyksiin.

KEHITYS ALKOI KOKEILU- LUONTOISILLA HANKKEILLA

Restoratiivisen oikeuden kehitys alkoi Euroopassa 1980 ja -90-luvuilla. Ensimmäisenä toiminnan aloitti Norja, aluksi vain nuoriin kohdistuvana. Perässä tulivat Suomi 1983 ja Itävalta 1985. Englannissa ja Walesissa oli kokeiluluonteista toimintaa vuodesta 1985 lähtien. Samoihin aikoihin toiminta aloitettiin Saksassa, jossa se laajentui pian useisiin osavaltioihin.

Restoratiivisen oikeuden periaatteita

on sovellettu etupäässä sovittelussa. Aluksi toiminta oli vaatimatonta. Rikosasioita ohjautui sovitteluun vain vähäisiä määriä ja yleensä vain lieviä nuorten tekemiä rikoksia. Eräissä maissa – lähinnä Belgiassa, Itävallassa ja Suomessa – käynnistettiin tutkimusprojekteja, jotka tukivat sovittelutoiminnan leviämistä ja laadun parantamista. Tämän jälkeen sovittelu ja muut restoratiivisen oikeuden muodot ovatkin tuottaneet runsaasti tutkimusta yliopistoissa ja muissa tutkimuslaitoksissa. Mm. EU:n komissio on rahoittanut restoratiivista oikeutta käsitteleviä tutkimusprojekteja, millä on ollut valtava merkitys menettelyjen kehittymiselle Euroopassa.

TOIMINTA KÄYNNISTYY ERILAISISTA LÄHTÖKOHDISTA KÄSIN

Restoratiivisen oikeuden toteuttamismallit ovat lähteneet hyvin erilaisista lähtökohdista Euroopan eri maissa. Ehkä tärkein näkökulmaero on se, onko toiminnan kehittämisen keskiössä rikosten tekijä, uhri vai molemmat. Lähiyhteisökin on huomioitu, mutta se ei näytä olleen käynnistettyjen projektien keskiössä.

Rikosten tekijään keskittyneissä maissa toiminnan kehittäjänä ja käytännön toteuttajana ovat olleet kriminaalihuolto-laitokset. Näitä maita ovat erityisesti Itävalta, Englanti ja Wales, Tshekki, Unkari sekä Kreikka. Myös Saksa kuuluu rikosten tekijään keskittyviin maihin, jopa siinä määrin, että järjestelmän nimeksi otettiin

Täter-Opfer-Ausgleich, kun useimmissa muissa maissa rikoksen uhri mainitaan ensimmäisenä: Victim-Offender-Mediation.

Uhrilähtöisen sovittelutoiminnan maissa palveluntuottajina ovat erityisesti olleet uhripalvelujärjestöt. Näin on toimittu erityisesti Ranskassa ja Portugalissa. Restoratiivisen oikeuden yksi suurimmista haasteista onkin uhrin tarpeiden huomioiminen. Uhriliike on viime vuosikymmeninä vahvistunut useissa maissa. Uhrien tukipalveluja ja oikeuksia korvausten saamiseen on pyritty vahvistamaan. Vahvana osoituksena tästä on tuore EU:n uhridirektiivi. Haasteena on, miten palvelujen tarjoamisessa voidaan hyödyntää uhrijärjestöjen kokemuksia uhrin tukemisessa ja miten pystytään välttämään vastakkainasetteluja, joita useissa maissa näyttää muodostuneen,

Eräissä maissa, kuten Suomessa ja Norjassa, on lähtökohtaisesti pyritty suhtautumaan tekijään ja uhuriin tasapuolisesti. Toiminnan kehittämisen keskiössä on ollut se, miten otetaan huomioon eri osapuolten tarpeet ja miten ne kuullaan. On korostettu sovittelun dialogisuutta: kyse on kohtaamisesta ja vuoropuhelusta.

LAINSÄÄDÄNTÖ KEHITTYY

Uusi entistä jäntevämpi vaihe sovittelutoiminnan kehityksessä käynnistyi 1990-luvulla. Lainsäädännöllinen kehitys johti toiminnan voimakkaaseen laajenemiseen erityisesti Ranskassa, Saksassa ja Itävallassa. Suomeen saatiin rikosasioiden sovittelua →

→ koskeva lainsäädäntö ja rahoitus valtion kassasta vuonna 2006. Vuoteen 2008 mennessä jo useimmissa Euroopan maissa oli ainakin jonkin tasoinen restoratiivista oikeutta koskeva lainsäädäntö.

Eräissä maissa restoratiivisesta oikeudesta on laadittu erillinen lainsäädäntönsä. Tavallinen ratkaisu on myös ollut kytkeä restoratiivista oikeutta koskevat säädökset osaksi laajempaa rikosoikeudellista lainsäädäntöä. Eräissä maissa – esimerkiksi Kreikassa – lainsäädäntö on eriytetty koskemaan joko nuoria tai aikuisia.

Euroopan maissa kehitetty lainsäädäntö vaihtelee sen mukaan, miten laajasti restoratiivista oikeutta halutaan maassa toteutettavan. Yleisin ratkaisu on ollut salliva lainsäädäntö. Lainsäädäntö antaa mahdollisuuden esimerkiksi syyttäjälle ohjata tapaus restoratiivisen oikeuden piiriin perinteisestä rikosoikeusjärjestelmästä. Osassa Euroopan maista lainsäädännön voidaan arvioida olevan edellyttävä. Tällöin esimerkiksi syyttäjällä on velvollisuus harkita mahdollisuutta ohjata tapaus sovitteluun tai muuhun restoratiivisen oikeuden menetelmään. Yleisimmin tämän tyyppisiä toimia edellytetään harkittavan rikosentekijöiden ollessa nuoria. Kolmas ratkaisumalli on ollut laatia pakottava lainsäädäntö. Tällöin järjestelmä on rakennettu siten, että rikosasian ratkaisijalla on velvollisuus ohjata soveltuva tapaus sovitteluun. Nuorten osalta Englanti, Wales ja Pohjois-Irlanti lukeutuvat näihin maihin.

Eräissä maissa – kuten Italiassa – restoratiivisen oikeuden menettelyt perustuvat edelleen satunnaisiin, heikosti rahoitettuihin projekteihin eri puolilla maata.

MISSÄ VAIHEESSA RIKOSPROSESSIA MENETELMIÄ VOIDAAN KÄYTTÄÄ?

Restoratiivisen oikeuden teoreettisessa keskustelussa menetelmää katsotaan voitavan käyttää missä rikosprosessin vaiheessa tahansa. Eräät maat, erityisesti Belgia, ovat luoneet kattavan järjestelmän, jossa restoratiivista oikeutta voidaan käyttää kaikissa rikosprosessin vaiheissa, myös vankiloissa. Myös Suomessa ja esimerkiksi Unkarissa on keskusteltu mahdollisuudesta laajentaa sovittelua vakavampiin rikoksiin (ks. Kaurala s. 26). Yleensä restoratiivisen oikeuden käyttöala on kuitenkin rajatumpi.

Yleisemmin ratkaisuvälillä restoratiivisen oikeuden käytöstä on annettu syyttäjälle.

Kun poliisin suorittama esitutkinta on käynnissä ja syyttäjä harkitsee tapaukseen rikosoikeudellista jatkokäsittelyä, on tätä pidetty luontevimpana kohtana tarkastella restoratiivisen oikeuden toteutusmahdollisuuksia. Eräissä maissa myös poliisilla on keskeinen rooli sovitteluun ohjaamisessa.

Eräs restoratiivisen oikeuden käyttöalaan vaikuttava seikka on se, kuka voi tehdä aloitteen sen käytöstä. Tiivistä rikosoikeusjärjestelmään kytkeytyvissä järjestelmissä aloiteoikeus on annettu poliisille tai syyttäjälle. Jos aloiteoikeutta laajennetaan esimerkiksi sosiaalityöntekijöihin ja nuorten rikosentekijöiden tai uhrien vanhempiin, voitaisiin myös restoratiivisen oikeuden menetelmiä hyödyntää rikosprosessin varhaisemmassa vaiheessa.

Olellainen kysymys on myös se, miten tiiviisti restoratiivisen oikeuden menetelmät kytetään rikosprosessiin. Eräs ratkaisu on kuljettaa esimerkiksi sovittelumenettelyä rikosprosessin rinnalla tai ottaa se käyttöön prosessin jälkeen. Tämä luonnollisesti edellyttää osapuolten suostumusta – kuten aina sovittelussa. Eräissä maissa on myös mahdollista kytkeä restoratiivisen oikeuden periaatteita yhdyskuntaseuraamuksiin esimerkiksi siten, että rikoksen uhrilla on mahdollisuus vaikuttaa yhdyskuntapalvelun suorituspaikkaan.

SOVITTELUN VAIKUTUS RIKOSPROSESSISSA

Yleisin sovittelun vaikutus rikosprosessissa on syyttämättä jättäminen. Useissa maissa onnistunut sovittelu avaa mahdollisuuden myös rangaistuksen lieventämiselle. Eräissä maissa – kuten Puolassa ja Saksassa – sovittelimista käytetään ehtona ehdolliselle rangaistukselle ja Espanjassa rikosentekijä voi päästä aikaistettuun ehdonalaan vapautteen onnistuneen sovittelun tuloksena. Eräissä maissa restoratiivisen oikeuden menettelyillä ei ole minkäänlaista vaikutusta rikosprosessissa, vaan se on täysin perinteisestä oikeudenhoidosta irrallista toimintaa. Muista Pohjoismaista poiketen Tanska kuuluu näihin maihin.

Jatkuvaa keskustelua käydään siitä, lisäkö esimerkiksi syyttäjän mahdollisuus luopua rikossyytteestä sovittelun tekijäkeskeisyyttä. On epäilty, että sovittelun liian tiivis suhde rikosoikeusjärjestelmään johtaa siihen, ettei uhrin asemaan ja hyvinvointiin kiinnitetä riittävästi huomioita.

RESTORATIIVISEN OIKEUDEN VAIHTELEVA KÄYTTÖALA

Eri maat ovat luoneet erilaisia ratkaisujen mukaan, millaisiin rikoksiin restoratiivista oikeutta voidaan käyttää. Usein on niin, että käytännössä restoratiivisen oikeuden käyttöala on lainsäädännöllisesti laaja, mutta käytännössä koko lainsäädännön luomaa käyttöalaa ei hyödynnetä.

Useimmissa eurooppalaisissa valtioissa kuolemaan johtaneita tai muuten vakavia rikoksia ei sovitella. Eräissä maissa tällaisten rikosten sovittelu on lainsäädännöllä kielletty. Tyypillinen ratkaisu on ollut sulkea tietyn rangaistusmaksimin ylittävät teot pois restoratiivisen oikeuden järjestelmistä. Vakavien rikosten katsotaan yleisesti edellyttävän rikosoikeudellista käsittelyä ja restoratiivisen oikeuden menetelmiä voidaan käyttää ainoastaan perinteisen oikeuden lisäksi.

Vakavien rikosten sovittelusta vankilassa on kertynyt kokemuksia eräistä edelläkävijämaista. Näissä projekteissa tapausmäärät eivät ole olleet kovin suuria yleensä sen takia, että sopivia tapauksia on ollut vaikea löytää. Uhrin ja tekijän tapaamisten sijasta onkin ollut tavallisempaa tuoda uhrinäkökulmaa vankiloihin esimerkiksi ryhmäkeskustelujen muodossa.

Erityisen kiistanalainen ja niin Suomessa kuin muissakin maissa tunteita kuohuttava alue on lähisuhdeväkivallan sovittelu. Eräissä maissa – kuten Itävallassa, Suomessa, Kreikassa ja Romaniassa – lähisuhdeväkivalta on yksi tyypillisistä sovitteluun ohjattavista tapauksista. Ranskassa ja Luxemburgissa taas lähisuhdeväkivallan käyttö sovittelussa on kokonaan kielletty.

Myös liikennerikosten käsittely restoratiivisen oikeuden järjestelmissä eroaa voimakkaasti eri maiden välillä. Eräissä maissa – kuten Unkarissa ja Sloveniassa – liikennerikokset ovat tyypillisesti sovitteluun ohjattavia rikoksia. Useissa maissa taas katsotaan, etteivät liikennerikokset tuota emotionaalista tarvetta sovittelulle, koska kyse on useimmiten vahingossa eikä tahallisesti aiheutetusta kärsimyksestä. Korvauksetkin hoituvat yleensä vakuutusjärjestelmien kautta.

Restoratiivisen oikeuden menettelyjä on pyritty käyttämään myös pitkittyneiden yhteisöllisten konfliktien ratkaisemisessa esimerkiksi Pohjois-Irlannissa.

PALVELUJEN TUOTTAMINEN

Useimmat maat ovat luoneet kaksipor-taisen palveluiden tuottamisjärjestelmän, jossa vastuu palvelun järjestämisestä ja palvelujen tuottamisesta on eriytetty. Palvelujen tuottaminen on hoidettu hyvin erilaisista lähtökohdista Euroopan mais-sa. Monessa maassa palveluilla on vahva kytkentä rikosoikeusjärjestelmään. Palvelujen tuottajina voivat olla esimerkiksi syyttäjälaitos (Belgia), poliisi (Englanti, Irlanti, Tanska, Islanti) tai kriminaali-huoltolaitos (Tshekki, Unkari, Kreikka). Useissa maissa sovittelupalveluja tuottavat erilaiset järjestöt. Esimerkiksi Itävallassa sovittelun järjestää Neustart, joka vastaa myös kriminaalihuollosta ja ylipäättänsä rikoksenteijöiden integroimisesta yh-teiskuntaan oikeusministeriön asettamien suuntaviivojen mukaisesti. Myös Belgiassa (Suggnomé) ja Saksassa järjestöt osallis-tuvat vahvasti toimintaan. Myös kunnat voivat vastata palvelujen tuottamisesta, kuten tehdään Espanjassa ja osittain myös Suomessa.

Eräissä maissa on käytössä järjestelmä, jossa esimerkiksi tuomioistuin voi mää-rätä yksittäisiä akkreditoituja sovitteli-joita hoitamaan sovittelutapaus erillistä korvausta vastaan. Esimerkiksi Puolassa tuomioistuimilla on käytössä lista akkre-ditoiduista sovittelijoista.

KEITÄ SOVITTELIJAT OVAT?

Euroopan maat eroavat toisistaan myös sen suhteen, ovatko tapauksia käsittelevät sovittelijat vapaaehtoisia vai ammattilai-sia. Yleisin ratkaisu on käyttää sovittelus-a erityisesti tähän tehtävään koulutuksen saanutta ja palkattua henkilökuntaa. Va-paaehtoistoimintaan tukeutuvaa sovitte-lujärjestelmää ovat kehittäneet erityises-ti Suomi ja Norja, mutta pienemmässä mittakaavassa myös esimerkiksi Tanskassa hyödynnetään vapaaehtoissovittelijoita. Vapaaehtoissovittelijoiden käyttö ei kui-tenkaan ole kovin tavallista.

Sovittelupalvelujen järjestämistavas-ta riippuen sovittelijat voivat myös olla kriminaalihuollon työntekijöitä, kunnan viranomaisia, järjestöjen työntekijöitä tai akkreditoituja sovittelijoita.

Sovittelijoille asetettavat vaatimukset vaihtelevat melko lailla. Jonkinlainen so-vittelijoiden peruskurssi lienee eräänlainen minimistandardi, johon kaikissa maissa yl-letään. Tyypillistä on, että sovittelijoita kou-lutetaan tehtävänsä työn kuluessa.

RESTORATIIVISEN OIKEUDEN KANSAINVÄLISET INSTRUMENTIT

Restoratiivisen oikeuden käytön yleisty-minen on viimeisten parinkymmenen vuoden aikana kannustanut kansainväli-siä järjestöjä – Yhdistyneitä kansakuntia,

Euroopan neuvostoa ja Euroopan unionia – laatimaan suosituksia restoratiivisen oi-keuden käytölle ja oikeusturvan varmista-miselle menettelyn osapuolille.

Suosituksissa on pyritty siihen, että niihin sitoutuneet jäsenmaat varmistavat, että restoratiivisen oikeuden menettelyt täyttävät laadukkaalle toiminnalle asetet-tavat minimistandardit. Myös rikoksente-kijän ja lähiyhteisön näkökulma pyritään ottamaan huomioon. Kansainväliset so-pimukset mahdollistavat restoratiivisen oikeuden laajan käyttöalan siten, ettei se rajaudu ainoastaan vähäpätöisten rikosa-sioiden ohjaamiseen perinteisen rikosoi-keusjärjestelmän ulkopuolelle.

Ensimmäinen ja eräänlaiseksi resto-ratiivisen oikeuden kulmakiveksi muo-dostunut kansainvälinen dokumentti on rikossovittelua koskeva Euroopan neuvos-ton suositus vuodelta 1999. Tämä inno-vatiivinen ja kattava suositus määrittelee restoratiivisen oikeuden periaatteet, ko-rostaa poliittisen päätöksenteon ja lain-säädännön tarvetta sekä vahvistaa oikeus-turvatakeiden tarpeellisuutta. Suosituksen toimeenpanemisen helpottamiseksi on laadittu kattava manuaali.

Pian Euroopan neuvoston suositusten jälkeen myös YK tarttui aiheeseen. YK:n talous- ja sosiaalineuvosto julkaisi vuon-na 2002 ohjeet restoratiivisen oikeuden menetelmien käytöstä rikosasioissa. YK:n dokumentti on käyttöalaltaan kapeampi, se korostaa restoratiivisen oikeuden käyt-tökelpoisuutta nuorten tekemissä lievissä rikoksissa.

Myös Euroopan unioni on kiinnittänyt huomioita restoratiivisen oikeuden kehit-tämiseen. EU:n neuvoston uhrin asemaa koskeva periaatepäätös vuodelta 2001 edellyttää, että jäsenmaiden tulee edistää sovittelun käyttöä ja varmistaa, että sovit-telun tulos voidaan ottaa huomioon rikos-prosessissa. Myös parhaillaan valmisteilla olevassa EU:n uhridirektiivissä restoratiivisen oikeuden menettelyt otetaan huomi-oon ja jäsenmaita kehoitetaan kehittämään palveluita. Restoratiivisen oikeuden osalta direktiivin pääpaino on kuitenkin rikoksen uhrin oikeusturvatakeiden varmistamisessa sovittelussa ja sitä vastaavissa menette-lyissä. (Ks. Pulkkinen s. 34) ■

Kirjoittaja on neuvotteleva virkamies oikeusminis-teriössä.

- Restoratiivinen oikeus on käsitteenä vielä jäsentymätön.
- Kehitys on ollut nopeaa, mutta toteutustavat ovat vaihdelleet.
- Erilaiset oikeusjärjestelmät edellyttävät erilaisia ratkaisuja.
- Maiden historialliset, oikeudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja poliittiset eroa-vuudet ovat vaikuttaneet siihen, minkälaisia valintoja on tehty.
- Restoratiivisella oikeudella on entistä selvempi vaikutus rikosoikeusjärjestel-mään, mutta sillä on myös kasvatuksellisia ja lähiyhteisöä vahvistavia vaikutuksia.
- Viitteitä on myös siitä, että perinteinen rikosoikeus hyödyntää restoratiivisen oikeuden piirteitä.
- Toiminnan kehittämisessä on pyritty huomioimaan erilaisten uskonnollisten ja etnisten ryhmien tarpeita.
- Kansainväliset järjestöt ovat laatineet useita suosituksia restoratiivisen oikeu-den laadukkaasta kehittämisestä.
- Haasteena on, ettei restoratiivisen oikeuden piiriin ohjata vain lieviä ja rikos-oikeudellisesti merkityksettämiä tapauksia.
- Oikeushallinnon tehokkuusvaatimukset saattavat vesittää restoratiivisen oikeuden periaatteita.

■ M A R J A T T A K A U R A L A

Restoratiivisia käytäntöjä myös Suomen vankiloihin?

Suurin osa restoratiiviseen oikeuteen pohjautuvista ohjelmista toteutuu vankilan ulkopuolella, mutta ohjelmia käytetään maailmalla myös vankiloissa.

Restoratiivisilla ohjelmilla on kuntouttavia tavoitteita ja keskeistä niissä on tekijöiden ja uhrien tai uhrien perheiden ja joskus myös laajemman yhteisön kohtaaminen. Osa ohjelmista kohdistuu vakaviin rikoksiin. Keskiössä voivat olla myös vankien keskinäisten, vangin ja vankilan henkilökunnan tai vangin ja hänen perheensä välisen ristiriitojen sovittelu. Monien maiden vankiloissa järjestetään lisäksi erilaisia restoratiiviseen oikeuteen pohjaavia ryhmätoimintoja.

RYHMISSÄ HERÄTETÄÄN VASTUUTA JA EMPATIAA

Vangeille järjestettävissä ryhmissä käsitellään sovittelun

mahdollisuuksia, herätetään empatiaa uhreja kohtaan, harjoitellaan vastuun ottamista teoista ja ristiriitojen rauhanomaisia ratkaisukeinoja.

Ryhmien pituus ja kokoonpano vaihtelevat paljon: Ryhmä saattaa kokoontua vain kolme kertaa tai kerran viikossa useiden viikkojen ajan. Tapaamiseen voi osallistua yksi tai useampi uhri. Tämä ei kuitenkaan ole kenenkään ryhmään osallistuvan vangin uhri, mikä mahdollistaa vankien ja uhrien välisen vuoropuhelun. Ryhmässä voi olla myös yhtä monta vankia ja uhria, mutta tässäkin tapauksessa uhrit ovat vain samantyyppisen rikoksen uh-

reja kuin mitä tuomitut ovat tehneet.

Tutkimusten mukaan uhrin kohtaamisella on merkittävä vaikutus vangin asenteiden ja käyttäytymisen muuttumiseen ja vastuun ottamiseen teoistaan. Myös uhrin kokevat usein hyötynensä ryhmiin osallistumisesta.

Toiminta maailmalla on laajaa. Esimerkiksi *Prison Fellowship* -järjestö organisoii vankiryhmiä 27 maassa ja mm. Isossa-Britanniassa ryhmiä pidetään 36 vankilassa.

MYÖS VAKAVIA VÄKI- VALTARIKOKSIA SOVITTELLAAN

Rikoksentehtäjän ja uhrin välistä sovittelua vankilassa tehdään laajimmin Belgiassa. Toiminta alkoi vuonna 1998 ja kolmen vuoden kokeilun jälkeen toiminta laajeni kaikkiin maan vankiloihin. Belgiassa rikoksentehtäjän ja uhrin (tai uhrin omaisten) välinen sovittelu on mahdollista kaikille vangeille. Siten myös vakavia rikoksia sovittelaa.

Sovittelun toteuttaa vankilan ulkopuolinen sovitteluorganisaatio *Suggnome*, mutta sovittelut tapahtuvat pääsääntöisesti vankilassa. Belgian jokaisessa vankilassa on sivutoiminen koordinaattori, jonka tehtävänä on restoratiivisten käytäntöjen edistäminen vankilassa ja yhteydenpito vankilan ulkopuolelle.

Sovittelu ei yleensä vaikuta tuomioon, koska se tapahtuu vuosien kuluttua rikoksesta. Vakavissa rikoksissa sovittelu on psykososiaalinen traumanpurkuprosessi, jossa tapahtunutta voidaan käsitellä turvallisissa olosuhteissa koulutetun sovittelijan välityksellä. Sovittelun prosessi voi olla pitkä ja sen aikana sovittelija saattaa tavata osapuolia usei-

ta kertoja erikseen ja välittää viestejä ennen mahdollista yhteistä tapaamista.

Miksi sovittelua pitäisi tehdä vakavissa rikoksissa? Vakavien rikosten traumatisoivat vaikutukset voivat olla huomattavasti vaikeampia kuin lievemmissä rikoksissa. Sovitteluprosessi tarjoaa mahdollisuuden lieventää rikoksen ja sen seurausten vaikutuksia sekä uhrille että rikoksentehtäjälle.

Tekijä saa mahdollisuuden kohdata tekojensa seuraukset, antaa vastauksia uhrin kysymyksiin, pyytää anteeksi ja hyvittää tekoaan. Uhrille prosessi tarjoaa mahdollisuuden saada vastauksia ja kertoa siitä, mitä rikos on aiheuttanut hänelle ja hänen läheisilleen.

Kaikki aloitetut sovitteluprosessit eivät johda osapuolten tapaamiseen. Kumpikin osapuoli voi halutessaan keskeyttää prosessin. Vuosina 2002–2010 Belgiassa vakavien rikosten sovitteluun tuli 630 pyyntöä. Yli 340 sovitteluprosessia aloitettiin ja näissä tapahtui 84 uhrin ja rikoksentehtäjän välistä kohtaamista. Sovittelussa oli mm. 108 murhaa tai tappoa ja 11 seksuaalirikosta.

Yhdysvalloissa vakavia rikoksia on sovittelu jo 1990-luvulta lähtien ja tällä hetkellä sovittelua tehdään 24 osavaltiossa. Yhdysvalloissa sovittelu alkaa aina uhrin aloitteesta.

Myös Kanadassa vakavia rikoksia on sovittelu vuodesta 1989 lähtien. Sovittelun palveluja saa kaikissa vankiloissa. Toiminnasta vastaa 15 sovittelijan ryhmä, joka matkustaa ympäri maata.

Norjassa vakavien rikosten sovittelua kokeiltiin kahdessa hankkeessa 2000-luvulla. Sovitteluun ei kuitenkaan saatu tarpeeksi tapauksia ja siksi

sovittelutoimintaa vankiloissa alettiin suunnata vankien ja heidän perheidensä tai vankien ja viranomaisten välisiin ristiriitatilanteisiin.

VANKILAN SISÄISIÄ RISTIRIITOJAKIN VOIDAAN SOVITTELLA

EU-rahoitteinen MEREPS-hanke (Mediation and Restorative Justice in Prison Settings, 2008–2011) toi restoratiivisia käytäntöjä kahteen Unkarin vankilaan. Hankkeessa selvitettiin vankiloiden henkilökunnan ja vankien asenteita ja halukkuutta restoratiivisen oikeuden toimintoihin.

Vangeille järjestettiin restoratiivisia ryhmiä ja kokeiltiin sovittelun metodeja mm. vankien keskinäisten ja vankien ja henkilökunnan välisten ristiriitojen selvittelyssä. Hankkeeseen sisältyi runsaasti koulutusta sekä vankiloiden henkilökunnalle että vangeille.

Merkittävänä tuloksena oli mm. kurinpitorangaistusten voimakas väheneminen kokeiluvankiloissa. Myös vankien ja heidän perheidensä välisiin ristiriitoihin löydettiin ratkaisuja sovittelun kautta.

Unkarissa restoratiivisen oikeuden toimintoja todennäköisesti laajennetaan jatkossa kaikkiin vankiloihin ja toiveena on myös sovittelu vakavissa rikoksissa, mikä vaatii lakimuutoksen.

HAASTEITA

Restoratiivisen oikeuden toimintatavat perustuvat demokraattisiin arvoihin ja osapuolten yhteistoimintaan. Toimintojen vieminen vankiloihin on kohdannut kaikkialla haasteita, jotka liittyvät vankiloiden toimintakulttuuriin ja autoritatiivisiin toimintatapoihin sekä henkilökunnan ja vankien informointiin.

Rikoksentehtäjän ja uhrin välisessä sovittelussa haasteina ovat mm. vankien ja uhrien motivointi, uhrien tavoittaminen sekä oikean ajankohdan löytyminen sovittelulle. Jotta uudet toimintatavat voivat saada jalansijaa, tarvitaan paljon koulutusta, tietoa sekä tutkimuksiin ja muualta saatuihin kokemuksiin perustuvien hyötyjen esiintuomista.

Suomen vankiloissa ei ole käytössä restoratiiviseen oikeuteen pohjautuvia toimintoja. Tuomion jälkeen tapahtuvaa vakavien rikosten sovittelua ei ole kokeiltu. Euroopan neuvoston ministerikomitean suosituksen mukaan sovittelua tulisi tarjota halukkaille läpi rikosoikeusprosessin.

Kriminaalihuollon tukisäätiö on hakenut rahoitusta hankkeelle, jossa kokeillaan restoratiivisen oikeuden ryhmätoimintoja vangeille sekä tarjotaan sovittelun mahdollisuutta uhrin ja rikoksentehtäjän (tai omaisten) välillä vakavissa rikoksissa. Lisäksi selvitetäisiin tarvetta vankien ja heidän perheidensä välisten ristiriitojen sovittelulle. ■

Kirjoittaja on Kriminaalihuollon tukisäätiön asiamiessosiaalityöntekijä. Hänen tekemänsä selvitys "Restoratiivisen oikeuden kehittäminen vakavissa rikoksissa – erityisesti vankilakontekstissa" ilmestyi Kriminaalihuollon tukisäätiön monisteita -sarjassa (4/2011). Selvityksen on rahoittanut oikeusministeriö.

Norjassa sovittelusta tullut osa rikosprosessia

Parhailaan kehitetään nuorten rikosten käsittelyä

Norjassa rikosasioiden sovittelu aloitettiin kokeiluna 1980-luvulla **Nils Christien** ajatusten innoittamana. 1990-luvun alusta lähtien kunnat on velvoitettu tarjoamaan sovittelua paikallisen sovittelutoimiston (konfliktråd) kautta ja näin sovittelu on ollut jo kahdenkymmenen vuoden ajan osa rikosprosessia. Vuosittain Norjassa on noin 4000 rikosasiainsovittelua.

Norjalainen rikosasioiden sovittelu perustuu sekä restoratiiviseen oikeuteen että sovitteluteorioihin. Restoratiivinen oikeus muodostaa vastapainon perinteiselle rikosprosessille: rikosprosessi suuntautuu menneisyyteen, rikos määritellään puhtaasti oikeudellisesti, asianosalliset jäävät syrjään, koska valtiolla on keskeinen asema, ja rikoksen seurauksena on rangaistus – eli rikoksen aiheuttaman haitta korvataan aiheuttamalla haittaa rikoksenteikijälle. Restoratiivisessa oikeudessa painotetaan rikoksen horjuttaman tasapainon palauttamista: tekijän tulee korvata rikoksen

aiheuttama aiheellinen, henkinen, yhteiskunnallinen ja moraalinen haitta.

Norjassa 22 sovittelutoimistoa ympäri maata tarjoavat sovittelupalveluita. Niiden toimintaa säätelee oma laki, konfliktrådsloven. Vakituinen henkilökunta hoitaa hallinnon, sovittelijat ovat lyhyen sovittelukoulutuksen saaneita vapaaehtoisia. Tarjolla on kahdenlaista sovittelua: rikosasioiden sovittelua ja yleistä sovittelua. Rikosasioiden sovitteluun kuuluvat vain syyttäjän rikosprosessilain nojalla lähettämät asiat. Yleisen sovittelun piiriin kuuluvat mm. naapurusten väliset riidat ja perheenjäsenten väliset riidat. Lisäksi sovitellaan esimerkiksi alle 15-vuotiaiden tekemiä rikoksia. Osa yleisen sovittelun asioista on siis perimmiltään rikosoikeudellisia, vaikka jokin edellytys rikosprosessille puuttuu.

SOVITTELU RIKOSOIKEUSJÄRJESTELMÄSSÄ

Norjassa rikosasioiden sovittelu on pääasiassa osa rikosprosessia. Rikosprosessilaissa,

rikoslaissa ja sovittelutoimistolaissa on rikosasioiden sovittelua koskevia säännöksiä. Jos rikoksenteikijä on alle 15-vuotias tai rikoksesta ei muusta syystä nosteta syytettä, asiassa voidaan sovitella yleisten sovittelusäännösten mukaan.

Norjan rikosprosessilain mukaan syyttäjä voi siirtää asian sovitteluun, jos rikos on riittävän lievä ja asia muuten sopii sovitteluun. Tavallisimpia sovitteluun ohjattavia rikoksia ovat pahoinpitelyt, vahingon teot, lievät omaisuusrikokset sekä laittomat uhkaukset. Monet jutut liittyvät kiusaamiseen. Rikosasian tosiseikkojen pitää olla riittävän selviä ja rikos pitää voida lukea syytetyn syyksi. Vain rikoksia, joissa on asianomistaja, voidaan sovitella; näin ollen esimerkiksi huumausainerikoksia ei voida sovitella. Eri rikosten soveltamisesta sovitteluun on käyty välillä kiihvasta keskustelua. Aluksi pahoinpitelyjä pidettiin sopimattomina, tällä hetkellä keskustellaan parisuhdeväkivallasta ja tietynlaisista seksuaalirikoksista.

Asian siirto sovitteluun voi

olla syyttämättäjättämispäätöksen ehto tai asia voi jäädä lepäämään sovittelun ajaksi. Kummassakin tapauksessa rikosprosessi jää sikseen, jos asianosaiset pääsevät sopimukseen ja rikoksenteikijä täyttää sopimusvelvoitteet. Siirto sovitteluun vaatii sekä syytetyn että asianomistajan suostumuksen. Sovittelu on siis vapaaehtoista ja korvaa pääkäsittelyn.

Sovittelussa on keskeistä, että rikoksenteikijä ymmärtää aiheuttamansa aineellisen, aineettoman, moraalisena ja yhteiskunnallisen haitan ja ottaa teostaan vastuun pyytämällä anteeksi tai pahoittelemalla muuten. Rikoksen uhri saa tällöin ”korvauksen” kärsimälleen aineettomalle vahingolle ja voi puolestaan (ainakin osittain) antaa anteeksi. Lopuksi osapuolet neuvottelevat mahdollisista korvauksista tai muista hyvityksistä. Tyypillisesti osapuolet sopivat, että rikoksenteikijä korvaa vahingon tekemällä työtä tai maksamalla korvauksen, tai että asia on sovittu ja jää sikseen. Asianosaiset voivat

myös sopia esimerkiksi, ettei rikoksenteikijä enää häiritse uhria. Sopimuksen on oltava kirjallinen ja siitä on käytävä ilmi, kenen on tehtävä mitä ja milloin. Sovittelija hyväksyy sopimuksen, jos se täyttää lain asettamat ehdot ja on riittävän tasapuolinen eikä se ole painostuksen tulos. Asianosaiset voivat viikon sisällä sopimuksesta ilmoittaa sovittelijalle katuvansa sopimusta, ja näin vapautua velvoitteistaan. Käytännössä tämä on kuitenkin harvinaista.

Syyttäjä saa sovittelutoimistolta tiedon sovittelusta ja sopimuksesta. Syyttäjälle on ilmoitettava, jos sovittelua ei pidetä, osapuolet eivät pääse yhteisymmärrykseen tai rikoksenteikijä rikkoo sopimusta. Jos rikkomus on pieni, se voidaan jättää huomiotta. Muuten sopimus voidaan neuvotella uudelleen tai jos rikkomus on vakava, syyttäjä harkitsee, pitääkö asia käsitellä rikosprosessin pääkäsittelyssä.

Käytännössä järjestelmä toimii hyvin. Vuonna 2011 vireelle tulleista yli 4000 rikosasian sovittelusta noin 70 % eteni sovitteluun. Asianosaiset pääsivät sopimukseen 93 % asioista. Vain 4 % sopimuksista rikottiin ja noin 1 % sopimuksista neuvoteltiin uudelleen. Toisin sanoen sovitteluun edenneet asiat saatiin useimmiten ratkaistua yhteisymmärryksessä ja tekijät noudattivat sopimuksia.

NUORISONEUVONPITO ON UUSI MENETELMÄ

Vuodesta 2006 alkaen joissain sovittelutoimistoissa on kehitetty kokeiluluontoisesti nuorille rikoksenteikijöille *stormöte*- eli nuorisoneuvonpito-menettelyä. Se ei ole perinteistä kahdenvälistä, uhritekijätyyppistä sovittelua vaan perustuu läheisneuvonpito-

ajattelulle (*family group conference*). Nuorisoneuvonpidon tarkoituksena on sitouttaa nuoren rikoksenteikijän lähiympäristö ja yhteiskunta tukemaan nuoren kasvua sekä auttaa nuorta ratkaisemaan ongelmansa. Järjestelmä muuttuu vuoden 2013 aikana vakituiseksi nimikkeellä *ungdomsstormöte* ja on silloin osuutta nuorisorangaistusta. Norjassa ei tähän asti ole ollut erityistä nuorisorangaistusta 15–17-vuotiaille rikoksenteikijöille.

Paikallisen sovittelutoimiston nuorisokoordinaattori kutsuu nuorisoneuvonpitoon mm. poliisi-, päihdehuolto-, lastensuojelu- ja kouluviranomaisia ja nuorelle tärkeitä aikuisia kuten hänen vanhempansa tai vaikkapa naapurin, ystävän tai jalkapallovalmentajan. Neuvonpidossa tarkoituksena on luoda suunnitelma siitä, miten nuori voi päästä rikos- ja rötöstelykierteestä. Eri tahot tekevät yhteistyötä ja nuoren kanssa keskustellaan, mitkä vaihtoehdot ovat hänelle mieluisia ja realistisia. Nuori sitoutuu seuraamaan suunnitelmaa, esimerkiksi käymään koulua, tekemään (vapaaehtois)työtä ja osallistumaan päihdehoitoon tai olla tapaamatta nimettyjä henkilöitä. Nuorisokoordinaattorin tehtävänä on valvoa suunnitelman toteutumista apunaan seurantar ryhmä. Tämä on nuorisorangaistuksen kuntouttava osa.

Nuorisorangaistukseen liittyy myös restoratiivinen osa, jossa nuori kohtaa rikoksen uhrin. Monilla nuorilla empatiakyky ei ole vielä täysin kehittynyt eivätkä nuoret usein ymmärrä täysin tekojensa vakavuutta ja seurauksia. Kohtaamalla uhrin, nuoret joutuvat silmätysten tekojensa seurauksien kanssa. Tarkoi-

Nuorisoneuvonpidon tarkoituksena on sitouttaa nuoren rikoksenteikijän lähiympäristö ja yhteiskunta tukemaan nuoren kasvua sekä auttaa nuorta ratkaisemaan ongelmansa.

tuksena on sopia siitä, miten nuori voi hyvittää tekonsa. Tavallisesta rikosasioiden sovittelusta poiketen sovittelussa osana nuorisorangaistusta ei edellytetä rikosta, jossa on asianomistaja, eikä myöskään asianomistajan suostumusta. Keskustelussa ”uhrin” rooliin voi nousta esimerkiksi auto-onnettomuuden uhri, jos nuoriso on syyllistynyt vakaaviin tieliikenne rikkomuksiin. Jos ”uhria” ei ole, restoratiivinen osuus jää pois.

Tavallisesta rikosasioiden sovittelusta poiketen asia siirtyy nuorisoneuvonpitoon vasta pääkäsittelyn jälkeen, koska nuorisoneuvonpito on osarangaistusta, eikä siis korvaa itse rikosprosessia. Rikoksenteikijän ja uhrin välisellä keskustelulla on pienempi merkitys tavalliseen sovitteluun verrattuna, sillä rötöstelyn lopettaminen ja uuden alun mahdollistaminen ovat keskiössä.

Nuorisoneuvonpito on vielä kehitysvaiheessa. Sitä

mukaan kun nuorisokoordinaattoreita saadaan palkattua sovittelutoimistoihin, järjestelmä otetaan käyttöön ympäri maata. Kokeiluiden perusteella tulokset ovat lupaavia, joskin kaikki nuoret tuskin pystyvät seuraamaan suunnitelmaa.

Norjassa sovittelusta on tullut osa rikosprosessia, joskin sen käyttö vaihtelee paikkakunnittain. Rikosasioita on soviteltu jo pitkään ja kehitys on Suomea edellä. Mielestäni Suomessa voisi hyödyntää sovittelua ja restoratiivista oikeutta rikosprosessissa entistä useammin ja monipuolisemmin, sillä Norjan kokemukset ovat erittäin myönteiset. ■

Kirjoittaja on oikeustieteen apulaisprofessori Tromssan yliopistossa. Hänen erikoisaloihinsa kuuluvat sovittelu ja vaihtoehtoinen riidanratkaisu.

Helsingin sovitteluseminaari keskittyi uhrin näkökulmaan

Oikeusministeriö ja rikosasioiden sovittelun neuvottelukunta järjestivät helmikuussa Helsingissä seminaarin, joka keskittyi erityisesti uhrin asemaan sovittelussa. Keskeiseksi puheenaiheeksi nousivat myös vakavien rikosten ja lähisuhdeväkivallan sovittelu. Ideana oli pohjoismaisen yhteistyön jatkaminen, mutta osallistujia tuli monesta muustakin maasta. Yhteensä osanottajia oli yli 160.

Avauspuheenvuoron pitivät **Tiina Astola** oikeusministeriöstä ja **Kari Paaso** sosiaali- ja terveysministeriöstä. Astola totesi, että Suomessa sovittelulla on vakiintunut asema, ja juttujen määrä on kasvanut noin 12 000:een vuodessa. Restoratiiviset käytännöt ovat levinneet monille elämänalueille. Kaikenlaisia rikoksia voidaan sovittaa; vastustuksesta huolimatta myös lähisuhdeväkivaltaa. Vaikka sovittelu toimii hyvin, pitää sovittelu- ja palveluita edelleen kehittää. Siinä missä oikeusprosessi on kallis, hidas ja pahimmillaan johtaa uudelleen uhriutumiseen, edistää sovittelu yhteiskunnallista hyvinvointia.

Myös Paaso iloitsi siitä, että rankaisemiselle on vaihtoehtoja. Suomalaisessa sovittelus-

sa vallitsee toimiva tasapaino ammattimaisuuden ja vapaaehtoisuuden välillä. Sovittelulaki on onnistunut, vaikka lähisuhdeväkivallan sovittelun rajoittaminen herättääkin hämmennystä.

ERILAISIA IDEALIUHREJA

Hollantilainen **Antony Pemberton** eritteli, millaisia käsitteitä eri toimijoilla on rikoksen uhrista. Uhriliike on kansainvälisesti voimistunut. Siinä missä Yhdysvalloissa painotetaan uhrin oikeuksia, on Euroopassa fokus enemmän tukipalveluissa. Vaikka uhrin asema on yksi restoratiivisen oikeuden kulmakivistä, uhrijärjestöt suhtautuvat siihen varauksella.

Uhriliikkeestä voidaan erottaa etu- ja tukiryhmiä sekä sukupuolittuneen väkivallan näkökulma. Eri ryhmillä on uhrista oma ihannekuvansa, joka ohjaa niiden toimintaa, mutta ei aina vastaa todellisuutta. Jotta restoratiivista oikeutta voidaan edistää, täytyy tutkia, millaisia uhrit todella ovat ja mitä palveluita he tarvitsevat.

Uhrin etujärjestöt keskittyvät usein vakaviin rikoksiin, näkevät uhrit heikkoina ja viattomina ja demonisoivat rikosentekijät. Toiveet ase-

tetaan rikosoikeusjärjestelmään ja rankaisemiseen, ja uhrin asemaa pyritään parantamaan rikosentekijän kustannuksella. Tällaiseen uhrin ja rikosoikeusjärjestelmän idealisointiin verrattuna restoratiivinen oikeus tarjoaa uhreille enemmän etuja, kuten mahdollisuuden ilmaista itseään, lisätä ymmärrystään ja saada juttu joutuisasti käsiteltyä.

Sukupuolittunut näkemys korostaa väkivaltaa naisten alistamisena, joka on pysäytettävä julkisen konfrontaation kautta. Ongelmana tässäkin näkemyksessä on, että rikosoikeus saattaa uhriuttaa uhrit uudestaan, vain harvat jutut päätyvät oikeuteen ja niiden lopputulos on epävarma. Lisäksi rikosoikeus keskittyy yksittäisiin tekoihin, ei pidempiaikaiseen alistamiseen. Väkiältä ei myöskään aina ole vain yksipuolista eivätkä uhrit pelkää naisia. Kuitenkaan Pembertonin mukaan myöskään restoratiivinen oikeus ei välttämättä sovi lähisuhdeväkivallan vakavimpiin muotoihin, tai ainakin niitä varten tarvitaan kehittyneempiä restoratiivisia menetelmiä.

Uhrin tukijärjestöt painottavat uhrin tarpeita, eivät niinkään oikeuksia tai rikosoikeusjärjestelmän roolia. Res-

toratiivisen oikeuden kannalta uhrien tuki tarjoaa luontevimman yhteistyökumppanin.

Myös restoratiivisella oikeudella on oma ideaaliuhrinsa, joka on anteeksiantava, kiinnostunut enemmän korvauksesta kuin rangaistuksesta, halukas ja kykenevä ottamaan aktiivisen roolin eikä pelkää olla tekemisissä tekijän kanssa. Lisäksi uhrien on hyväksyttävä, että restoratiivinen oikeus hyödyttää myös tekijää. Jos restoratiivisiin menettelyihin halutaan enemmän tapauksia, pitää ideaalimallista joustaa.

UHRITUTKIMUKSEN ESITTELYÄ

Yhtenä seminaarin pääteemana oli esitellä eurooppalaisen sovittelufoorumin tuoreita tutkimusta rikosuhrien tarpeista, kokemuksista ja asemasta restoratiivisissa menettelyissä. Aineistoa kerättiin kyselyin ja haastatteluin kolmesta maasta: Itävalta, Suomi ja Alankomaat. Uhrien lisäksi kohteena olivat makrotason toimijat, joilta kysyttiin restoratiivisen oikeuden organisaatiosta ja yhteistyöstä uhripalvelujen kanssa.

Päivi Honkatukia esitteli alustavia tuloksia Suomesta 30 uhrihaastattelun perusteella. Tärkeimpiä sovitteluun osal-

Keskeinen viesti oli, että sovittelun ja uhripalveluiden välille kaivataan enemmän yhteistyötä.

listumisen syitä heille olivat, että he halusivat estää uusintarikollisuutta, saada vastauksia tai anteeksipyyntöön tekijältä ja kertoa hänelle tuntemuksistaan. Uhrit eivät olleet tunteet painostusta osallistua sovitteluun ja kokivat olleensa tarvittaessa myös vapaita keskeyttämään sen.

Useimmat uhrit kokivat saaneensa tarpeeksi tietoa sovittelusta etukäteen. Yhteistapaamisia oli yleensä vain yksi, ja niissä joka neljännellä oli tukihenkilö mukanaan. Useimmat olivat sitä mieltä, että he ymmärsivät mitä sovittelussa tapahtui, sovittelijat kohtelivat osapuolia tasapuolisesti, uhrin näkemykset huomioitiin, häntä kohdeltiin kunnioittavasti ja sovittelija tuki häntä tarpeeksi. Uhrit saivat anteeksipyyntöön lähes kaikissa tapauksissa. Lähes kaikki olivat myös tyytyväisiä sopimukseen, ja valitsivat sovittelun myös tulevaisuudessa.

Hyvien tulosten lisäksi ilmeni myös joitakin kriittisiä havaintoja: Vain joka kolmas uhri oli keskustellut sovittelijan kanssa ennen yhteistapaamista. Enimmäkseen keskustelut sovittelussa keskittyivät rikokseen, sen teko-olosuhteisiin ja rahalliseen korvaukseen. Vaikka anteeksipyyntöt olivat yleisiä, vain puolet uhreista piti niitä aitoina. Joka kymmenes uhri koki sovittelun huonontaneen tilannettaan.

RESTORATIIVISET METODIT

Työryhmissä keskusteltiin myös metodeista, joita pohjoismaisessa sovittelussa käy-

tetään. Norjassa on kolme päämetodia, joista rikoksen osapuolet voivat valita: Yleisin on sovittelu, ja vaikka siihenkin voidaan ottaa mukaan tukihenkilöitä, mahdollistaa *conferencing* useampien tekijöiden, uhrien ja tukihenkilöiden osallistumisen ja tuo esiin rikoksen laajemmat sosiaaliset seuraukset. Väkivaltajuttuihin sopivat erityisesti *avustetut tapaamiset*.

Ruotsissa sovittelumetodeita ei ole perinteisesti erityisesti korostettu, vaikka tietyt peruskäsitteet onkin aina tunnustettu, kuten puoleettomuus, vapaaehtoisuus, voimaannuttaminen jne. Mistään yhtenäisestä menetelmästä ei ole vielääkään sovittu, kun taas Suomessa on luotu standardeja sovittelijoiden koulutusta varten.

Kun keskusteltiin siitä, milaista sovittelijoiden koulutuksen tulisi olla, esiin nousivat etenkin vuorovaikutustaidot. Sovittelijan työ vaatii kommunikaatiota niin osapuolten, muiden sovittelijoiden, oikeusviranomaisten kuin uhripalvelujenkin kanssa. Palkatonta työtä tekevien osalta voidaan kysyä, kuinka paljon aikaa heillä on käytettävissään tällaiseen harrastukseen.

VAKAVIEN RIKOSTEN SOVITTELU – MIKSI EI?

Vaikka Suomessa laki sallii vakavienkin rikosten sovittelun, käytännössä niitä ei tule sovitteluun. Ulkomailta on kuitenkin hyviä kokemuksia tällaisen rikosten sovittelusta.

Belgialaisella **Kristel Bun-**

tinxilla on yli kymmenen vuoden ja satojen juttujen kokemus sovittelusta vakavissa rikoksissa kuten murha, raiskaus ja insesti. Hänen mukaansa ei ole mitään erityistä syytä, miksi vakavia rikoksia ei voisi sovittaa. Itse asiassa niissä osapuolilla on isommat tarpeet, jotka voidaan nimenomaan sovittelun avulla huomioida. Ellei osapuolille anneta tätä tilaisuutta, on riskinä, että uhrit uhriutetaan uudelleen. Usein vakavien rikosten uhrit haluavat kohdata tekijät turvallisesti sovittelussa voidakseen esittää kysymyksiä ja kertoa tarinansa. Vakavien rikosten sovittelun taustalla onkin pyrkimys auttaa uhreja.

Myös tanskalaisella **Karin Sten Madsenilla** on vuosien kokemus vakavien rikosten käsittelystä restoratiivisen dialogin avulla. Hänen mukaansa sovittelua pitäisi olla tarjolla kaikille niille vakavien rikosten uhreille, jotka sitä haluavat. Vakavien rikosten sovittelu pitää valmistella erityisen hyvin.

PANEELIKESKUSTELU KESKITYI LÄHISUHDEVÄKIVALTAAN

Seminaarissa oli myös paneelikeskustelu, jonka teemana olivat uhrien tarpeet ja hyvät käytännöt sovittelussa, mutta joka keskittyi lähinnä lähisuhdeväkivallan sovitteluun. Amnesty suhtautuu tällaiseen sovitteluun kriittisesti, perustelunaan voimasuhteiden epätasapaino osapuolten välillä. Keskustelussa tuotiin kuitenkin esiin, että ei ole realistista

vaatia täydellistä tasapainoa, ja että sovittelija huolehtii heikommasta osapuolesta. Lisäksi kysyttiin, kuinka oikeuskäsitely hyödyttää uhria, siinäähän suurin kiinnostus kohdistuu tekijän rankaisemiseen ja uhri on lähinnä todistajan asemassa. **Juhani Iivari** esitteli tuloksia, joiden mukaan suurin osa uhreista on tyytyväisiä lähisuhdeväkivallan sovitteluun.

JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Sovittelu etenee Pohjoismaissa suotuisasti, ja muitakin restoratiivisia menetelmiä kohden löytyy mielenkiintoa. Erityistä painetta on selkiyttävä lähisuhdeväkivallan ja ylipäätään vakavien rikosten sovittelun tilaa. Menetelmien ja sovittelijoiden koulutuksen kehittäminen ja toiminnan riittävä resursointi mahdollistavat myös tällaisten rikosten restoratiivisen käsittelyn. Lisäksi uhrien asemaa parantaisi, jos sovittelu- ja tukipalvelut saisi koordinoitusti yhdeltä luukulta. Seminaarin keskeinen viesti olikin, että sovittelun ja uhripalveluiden välille kaivataan enemmän yhteistyötä. Tuki voisi esimerkiksi auttaa uhreja tekemään sovittelupäätöksen. ■

Kattavampi englanninkielinen raportti sekä muuta seminaarimateriaalia on saatavilla osoitteessa <http://www.confedent.fi/vom-2012/seminar-materials/>

Kirjoittaja on tutkijatohtori Turun yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa.

Kuulumisia viktimologian maailmansymposiumista

Maailman viktimologisen yhdistyksen 14. symposiumi järjestettiin toukokuussa Haagissa. Osanottajia nelipäiväisessä konferenssissa oli satoja. Täysistunnoissa ja työryhmissä rikosten uhrikokemuksia käsiteltiin niin tutkimuksen, uhrien tukemisen ammattilaisten, uhriaktivismin kuin myös uhripolitiikan näkökulmista.

Viktimologian konferenssin yhtenä pääteemana oli transitiionaalinen oikeus. Monissa alustuksissa pohdittiin kiperää kysymystä siitä, miten rakentaa ihmisten välistä luottamusta repivän yhteiskunnallisen konfliktin jälkeen. Erilaisten kansallisten ja paikallisten konfliktien jälkiselvittely oli esillä konferenssin pääpuheenvuoroissa ja työryhmissä. Tämän rinnalla kulki laaja kirjo muita teemoja. Esitämme seuraavassa muutamia poimintoja näistä uhritutkimuksen kansainvälisistä keskusteluista.

PARISUHDEVÄKIVALLAN UHRIEN AUTTAMINEN

Niin kutsuttua MARAK-riskinarviointimallia on pilotoitu Suomessa kaksi vuotta osana naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämisen ohjel-

maa. Konferenssissa kuultiin tutkimuksesta, jossa selvitettiin 155 lähisuhdeväkivallan uhrin riskitekijöitä joutua uuden teon kohteeksi. Uhreista joka neljäs joutui kumppaninsa fyysisen väkivallan ja yli puolet henkisen väkivallan kohteeksi kuuden kuukauden seuranta-aikana. Tutkimus löysi kaksi riskitekijää: uudelleen uhriksi joutumista ennakoivat toisaalta hiljattain tapahtuneet parisuhdeväkivallan kokemukset, toisaalta uhrin psyykkiset ongelmat (mm. posttraumaattiset stressioireet, aggressiivisuus, tuskaisuus, rajatila). Tutkimusta esitellyt apulaisprofessori **Karlin Kujpers** (Leidenin yliopisto, Hollanti) tähdensi, että uhrin riskitekijöiden tunnistamisella ei syyllistetä uhreja tapahtuneesta, vaan tavoitteena on kehittää toimivia interventioita.

Joskus parisuhdeväkivallan

uhrit joutuvat tekemään äärimmäisiä ratkaisuja selvitäkseen väkivallasta. Kanadassa on ollut mahdollista vaihtaa identiteettiä hyvin vakavissa, uhrin henkeä uhkaavissa tapauksissa (confidential services for victims of abuse CSVA). Uuden henkilöllisyyden hankkiminen edellyttää sitä, että uhri suostuu katkaisemaan kaikki siteet menneisyyteensä: ystäviin, perheeseen ja työtovereihin. Jopa omille lapsille on valehdeltava aikaisemmasta elämästä. Uhrilta edellytetään myös ”puhtautta”: rikos- ja siviiliasioiden on oltava kunnossa. Apulaisprofessori **Cathrine Stewart** (Wilfrid Laurierin yliopisto, Kanada) kertoi, että vuosittain seitsemisen naista hakee tähän salaiseen ohjelmaan, josta ei ole laintasoista säätelyä. Asia on niin vaiettu, että ohjelmaan osallistuneita on

vaikea tavoittaa tai saada heistä tietoja. Stewartin mielestä ohjelma on hyvinkin hoidettuna raskas ja pelottava prosessi uhrin näkökulmasta. Identiteetin vaihtaminen aiheuttaa usein totaalista eristäytymistä. Elämä on kuolemaa parempi, mutta hinta on valtava.

UHRIN TARPEET TUNNETTAVA

Hollannissa on koottu meta-selvitys uhrien tarpeita koskeneista empiirisistä tutkimuksista. Selvityksen mukaan uhrit itse kertoivat niin emotionaalista, käytännöllisistä, tiedon saamiseen liittyvistä kuin rikosprosessia koskevista tarpeista. Tutkimuskoordinaattori **Annemarie te Boomin** mukaan useimmin uhrit tarvitsevat emotionaalista tukea, eli jonkun jonka kanssa puhua asiasta. Myös tiedon, suojelun sekä prosessissa kuulluksi tu-

Uhrinäkökulman esiinnousoon niin tutkimuksessa ja poliittisessa keskustelussa liittyy pelkoja.

lemisen tarpeet olivat yleisiä. Lähisuhdeväkivallan uhrit tarvitsevat välitöntä suojelua ja turvaa väkivallan toistumisen ehkäisemiseksi. Erilaisilla tarpeilla voi olla vaikutusta siihen, orientoituuko uhri enemmän sovitteluun vai rikosprosessiin. Lisätutkimusta tästäkin aiheesta tarvitaan.

Uhrialan kouluttaja ja konsultti **Ilse van de Walle** muistutti yhdessä konferenssin pääpuheenvuorossa lasten ja nuorten uhrien tarpeista. Jos nuori ei saa kunnollista tukea, uhrikokemus heikentää hänen elämänlaatuaan usein pysyvästi. Lasten ja nuorten PTSD-oireiden tunnistamiseen on olemassa välineitä, mutta tärkeää on myös kuunnella heitä itseään. Heitä ei pidä ylisuojella niin, että totuus esimerkiksi perhettä kohdanneesta rikoksesta jätetään kertomatta. Toisaalta lapset ja nuoret suojelevat vanhempiaan jättämällä kertomatta vaikeista kokemuksista tai tunteista. Niitä jaetaan helpommin kaveripiirissä. Ystävien lisäksi lemmikkien ja jopa pehmolelujen merkitys on tärkeä selviytymisessä, samoin koulussa lapsen ja nuoren ongelmat tulevat usein esiin tavalla tai toisella. Myös viranomaisten kuten poliisin empaattinen suhtautuminen on tarpeen, jotta nuori ei koe osasyllisyyttä rikoksesta. Samalla tavalla nuorta olisi kannateltava läpi koko rikosprosessin, jotta hän tulee kuulluksi ja ymmärretyksi ja saa riittävästi tukea raskaassa prosessissa.

Konferenssissa kuultiin myös eri uhriryhmien puolestapuhujia – mm. terrorismin uhrit vaativat oikeutta tulla tunnustetuiksi rikoksen uhreina, samoin huomiota vaadittiin institutionaalisen rasmin tai poliisin rasmin kohteeksi joutuneille. Lisäksi esiin tuotiin innovatiivisia käytäntöjä uhrin oikeusturvan parantamiseksi. Esimerkiksi Hollannin kokeilussa pyritään nopeuttamaan rikosprosessia niin, että uhri voi saada päätöksen jopa saman päivän aikana.

OIKEUDENMUKAISUUS JA KOHTUUS UHRIN MIELESTÄ

Uhrinäkökulman esiinnousoon niin tutkimuksessa ja poliittisessa keskustelussa liittyy pelkoja. Sen pelätään johtavan rangaistuksen koventamiseen ja heikkenevään myötätuntoon rikoksenteijöitä kohtaan. Rikoksen uhrit eivät kuitenkaan ole niin rangaistushaluisia kuin ehkä oletetaan.

Tutkija **Vicky De Mesmaecker** (Leuvenin kriminologinen instituutti, Belgia) kertoi väitöstutkimuksensa pohjalta siitä, millaisia odotuksia rikosten uhreilla on tuomioiden suhteen. Useimmat uhrit olivat haluttomia rankaisemaan tekijää ja tuottamaan tälle kärsimystä. Sen sijaan heille oli tärkeää saada todennettua oma vääryyden kokemuksensa. Vain harvat haastatteluista uhreista olivat kiinnostuneita tekijälle tuomittavan rangaistuksen lajista, pituudesta tai määrystä. Sen sijaan yleisemmin ajateltiin, että sopiva rangaistus rikoksenteijälle olisi terapia, hoito tai korvausten maksaminen. Korvauksissakin keskeistä olivat rikoksesta aiheutuneet kustannukset, ei niinkään raha itsessään. Uhrit pitivät tärkeänä rangaistuksen tavoitteena uusien rikosten ehkäisyä ja sitä että tekijä ymmärtää tehneensä väärin. Uhrin kannalta prosessuaalinen oikeudenmukaisuus – se kuinka ihmisiä kohdellaan ja asioita käsitellään – näyttäisi pidemmän päälle olevan jopa tärkeämpi kuin tuomion lopputulos.

tuksen lajista, pituudesta tai määrystä. Sen sijaan yleisemmin ajateltiin, että sopiva rangaistus rikoksenteijälle olisi terapia, hoito tai korvausten maksaminen. Korvauksissakin keskeistä olivat rikoksesta aiheutuneet kustannukset, ei niinkään raha itsessään. Uhrit pitivät tärkeänä rangaistuksen tavoitteena uusien rikosten ehkäisyä ja sitä että tekijä ymmärtää tehneensä väärin. Uhrin kannalta prosessuaalinen oikeudenmukaisuus – se kuinka ihmisiä kohdellaan ja asioita käsitellään – näyttäisi pidemmän päälle olevan jopa tärkeämpi kuin tuomion lopputulos.

LASTEN SEKSUAALINEN HYVÄKSİKÄYTTÖ USKONNOLLISISSA YHTEISÖISSÄ

Konferenssissa käsiteltiin myös lasten ja nuorten seksuaalista hyväksikäyttöä katolisen kirkon piirissä. Professori **Ivo Aertsen** (Leuvenin kriminologinen instituutti, Belgia) kertoi keväällä 2010 Belgiassa nousseesta valtavasta kohusta. Kirkon sisällä perustettu komissio ei onnistunut käsittelemään seksuaalisen hyväksikäytön ja pedofilian uhreiksi joutuneiden asioita, joten tätä varten perustettiin parlamentaarinen komissio. Vuonna 2011 valmistui sen raportti, joka kattaa vuodesta 1960 eteenpäin tapahtuneet hyväksikäytöt mm. kirkossa ja sairaaloissa. Raportissa sivutaan rikosoikeudellisen järjestelmän roolia, rikoslakia sekä kriminaalipolitiikan ja uhrien

tukemista ja päädytään lukuihin suosituksiin, joista osa on edennyt vauhdilla.

Voimassa on uusi lainsäädäntö, jolla rikosten vanhenemisaikaa on pidennetty. Maassa on sittemmin raportoitu ja dokumentoitu yli 500 tapausta. Kirkossa on tapausten vuoksi tehty työskentelyrajoituksia, erilaisia siirtoja ja pastoraalisen työn kieltoja. Aertsen kritisoi komission toimintaa liiallisesta keskittymisestä syyllisten etsintään ja taloudellisiin korvauksiin, kun uhrien muu tukeminen on jäänyt vähemmälle.

Apulaisprofessori, psykologi **Anke Bisschops** (Tillburgin yliopisto, Hollanti) kuvasi Hollannin ja Irlannin järjestelmien eroja lasten hyväksikäyttötapausten käsitelyssä. Kyse oli uskonnollisissa yhteisöissä kauan sitten tapahtuneista ja vasta myöhemmin esiin tulleista hyväksikäytöistä. Irlannissa nämä tapaukset vietiin oikeuteen, jossa keskeiseksi muodostui taistelu lainmukaisista rahallisista korvauksista. Uskonnollisten seurakuntien ymmärtäminen jäi vähemmälle, samoin uhrien aito kuunteleminen. Hollannissa 1945–2010 tapahtuneet hyväksikäytöt käsiteltiin puolestaan laajassa, riippumattomassa erillistutkinnassa. Prosessissa oli keskeistä uhrien kuuleminen siten, että he saivat ilmaista tunteensa, heitä uskottiin ja heiltä pyydettiin seurakunnissa anteeksi. Bisschops käytti tästä nimitystä ”prosessuaalinen paranemi- ➔

→ nen”, jossa tärkeä rooli oli ulkopuolisella sovittelijalla.

UHRINÄKÖKULMAA RIKOKSENTEKIJÖILLE

Myös restoratiivinen oikeus oli esillä monissa esityksissä, mikä kertonee uhrinäkökulman vahvistumisesta myös tällä kentällä. Belgiassa on kokeiltu uhrinäkökulman tuomista vankilaan restoratiivisen oikeuden periaatteiden avulla. ”Victims in Focus” -ohjelman tarkoituksena on hermistää vankeja uhrikokemusten seurauksille sekä lisätä heidän empatiataitojaan ja vastuunottoa. Kuuden viikon ohjelmassa vangit tekevät rooliharjoituksia, kohtaavat uhreja ja kuulevat heidän kokemuksistaan ryhmissä. Neljän vuoden aikana projektissa on ollut mukana noin 60 vankia, mutta uhrien rekrytointi on ollut vaikeampaa. Työ vaatii vapaaehtoista ja pitkäaikaista sitoutumista niin työntekijöiltä, vangeilta kuin uhreiltakin. Tällainen lähestymistapa saattaa herättää ristiriitaisia tunteita uhrinäkökulmasta, mutta projektityöntekijöiden mukaan kokemukset ovat olleet rohkaisevia. Uudenlaista luottamusta tekijöiden ja uhrien välillä on onnistuttu rakentamaan, mistä kertoi oma-kohtaisia kokemuksia projektissa ollut uhri.

Konferenssin puheenvuoroista kävi ilmi, että myös Hollannissa seuraamusjärjestelmän uhrilähtöisyyttä ollaan vahvistamassa. Tavoitteena on tehdä vielä tänä vuonna konkreettisia päätöksiä siitä,

miten uhrinäkökulma otetaan huomioon mm. vankien sijoittamisessa, heille tarjottavissa ohjelmissa sekä uhreille tiedottamisessa. Myös vankienhoidon henkilöstöä on tarkoitettu koulutusta.

LOPUKSI

Nelipäiväiseen konferenssiin mahtui valtava määrä erilaisia sessioita ja teemoja. Mukana oli niin spesifejä, objektiiviseen tietoon nojaavia tutkijapuheenvuoroja, kuin vapaaehtoista, omiin kokemuksiin perustuvaa reflektiota tai kuvausta terapiaprosessista terapeutin näkökulmasta. Joskus alustajat kertoivat myös omista uhrikokemuksistaan. Kokonaisuudesta jää siten väistämättä hieman hajanainen vaikutelma. Toisaalta tarvitaan myös foorumeita, jotka kokoavat yhteen erilaisia toimijoita saman tematiikan ympärille. ■

Honkatukia on nuorisotutkimuksen professori Tampereen yliopistossa ja Sarimo neuvotteleva virkamies oikeusministeriössä.

■ K I R S I P U L K K I N E N

Sovittelun vähimmäistakeet uhridirektiivissä

Komissio antoi keväällä 2011 direktiiviehdotuksen rikoksen uhrin asemasta rikosoikeudellisissa menettelyissä (ns. uhridirektiivi). Direktiivillä on tarkoitus vahvistaa rikoksen uhrin oikeuksia, tukea ja suojelua koskevat vähimmäisvaatimukset ja parantaa rikoksen uhrin asemaa koko Euroopan unionin alueella. Direktiivillä korvataan vuonna 2001 hyväksytty puitepäätös uhrin asemasta rikosoikeudenkäyntimenettelyissä.

Direktiivin tavoitteena on varmistaa, että kaikki rikoksen uhrin saavat asianmukaista suojelua ja tukea ja että he voivat osallistua rikosoikeudellisiin menettelyihin. Tavoitteena on myös, että heidät tunnistetaan uhreiksi ja että heitä kohdellaan kunnioittavasti, hienotunteisesti ja ammattitaitoisesti. Direktiivi sisältää säännökset tietojen ja tuen antamisesta uhrille, uhrin osallistumisesta rikosoikeudellisiin menettelyihin, uhrin suojelusta ja erityissuojelua tarvitsevien uhrien tunnistamisesta.

Direktiivissä on säännökset sovittelua ja muita korjaavan oikeuden palveluja tarjottaessa noudatettavista vähimmäistakeista. Direktiivin mukaan sovittelun käytämisen edellytyksenä on, että sovittelu on uhrin edun mukaista ja uhri on antanut siihen vapaaehtoisen ja tietoisuuden suostumuksensa. Uhri voi peruuttaa suostumuksensa milloin tahansa. Uhrille tulee antaa perusteelliset ja puolueettomat tiedot menettelystä ja sen mahdollisista seurauksista. Rikoksentehtäjän on täytynyt tunnustaa tapaukseen liittyvät tosiseikat pääpiirteissään. Direktiivi edellyttää, että sopimus tekijän ja uhrin välillä saadaan aikaan vapaaehtoisesti ja että se voidaan ottaa huomioon mahdollisissa myöhemmissä rikosoikeudellisissa menettelyissä. Direktiivissä on myös säännös sovittelun luottamuksellisuudesta. Direktiivin säännökset sovittelun vähimmäistakeista vastaavat suurelta osin kansallista lainsäädäntöämme.

Jäsenvaltioiden on helpotettava tapausten siirtämistä sovitteluun tai muihin korjaavan oikeuden palveluihin muun muassa vahvistamalla siirtämisen edellytyksiä koskevia ohjeistuksia. Direktiivi velvoittaa lisäksi antamaan uhrille tietoa saatavilla olevista korjaavan oikeuden palveluista.

Neuvottelut uhridirektiivistä on tarkoitus saada päätökseen tänä syksynä. Uhridirektiivi on pantava kansallisesti täytäntöön kolmen vuoden kuluessa sen voimaantulosta eli näillä näkymin viimeistään syksyllä 2015.

Kirjoittaja on erityisasiantuntija oikeusministeriössä.

Yhdyskuntapalvelun hyvistä vaikutuksista kertynyt näyttöä

Paljon yhdyskuntapalvelun potentiaalia jää kansainvälisten arviointien mukaan käyttämättä, esimerkiksi mahdollisuuksia vaikuttaa tuomittujen asenteisiin ja käsityksiin ei hyödynnetä. Rankaiseminen on jäänyt pääasiaksi ja käytännöt ovat kaventuneet toimeenpanon järjestelyksi ja valvonnaksi.

Yhdyskuntapalvelu on yhdyskuntaseuraamuksista maailmalla käytetyimpiä. Suomessa se on ollut lyhyiden vankeuksien vaihtoehtona 20 vuotta. Kokeiluvuodet mukaan laskien toimeenpantavaksi on tullut 64 000 rangaistusta. Noin 55 000 näistä on suoritettu onnistuneesti. Takaisin vankeudeksi muunnetuista on suoritettu yhdyskuntapalveluna keskimäärin kolmasosa. Yhdyskuntapalveluun on oltu tyytyväisiä. Mallimme kansainvälinen arvostus on ilmennyt runsaina asiantuntijapyyntöinä.

Yhdyskuntapalveluun on liitetty yleensä alkuvaiheessa monia odotuksia, yleisimmin uskottavuus vankeuden vaihtoehtona sekä myönteinen vaikutus uusintarikollisuuteen ja yhteiskuntaan kiinnittymiseen. Keskusteluissa ovat esiintyneet myös sen vahinkoja korvaava reparaatiivinen luonne sekä tähän perustuva, restoratiivisen ajattelun suuntainen tuomitun mahdollisuus palauttaa asemaansa kansalaisena.

TUTKIMUS OSOITTA RANGAISTUKSEN SISÄLLÖN KAVENTUNEEN

Yhdyskuntapalvelun kansainvälisissä arvioinneissa on kiinnitetty huomiota siihen,

että monet alkuperäiset ajatukset ovat unohtuneet. Rankaisullinen toimivuus on jäänyt vallitsevaksi, käytännöt kaventuneet toimeenpanon järjestelyksi ja valvonnaksi. Näin vaikka näyttöä yhdyskuntapalvelun potentiaalista vaikuttaa rikoksettomuuteen ja yhteiskuntaan integroitumiseen on kertynyt. Yleisimmin on viitattu **Gill McIvorin** tuloksiin Skotlannissa. Niiden mukaan ne, jotka kokivat yhdyskuntapalvelun hyödylliseksi, suoriutuivat velvoitteista paremmin ja uusivat harvemmin. McIvor luonnehti palvelupaikkoja parhaimmillaan integraatiota tukeviksi ja jonkinasteista vastavuoroisuutta ja vaihtoa tarjoaviksi.

Viime vuosina yhdyskuntapalvelua koskeva tutkimus on lisääntynyt niin, että **Trish McCullochin** mukaan voi puhua vaatimattomasta renessanssista. Joidenkin yhdyskuntapalvelun ja vankeuden uusimisvertailujen (Tanska, Hollanti, Skotlanti) rinnalle on kertynyt lisää sen tarkastelua, mihin yhdyskuntapalvelun kuntoutuksellinen ja yhteiskuntaan integroiva potentiaali perustuu. Esimerkiksi **Anthony Bottomsin** tai **Fergus McNeillin** ja **Shadd Marunan** pohdinnat ulottuvat

siihen, miten reparaatiivisuus ja rikollisten tekojen hyvittäminen ("payback") voivat edesauttaa kansalaisaseman palautumista yhteisössä. **Lasse Rautniemen** tutkimus luotaa samoja kysymyksiä.

Äskettäisessä neljän Euroopan maan vertailututkimuksessa todettiin, että vaikka kuntoutus on edelleen yhdyskuntapalvelun lausuttuna tavoitteena, palvelutehtävien ja -yhteisöjen suomaa mahdollisuuksia vaikuttaa tuomittujen asenteisiin ja käsityksiin ei hyödynnetä. Esteenä voivat olla työmäärät, työntekijöiden kvalifikaatioiden madaltaminen mutta myös epäselvyys yhdyskuntapalvelun luonteesta ja tavoitteesta. Epäselvyyttä ovat lisänneet joissakin maissa rankaisupainotteiset ohjeet ja järjestelyt, joita on vaikea sovittaa kuntoutustavoitteisiin. Tutkijoiden mukaan yhdyskuntapalvelun tavoitteita onkin analysoitava sekä virallisten linjausten että käytäntöjen tasolla.

Suomessa yhdyskuntapalvelu voi verrattain hyvin. Yhdyskuntaseuraamuslakia valmistelleen ryhmän mietinnössä sen on oletettu säilyvän jokseenkin ennallaan. Jotkut kysymykset voisivat ansaita silti pohdintaa myös meillä.

Kehitystä korvata lyhyitä vankeusrangaistuksia yhdyskuntaseuraamuksilla puoltavat vankeuden kalleus, valvontateknologian kehitys ja yhdyskuntaseuraamuksista saatu kokemus.

→ LYHYIDEN VANKEUSTUOMIOIDEN JA YHDYSKUNTAPALVELUN SUHDE

Yhdyskuntapalvelu on pääsääntö, kun on tuomittu enintään 8 kk ehdoton vankeusrangaistus ja muutkin muodolliset ehdot täyttyvät. Pääsääntö toteutuu 37-prosenttisesti. Korkeimmillaan käyttöaste on ollut noin 45 %, ennen kuin aiemmat yhdyskuntapalvelut määriteltiin siihen tuomitsemisen esteeksi. Vankilaan päätyksi paitsi niitä, joiden ei arvioida suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta, myös siitä suoriutuneita.

Pyrkimys korvata lyhyitä laitosrangaistuksia yhdyskuntaseuraamuksilla näyttää vahvistuvan monissa maissa. Kehitystä puoltavat vankeuden kalleus, valvontateknologian kehitys ja yhdyskuntaseuraamuksista saatu kokemus. Yhdyskuntaseuraamukset eivät ole heikentäneet turvallisuutta, ja tutkimustieto puhuu niiden paremman vaikuttavuuden puolesta. Lyhytaikaisvankien tiedetään olevan usein sosiaalisesti syrjäytyneitä uusijoita: puhutaan pyöröovi-ilmiöstä. **Sarah Armstrongin** ja **Beth Weaverin** tutkimus nosti havainnon, että toistuvien lyhyiden vankeuksien haitallisuus on seurausta pikemmin niiden kumulatiivisesta vaikutuksesta kuin yksittäisistä rangaistuksista. Toistuvuus ruokkii toivottomuutta ja vihamielisyyttäkin. Voi kysyä, onko meillä syytä olla tyytyväisiä nykyiseen lyhyiden vankeuksien ja yhdyskuntaseuraamusten suhteeseen.

YHDYSKUNTAPALVELUN ALAN LAAJENTAMINEN HARKINTAAN

Yhdyskuntapalvelun pääsääntöisyydestä ei seuraa, että sen käyttöastetta olisi nostettava jyrkästi. Sillä on tonttinsa, jota määrittää ytimenä oleva työpalvelu. Päihdeongelmallisimmilla työvelvoite ei yleensä toimisi, ainakaan palvelupaikkoja vakavasti rasittamatta. Yhdyskuntapalvelun alaa voitaisiin ehkä silti laajentaa kahdessa suunnassa. Toinen vaatisi ky-

seenalaistamaan rajauksen, jonka mukaan aiemmat yhdyskuntapalvelut voivat estää siihen tuomitsemisen. Rajausta perusteltiin sillä, että yhdyskuntapalvelu toimisi varoituksena vankilaan joutumisesta. Varoituslogiikan tulokset ja tulosten hinta eivät luultavasti kestä kriittistä tarkastelua. Rangaistuksen ankaroituminen uusijoille on ymmärrettävää, mutta olisiko se toteutettavissa useammin, edullisemmin ja ainakin yhtä tuloksellisesti yhdyskuntaseuraamuksena. Jos henkilö suoriutuu yhdyskuntapalvelusta, se voisi varmaankin olla seuraamuksen perustana.

Toinen kysymys koskee yhdyskuntapalvelun mahdollisuutta niillä, joilla sen ulkopuolelle jääminen on perustunut soveltumattomaksi arviointiin. Vankeushistoria on silloin sosiaalisten ja päihdeongelmien historiaa vähintään siinä kuin laeista piittaamattomuuden osoitus. Mutta soveltuvuusselvityspyyntöjen alhainen määrä suhteessa muuntokelpoisten vankeuksien määrään viittaa siihen, että vankeushistoria ehkä tulkitaan usein osoitukseksi kokonaisrikollisuudesta, eikä yhdyskuntapalveluun soveltuvuutta silloin edes selvitytetä. Jos vankilakertaisuus liittyy sosiaaliin ongelmiin, joiden vuoksi ”pääsääntöä”, yhdyskuntapalvelua ei ole voitu aikaisemmin tuomita, edellisiä vankeuskertoja pitäisi ilmeisesti varoa tulkitsemasta suoraviivaisesti kokonaisrikollisuudeksi, joka estää yhdyskuntapalvelun.

Yhdyskuntapalvelun lakiperusteluissa on todettu, että kun yhdyskuntapalvelu edellyttää arviota siitä suoriutumisesta, vaarana on sosiaalinen syrjintä. Päihderiippuvuus voi johtaa laitosrangaistuksen käyttöön. Riskiä on pienennettävä selvittämällä tuen tarve ja yhdistämällä toimeenpanoon tukitoimia. Jos lyhyitä vankeuksia halutaan korvata laajemmin yhdyskuntaseuraamuksilla, olisi kaiketi korostettava ajantasaisen soveltuvuusarvioinnin painoa vankeushistorian kustannuksella.

Muuten tuloksena voi olla pahimmillaan vankilakierteen ikuistaminen.

TYÖN JA KUNTOUTUKSEN JÄRJESTÄMINEN KIPUKOHTA

Yhdyskuntapalvelun sisältö ja velvoitteet ja sen tavoitteet ja kohderyhmä ovat sidoksissa toisiinsa. Vaikka yhdyskuntapalvelu voi sisältää kuntouttavia ja tukielementtejä, yleishyödyllinen työ on sen ydin. Seuraamuksen alihyödynnetty potentiaali näyttää tutkimuksen perusteella löytyvän siitä. Työssä ja työyhteisössä pärjääminen ja oppiminen voi vaikuttaa mm. pystyvyyden tunteeseen, jonka merkitystä rikollisuudesta irtautumisen kulussa on nostonut esiin viime vuosien desistanssitutkimus.

Työstä ja velvoitteista suoriutuminen näyttää olevan erityisen merkityksellistä palkkatyöarjen ulkopuolelle jääneille. Tämä johtaa pohdintaan soveltuvuuden rajasta. Yhdyskuntapalvelua yhtäältä kannattaisi tuomita niille, jotka saattavat siitä suoriutua ja joita se saattaa vielä viirittää elämänmuutoksiin. Toisaalta siihen ei ole mieltä tuomita, jos odotettavissa on kielteinen kokemus tuomitulle, palvelupaikoille ja ylimääräistä työtä järjestelmälle. Arviointia vaikeuttaa se, että sosiaalisesti heikossa asemassa olevien ihmisten elämäntilanne voi muuttua lyhyessä ajassa.

Toinen vaikeus johtuu tuen ja palvelujen epävarmuuksista. Soveltuvaksi arviointi voi riippua palvelujen järjestettävyydestä. Tilanne olisi otollinen: kun asiakas haluaa välttyä vankilalta, tieto palveluista ja motivaatiotyö voivat saada vastakaikua. Motivointi jää kuitenkin ilmaan, jos ei tiedetä, mitä palvelut lopulta ovat tai onko niitä. Nimenomaan päihdepalveluista riippuu olennaisesti, paljonko laajemmin yhdyskuntapalvelua voidaan käyttää. Jos päihdeongelmiin pystytään reagoimaan vain lähinnä vankeudeksi muunnoin, lyhyet vankeudet säilyttävät osuutensa,

Palvelupaikkoina vapaaehtoisesti toimivien työyhteisöjen omat tehostamispaineet kaventavat yhdyskuntaseuraamusten mahdollisuuksia.

vaikka yhdyskuntaseuraamuksia tuomittaisiin enemmän.

Desistanssitutkimus on valottanut rikkollisuudesta irtautumisen mutkikkautta ja kestoa. Muutoksen tukemisen näkökulmasta ei ole järkevää reagoida tyypillisten taka-askelien sattuessa mekaanisesti sulkemalla epäonnistuja yhdyskuntaseuraamusten ulkopuolelle, ”kun ei kerran ojentunut”. Ehtojen rikkomusten erittelevämmällä käsittelytavalla on nähty voivan olla merkitystä siihen, miten tuomittu suhtautuu velvoitteisiin, toimeenpanijan auktoriteettiin ja yhteistyöhön jatkossa ja tätä kautta muutoksen etenemiseen. Oma erikoisuutensa on yhdyskuntapalvelulain ehdottomuus, jonka perusteella huumeiden käyttö yhdyskuntapalvelun aikana johtaa yleensä vankeudeksi muuntoon. Huumeita käyttäneiden seulontaa vankeilaan on perusteltu päihdeongelmien ehkäisyllä yhdyskuntapalvelussa ja uskotavuusnäkökohdilla. Mahdollisuus käyttää tilanteen painetta tuomittujen saamiseen hoitamaan päihdeongelmaansa ohitetaan kokonaan.

Yhteistyökäytäntöjä tarvitaan myös työ- ja elinkeinoviranomaisten kanssa, milloin yhdyskuntapalvelu virittää kiinnostusta työelämään. Kuten päihdeinterventtioiden, myös tällaisen toiminnan olisi järkevää käynnistyä toimeenpanon aikana. McCulloch on havainnut, että pidemmän tähtäimen rikoksettoman elämän tavoitteista keskustellaan yleensä vasta toimeenpanon lopulla – ”mitä yhdyskuntapalvelun jälkeen” -kysymyksenä – vaikka seuraamus antaa puitteet esimerkiksi juuri TE-viranomaisyhteistyön käynnistämiseen.

PALVELUPAIKKOJEN SAANTIIN ETSITTÄVÄ RATKAISUJA

Yhdyskuntapalvelun tähänastinen toimivuus saattaa selittää ajoittaisia ehdotuksia uusista ”palvelu”-seuraamuksista. Niissä ei ole otettu huomioon sitä, että

sopivia suorituspaikkoja ei ole rajattomasti. Vaikka yleishyödyllistä työtä olisi, toimeenpanoa on ohjattava ja valvottava. Palvelupaikkoina vapaaehtoisesti toimivien työyhteisöjen omat tehostamispaineet kaventavat mahdollisuuksia. Etenkin kunnissa sopivia tehtäviä on ulkoistettu. Muut velvoitesijoitettavat ym. saatetaan panna etusijalle, koska näistä maksetaan. Tuoreen BRÅ:n raportin kuvaus Ruotsista on hyvin samanlainen, mikä tukee käsitystä, että kyse on yleisemmästä muutossuunnasta.

Työpalvelun käyttö seuraamusten osana vaatii vakavaa paneutumista palvelupaikkakysymykseen. Jos käyttöä halutaan laajentaa vähemmän suoriutumiskykyisiin, uudenlaiset ratkaisut ovat sitä tarpeellisempia. Tavallisiin työyhteisöihin ja niiden vapaaehtoisuuteen pohjautuva palvelupaikkajärjestelmä on toiminut hyvin. Tämä runko voinee säilyä, kun palvelupaikat saavat yhteistyöstä enemmän hyötyä kuin haittoja ja ne voivat luottaa kykyimme hoitaa ongelmatilanteet. Mutta siksi rinnalle tarvitaan muita tapoja organisoida työ vähemmän kyvykkäille yhdyskuntaseuraamukseen motivoituneille.

Samalla kiertyy takaisin kysymykseen yhdyskuntapalvelun muutosta tukevista piirteistä ja niiden hyväksi käytöstä. Halvimpia tapoja organisoida työpalvelua rikosseuraamusorganisaation omin voimin ovat yhdyskuntapalveluryhmät, jollaisia on joissakin maissa. Silloin voidaan kuitenkin hukata jotain olennaista kuntouttavasta potentiaalista, joka on realisoitunut parhaimmillaan tuomitun kokemuksina normaalissa työyhteisössä. Yhdyskuntapalvelun mahdollisuuksia luotaava tutkimus on varoittanut latistamasta seuraamusta valvotuksi työnteoksi ilman laajempia tavoitteita ja korostanut sen tärkeyttä, millä tavoin ohjaus ja valvonta toteutetaan. Tässä ehkä kiteytyy valinta: huokea seuraamus, joka ainakin

vielä toimii omalla tontillaan tyydyttävästi, tai pyrkimys yhdyskuntapalvelun potentiaalinen perusteellisempaan hyväksi käyttöön. ■

Kirjoittaja on erityisasiantuntija Rikosseuraamusalitoksessa.

LÄHTEITÄ:

Armstrong, Sarah & Weaver, Beth: *What Do the Punished Think of Punishment? The comparative experience of short prison sentences and community-based punishments.* SCCJR Research Report 04/2010.

Bottoms, Anthony: *The Community Dimensions of Community Penalties.* *The Howard Journal* 47 (2008):2.

McCulloch, Trish: *Realising Potential: Community service, pro-social modelling and desistance.* *European Journal of Probation* 2 (2010)2.

McCulloch, Trish: *Exploring community service, understanding compliance.* Teoksessa: McNeill, Raynor & Trotter (toim.): *Offender Supervision. New directions in theory, research and practice.* Willan, 2010.

Mclvor, Gill: *Paying Back – Unpaid Work by Offenders.* Teoksessa Mclvor & Raynor (toim.): *Developments in Social Work with Offenders.* 2007, Jessica Kingsley.

Mclvor Gill, Beyens, Kristel, Blay, Ester & Boone, Miranda: *Community service in Belgium, the Netherlands, Scotland and Spain: a comparative perspective.* *European Journal of Probation* 2 (2010)1: 82–98.

McNeill, Fergus: *Community Payback and the new National Standards for Criminal Justice Social Work.* SCCJR Briefing Paper No 02/2010.

McNeill, Fergus & Maruna, Shadd: *Giving Up and Giving Back: Desistance, Generativity and Social Work with Offenders.* Teoksessa Mclvor & Raynor (toim.): *Developments in Social Work with Offenders.* 2007, Jessica Kingsley.

Rautniemi, Lasse: *Yhdyskuntapalvelu kansalaisyhteiskunnan ja valtion rajamailla. Teoreettisempiirinen tutkimus.* Acta Universitatis Tampensis; 1725, Tampere University Press 2012.

Samhällstjänst. *Dagens situation och framtida möjligheter.* BRÅ Rapport 2012:4.

Ankkuri tarttuu nuoriin ja perheväkivaltaan

Ankkuri-toiminta käynnistyi syksyllä 2003 Hämeenlinnassa, aluksi määräaikaisena hankkeena. Se koettiin onnistuneeksi sekä tärkeäksi. Seurauksena siitä toimintamalli vakiintui ja sitä suunnitellaan levitettävän maanlaajuisesti vuoteen 2015 mennessä.

A nkkuri-toiminnassa on luotu moniammatillinen tiimi työskentelemään nuorten kanssa. Toiminta perustuu varhaisen ja ennaltaehkäisevän tuen sekä moniammatillisen yhteistyön ja nopean puuttumisen malliin. Sillä pyritään katkaisemaan nuorten rikoskierre sekä perhe- ja lähisuhdeväkivalta jo alkutekijöissään.

Virallisesti vuoden 2006 lopussa päättyneen hankkeen aikana luotiin toimintamalli, joka nyt on osa kaupungin ja Kanta-Hämeen poliisilaitoksen lähipoliisitoimintaa ja perustyötä. Kihlakuntaudistusten myötä Riihimäkeen ja Forssaan perustetut Ankkuri-hankkeet vakinaistettiin vuonna 2012.

Hämeenlinnan poliisilaitoksella oli jo aiemmin yhteistyötä mm. sosiaalityöntekijöiden sekä nuorisotyöntekijöiden kanssa, mutta Ankkurin myötä saatiin myös psykiatrinen sairaanhoitaja mukaan.

Moniammatillinen yhteistyö tarjoaa kokonaisvaltaisemman lähestymistavan

nuoriin, perheisiin ja näiden ongelmiin. Monet nuorten tekemistä rikoksista vihjauttavat myös muista ongelmista. Tiimi on saanut todeta, että esimerkiksi näpistely tekona on lähes aina oireilua joistain ongelmista kotioiloissa.

Suurin osa nuorista on ensikertalaisia mutta mukaan mahtuu myös "kroonisia tapauksia", joilla on yleensä asiakkauksia jo muualle. Jos nuori on toistuvasti ongelmassa tai perheolot ovat vaatineet toistuvaa puuttumista, asiakas on Ankkurin varsinaisen kohderyhmän ulkopuolella ja nuoren ongelmia käsitellään yleensä lastensuojelun piirissä.

Perhe- ja lähisuhdeväkivalta on saanut toiminnan kehityksessä suurempaa painoarvoa. Tätä ovat vauhdittaneet myös lakimuutokset ja ongelman näkyvyys mediassa.

– Aiemmin oli paljon tapauksia, joissa tehtiin ensin rikosilmoitus, joka sitten viikon, parin jälkeen peruttiin, Ankkuri-tiimin psykiatrinen sairaanhoitaja **Tarja Rannikko**

mainitsee.

– Nykyisellä lainsäädännöllä se ei enää ole mahdollista, vaan syyttäjä ajaa syytteen eteenpäin osapuolten perumishaluista riippumatta, vanhempi konstaapeli **Juha Kuningas** sanoo.

MITEN ANKKURI TARTTUU?

Rikokseen pyritään reagoimaan nopeasti. Esimerkiksi näpistyksestä kauppa tekee omien toimintaperiaatteidensa mukaisesti ilmoituksen poliisille, joka noutaa nuoren sekä kirjaa rikosilmoituksen. Koulussa ilmenevistä asioista poliisille ilmoittaa yleensä vanhempi tai opettaja.

Rikoksista tehdään lastensuojeluilmoitus ja tarvittaessa rikosilmoitus. Rikostutkinnan ja kuulustelun hoitaa poliisi, mutta lapsen hyvinvoinnin takia myös sosiaalityöntekijä on mukana kartoittamassa nuoren sekä perheen taustoja. Tekijän tai asianomistajan psyyken kannalta on hyvä, että mukana on myös psykiatrinen sairaanhoitaja tuke-

massa ja tarjoamassa tarvittaessa terapiaa.

Kutsu itse Ankkuri-tapaamiseen lähetetään koteihin kirjeitse. Tavoitteena on, että Ankkuri-tiimin tapaaminen nuoren ja vanhempien kanssa on parin viikon päässä teosta, mutta välillä ajat venyvät. Nopean reagoinnin hyödyn huomaa parhaiten silloin, kun siihen ei toiminnassa päästä: viivästyneessä tapaamisessa asiakkaiden halut käsitellä asioita ovat huomattavasti vähäisemmät. Tapahtuma saatetaan kokea kaukaiseksi ja se on voitu jo selvittää kotona perheen kesken.

Alle 18-vuotiaiden lasten huoltajat ovat mukana niin poliisin tekemässä kuulustelussa kuin sitä seuraavassa keskustelussa sosiaalityöntekijän ja sairaanhoitajan kanssa. Toimintaperiaatteena on, ettei mitään tehdä vanhemmilta salassa vaan kannustetaan avoimuuteen ja vanhempien osallisuuteen. Perheväkivaltatapauksissa myös lapset ovat tapaamisissa mukana.

HEIDI HAAPANEN

Kuvassa vas. psykiatrinen sairaanhoitaja Tarja Rannikko, vanhempi konstaapeli Juha Kuningas sekä sosiaalityöntekijä Jonna Laitonen Hämeenlinnan Ankkuri-tiimistä.

Vanhempien reaktiot vaihtelevat suuresti. Keskustelua helpottaa kuitenkin se, että nuori on jo jäänyt kiinni ja tilanne on selkeä. Tarja Rannikolla on kokemusta myös kouluterveydenhuollon kautta ongelmiin puuttumisesta, ja ero Ankkuri-toimintaan on selkeä.

– Kouluterveydenhuollossa voi olla todella vaikea päästä pintaa syvemmälle ja ratkomaan taustalla olevia ongelmia, vaikka ilmassa on aivan selkeitä merkkejä niiden olemassaolosta. Velvoite asioiden selvittämisestä puuttuu. Tässä mielessä pakko on hyvä, Rannikko summaa.

AUKTORITEETTI KIINNITTÄÄ HUOMION – Keskustelu avaa silmät

Poliisin mukanaolo tuo tilanteeseen auktoriteettia ja painoarvoa. Ankkuri-keskustelut eivät kuitenkaan ole syytelytilaisuuksia. Toiminnalla ei haeta syyllistä vaan pyritään keskustelemalla avaamaan tilannetta ja pohtimaan avun vaihtoehtoja. Monelle nuorel-

le ja vanhemmalle jo velvoite tulla poliisiasemalle selvittämään tilannetta on iso asia.

Tapaamisia nuorten kanssa on 1–5, minkä jälkeen työskentely Ankkurissa päättyy tai nuori ohjataan eteenpäin oikeanlaisen avun piiriin. Asiakasta ei jätetä tuuliajolle, jos jatkotoimenpiteiden käynnistäminen venyy. Häntä tuetaan siihen asti, että löytyy paikka, jossa voidaan jatkaa ongelmien työstämistä. Jatkotyö voi tapahtua mm. sovittelun, lastensuojelun, sosiaalityön, nuorisotyön, perhetyön tms. muodossa. Tiimi pyrkii työskentelemään pareittain, etenkin perheväkivaltatapa- uksissa, mutta resurssit eivät aina riitä.

– Olemme todella haavoittuvainen porukka, sillä meillä ei ole sijaisia hoitamassa asioita, jos yksi tai kaksi meistä on poissa, sosiaalityöntekijä **Jonna Laitonen** sanoo.

– Myöskään perheen kannalta se, että tavataan asiakkaat yksin, ei ole paras tapa toimia. Toiminta pääsääntöisesti keskittyy lapsiperheisiin,

mutta jos aikaa jää, myös lapsettomien perheiden väkivaltatapauksia käsitellään. Ennaltaehkäisevä toiminta myös näissä perheissä on tärkeää, sillä pareilla voi tulevaisuudessa olla lapsia, Rannikko summaa.

USEAMPI SILMÄPARI – Kokonaisvaltaisempi näkemys

Kaikilla Ankkuri-tiimin työntekijöillä on aikaisempaa kokemusta nuorten kanssa työskentelystä. Se on auttanut hahmottamaan moniammatillisen toimintamallin etuja sekä hyödyntämään ja kehittämään niitä.

Perhettä ei juoksuteta ensin poliisilaitokselle, sitten perheneuvolaan ja vielä lastensuojeluun, vaan tilannekartoitus tehdään samassa paikassa ja jatkotoimia mietitään sen mukaan. Valtaosa tapauksista selviää kuitenkin vain yhdellä Ankkuri-tapaamisella.

Laitonen näkee tärkeäksi tiimin sijoittumisen saman katon alle. Hämeenlinnassa Ankkuri-tiimi jakaa saman

työhuoneen poliisilaitoksella. Yhdessä työskentely on koettu tärkeäksi osaksi tiimin toiminnan ja synergian vahvistamista.

– Kun aluksi teimme työtä eri huoneissa, kaikki työskentelivät vain omissa tiloissaan eikä tiimiä muodostunut toivotulla tasolla, Laitonen kertoo.

– Varsinkin sairaanhoitajan työssä, joka perinteisesti on melko itsenäistä, voi tiedon jakaminen helposti jäädä tekemättä. Nyt huomaa selkeästi, ettei yksin mitenkään pysty hallitsemaan koko palttia kunnolla, vaan asioita jää väistämättäkin huomioimatta, täydentää Rannikko.

Siinä missä lastensuojelutyölle ja sairaanhoidolle on ollut hyötyä poliisin auktoriteetista, on myös poliisi saanut yhteistyöstä arvokasta oppia. Kuningas näkee, että parhaimman tuloksen takaimiseksi ei poliisikaan voi ottaa pelkästään tutkintapuolta huomioon, vaan täytyy ottaa huomioon myös lastensuojelun näkökulma ja jälkihoidon tarve. Nämä asiat voivat usein poliisin rutiinityöskentelyssä jäädä kovan työtahdin takia vähemmälle huomiolle.

– Poliisille yhteistyö ja kokemus monialaisesta tiimistä antavat uutta perspektiiviä. Työskentelyn kautta on saanut konkreettista tietoa siitä, mitä mahdollisuuksia ongelmien ratkomiseen on rikoksen selvittämisen jälkeenkin. Se on hyödyllistä myös muiden työtehtävien kannalta, sillä tietoa pystyy jakamaan eteenpäin muille poliiseille. Normaalisti poliisityö on melko aikarajoitteista ja akuuteissa tilanteissa ongelmien havaitseminen jää melko pinnataapaisuksi, mutta Ankkuri-toiminnassa on mahdollisuus paneutua tekijän taustaan ja pohtia syitä. ■

Ennakointitutkimus:

Huumeiden käyttö yleistyy

Huumeet Suomessa 2020 -ennakointitutkimuksen mukaan huumausaineiden käyttö yleistyy ja niiden markkinat keskittyvät järjestäytyneen rikollisuuden hallintaan. Asiantuntijoiden mukaan erityisesti lääkkeiden päihdekäyttö lisääntyy. Myös muuntohuumeiden, kokaiinin ja kannabiksen käyttö lisääntyy. Kannabiksen kotikasvatus on vuonna 2020 todennäköisesti huomattavasti nykyistä yleisempää ja sen käytön ja hallussapidon rangaistuskäytäntöjä saatetaan lieventää.

Tutkimuksessa pyrittiin ennakoimaan huumausainetilanteessa – käytön yleisyydessä, markkinoissa, kontrollissa, terveyskysymyksissä sekä asenteissa – odotettavissa olevia muutoksia. Ennakointi on tarpeellista etenkin strategisen suunnittelun näkökulmasta, koska se auttaa varautumaan mahdollisiin tulevaisuuden uhakuviin. Ennakointi tarkoittaa näin ennemminkin tulevaisuuden suunnittelua kuin tulevaisuuden ”ennustamista”.

Huumeet Suomessa 2020 -ennakointitutkimus toteutettiin Delfoi-menetelmällä internetissä ja asiantuntijoina toimivat Euroopan Unionin huumausaineseurantakeskuksen EMCDDA:n alaisen kansallisen seurantakeskuksen Reitox-huumeetietoverkoston jäsenet. Suomen asiantuntijaverkostoon kuuluu noin neljäkymmentä asiantuntijaa

eri organisaatioista. Delfoi-kierroksia toteutettiin kolme ja niiden kesto oli kulloinkin kaksi viikkoa. Kierroksen aikana jo kertyneet vastaukset olivat osallistujien nähtävissä.

ASIAANTUNTIJAT ENNAKOIVAT MALTILLISIA MUUTOKSIA

Asiantuntijat olivat monissa kysymyksissä hyvinkin erimielisiä. Asiantuntijat olivat eri mieltä esimerkiksi sekä kontrollikehityksen suunnasta että siitä, mikä suunta kontrollissa olisi toivottava. Tällaisia kysymyksiä olivat mm. kannabiksen kasvatuksen, käytön ja hallussapidon laillisuus sekä poliisin telepakkokeinojen käytön joustavoittaminen huumausainerikoksia ehkäisytässä ja tutkittaessa.

Käsitykset huumausaineiden hintakehityksestä jakautuivat siten, että noin puolet piti hintojen laskua todennä-

köisenä ja puolet epätodennäköisenä. Myös näkemykset asenteista huumausaineiden käyttöä kohtaan jakautuivat lievenemistä ennakoiviin ja sitä epätodennäköisenä pitäviin. Asenteiden lievenemistä pidettiin kuitenkin yksimielisesti epätoivottavana: huumeiden käytön hyväksynnän nähtiin johtavan huumeongelmien lisääntymiseen.

TULEVAISUUSKUVAT TIIVIISTI KIINNI NYKYTODELLISUUDESSA

Asiantuntijoiden näkemyksissä tulee vahvasti esiin tämän hetken politiikka ja huolet sekä asiat, joista juuri nyt tehdään tutkimusta tai juuri nyt ovat esillä keskusteluissa. Esimerkiksi se, että oletus kannabiksen kotikasvatuksen lisääntymisestä vahvistui entisestään toisella kyselykerralla, juontanee siihen, että kyselykertojen välissä julkaistiin

laaja tutkimus kotimaisesta kannabiksen kotikasvatuksesta ja ilmiön laajuus näyttäytyi siinä odotettua isompana. Muuntohuumeista taas asiantuntijatkin tietävät verrattain vähän, joten oli odotettavissa, että asiantuntijat toistivat lehdistä ja keskusteluissa useimmin esiin nousseet viestit.

Lääkkeiden päihdekäyttö ja siihen liittyvät ongelmat ovat olleet esillä eri viestimissä kahden viime vuoden aikana niin Suomessa kuin muuallakin. Myös monet päihdelääkärit ovat alkaneet puhua asiasta enemmän ja esittäneet jopa hyvin provosoivia lausuntoja, kuten bentsodiatsepiinien kieltämistä kokonaan. Näkemystä lääkkeiden väärinkäytön merkittävydestä huumeongelmien osana on vahvistanut se, että korvaushoitolääkkeenä käytettävän buprenorfini on käytännöllisesti katsoen vallannut koko opiaattimarkkinat heroiinilta.

LAILLISTEN LÄÄKKEIDEN PÄIHDEKÄYTÖN MERKI- TYS KASVAA

Asiantuntijoiden enemmistö piti ennakoitua huumeiden käytön lääkkeellistymistä ei-toivottavana. Huumeet ovatkin selkeämpi ”vihollinen” – ne ovat aina pahoja. Lääkkeet ovat oikein käytettyinä laillisia ja hyödyllisiä, väärin käytettyinä taas laittomia ja vaarallisia. Lääkkeiden päihdekäytön käyttökynnyks on epäilemättä laittomia aineita matalampi, koska ”lääkintä” voi tuntua itsestä hyvinkin asianmukaiselta, vaikka lääkäri ei sitä sellaisena pitäisikään. Lääkkeiden käyttö luo käyttäjälle turvallisuuden tunteen: pitoisuudet ja määrät vastaavat myyntipakkauksen tietoja, kun taas huumeiden kohdalla aineiden puhtauden arviointi on hankalaa.

Kontrollin osalta tilanne käy vaikeammaksi, kun löydetty aineet eivät itsessään olekaan laittomia vaan poliisin ja syyttäjän on kyettävä näyttämään niiden hankinta, hallussapito tai käyttö ei-asianmukaiseksi. Tämä edellyttäne kyseisten ammattiryhmien täydennyskoulutusta sekä valvontamenetelmien uudistamista.

MUUNTOHUUMEET MUUTTAVAT HUUME- MARKKINOITA

Muuntohuumeiden eli uusin synteettisten huumeiden yleistymistä pidettiin myös varsin todennäköisenä ja lähes yksimielisesti ei-toivottavana.

Muuntohuumeet ovat käyttäjille vaikutukseltaan arvaamattomia ja niiden käyttöön saattaa liittyä lääkkeitä ja ”perinteisiä” huumeita suurempi kuoleman tai vammautumisen riski. Internetin osuus erityisesti muuntohuumeiden ja niihin liittyvän käyttäjätiedon

välittämisessä on merkittävä. Muuntohuumeiden hankinnan ja valmistamisen helppous on kenttätiedon perusteella jo alkanut muuttaa huumemarkkinoita. Ennen huumekauppa keskittyi tietyille diilereille, joilla oli omat verkostonsa ja hierarkiensa. Nyt kuka tahansa voi ilman taustaorganisaatiota tai välittäjäverkostoa hankkia merkittäviäkin eriä muuntohuumeita ja kaupata niitä eteenpäin. Tämä muuttaa markkinoita, kun välittäjiä on enemmän ja toisaalta välitettävien aineiden kirjo on laajempi. Välittäjien ja aineiden määrän lisääntyminen taas tuo mukanaan myös uudenlaisia riskejä. Esimerkiksi yksittäisestä huonosta huumerästä tiedottaminen ei ehkä enää ole kovin hyödyllistä, kun aineiden ja diilereiden vaihtuvuus haittaa erän jäljitämistä.

TARKOITUKSENA ESTÄÄ ENNAKOITU TILANTEEN PAHENEMINEN

Ennakointitiedon luonnetta ja asianmukaisuutta voidaan kritisoida monellakin tavalla. Tieto ei ole luonteeltaan samanlaista kuin tavanomainen menneisyyttä tai nykyistä tilannetta koskeva ”faktatieto”, vaan kyseessä on tietoon ja asiantuntemukseen perustuva arvio tai päätelmä. Ennakointi osuu mitä todennäköisimmin harhaan, enemmän tai vähemmän. Eräs ennakkoinnin keskeinen ominaisuus onkin se, että kiteytyneen tulevaisuusnäemyksen pohjalta voidaan ryhtyä toimiin näköpiirissä olevan tulevaisuuden muuttamiseksi siltä osin, kuin sitä pidetään ei-toivottavana. Ennakointiin pohjautuva päätöksenteko ja toiminta pyrkivät siis olemaan itse ”aiheuttamassa” sitä, että ennakoitu tulevaisuuskuva ei toteudu. ■

Asiantuntijat pitävät todennäköisenä, että vuonna 2020:

- Lääkkeiden käyttö päihtymistarkoitukseen on yleisempää kuin laittomien huumausaineiden käyttö.
- Muuntohuumeiden käyttö on huomattavasti yleisempää kuin nyt.
- Kokaiinin käyttö lisääntyy hieman nykyisestä.
- Kannabiksen kotikasvatus on paljon yleisempää.
- Huumausaineiden ja alkoholin sekakäyttö on nykyistä yleisempää.
- Huumeiden maahantuonti ja ”tukkukauppa” ovat nykyistä enemmän järjestäytyneiden rikollisryhmien hallinnassa.
- Huumeiden käyttö ja hallussapito omaan käyttöön ovat edelleen rangaistavia tekoja, mutta kannabiksen käytöstä ja hallussapidosta omaan käyttöön ei enää käytännössä rangaista.
- Muuntohuumeiden (”designer drugs”) määrä markkinoilla ei vähene huomattavasti vaikka uusi lainsäädäntö nopeuttaa niiden luokittelumisen laittomiksi.
- Tuomioistuimen huumausainerikoksesta langettama vapausrangaistus voidaan suorittaa muunnettuna päihdehoitolaitoksessa.
- Lääkkeiden päihdekäyttö aiheuttaa nykyistä enemmän huumekuolemia.
- Haittoja vähentävässä toiminnassa ei oteta käyttöön käyttöhuoneita.
- Huumausaineriippuvuuden hoidossa voimavarat on keskitetty lääkkeelliseen hoitoon.
- Opiaattien korvaushoidossa olevien määrä on noin 50 % nykyistä suurempi.
- Huumeiden pistoskäyttäjää ei voida määrätä pakkohoitoon, mutta alaikäiset huumeiden käyttäjät voidaan määrätä tahdonvastaiseen hoitoon.
- Kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon peruspalvelut tuottavat pääosan huumehoitopalveluista yhdistetyissä mielenterveyshäiriöiden ja päihdehoidon avohoitoyksiköissä.
- Yhteiskunta suhtautuu nykyistä myönteisemmin huumeiden käyttöön.

Tomi Lintonen, Sanna Rönkä, Elina Kotovirta ja Anne Konu: Huumeet Suomessa 2020 ennakoititutkimus. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 101.

Lintonen työskentelee Alkoholitutkimussäätiössä tutkimusjohtajana ja Kotovirta Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella erikoissuunnittelijana.

Kopernikaaninen kumous?

Rikoksenteekijöiden kuntouttamista pohtivassa kriminologisessa kirjallisuudessa näkyy nykyään usein ajatus, jonka mukaan viime vuosisadan lopulla noussut uusi kuntoutusideaali johti osittain vääriin painotuksiin, jotka tulisi korjata. Yhä useammin ollaan jopa sitä mieltä, että taustalla oleva perusteoria tai ihmiskuva on ollut virheellinen, ja siksi tarvitaan suunnanmuutos tai jopa ”vallankumous”. Kritiikki on kohdistunut erityisesti ns. What works -liikkeeseen tai ainakin sen piirissä esiintyneisiin kapea-alaisiin näkemyksiin.

Näkyvästi aiheen piirissä viime aikoina ollut **Shadd Maruna** onkin esittänyt (2012), että koko ”What works” (mikä toimii) -kysymys pitäisi laittaa eläkkeelle mitä pikimmin. Kysymyksen mielettömyys on viimeistään tullut osoitetuksi, kun joidenkin mielestä esimerkiksi ”työtoiminta ei toimi” (Work doesn’t work). Yhtä hullua olisi kysyä, toimiiko taide tai toimiiko yliopisto tai vankila.

Fergus McNeill (2012a) on lähestynyt aihetta mielenkiintoisen analogian kautta. Jotkut saattavat koulusta muistaa ptolemaiolaisen maailmankuvan, jossa Aurinko kiersi Maata ympyränmuotoisella radalla ja Marsin näennäisesti kummallisen kiertoradan selittämiseksi tarvittiin ylimääräinen silmukka. McNeillin mukaan tätä voidaan verrata paljolti edelleen vallitsevaan ohjelmakeskeiseen

kuntouttamiseen. Siinä itse toimintaohjelma on keskiössä, sitä akkreditoidaan, arvioidaan ja meta-analyysejä tehdään. Tutkitaan siis ohjelmaa, mutta ei sitä hyvin monipuolista prosessia, minkä kautta rikollisuudesta irrottautuminen (desistanssi) tapahtuu.¹ Ulkoista yhteiskuntaa ei juuri sivuta. Toimintaohjelma on kuin Maa, jota rikoksenteekijä (Aurinko) radallaan kiertää. Yhteiskunta (Mars) on pääosin kokonaan ulkopuolella, tosin silloin tällöin tehden silmukan, väijyen ja puuttuen lähinnä negatiivisella tavalla rikoksenteekijän elämään.

McNeillin mukaan ohjelmien epäonnistumista on säännönmukaisesti selitetty ”toimeenpanon puutteilla”. Tämä ei riitä, vaan tarvitaan kokonaisvaltainen näkemys siitä, osittain ”luonnollisesta” prosessista, minkä kautta rikoksista irrottaudutaan. Hän listaa kuusi keskeistä

teemaa, jotka on tässä huomioitava:

- Desistanssi on aina hyvin yksilöllinen ja subjektiivinen prosessi ja liittyy identiteetin rakentamiseen. Siksi ”yhden koon” lähestymistavoilla, joita käytetään kaikkiin, on suuria rajoitteita.
- Kuntouttajien on pystyttävä kehittämään ja ylläpitämään ei vain motivaatioita vaan myös toivoa.
- Desistanssi tulee ymmärrettäväksi vain ihmissuhdekontekstissa. Tässä ei riitä kuntouttajan ja kuntoutettavan suhde, vaan muut tärkeät ihmiset ovat oleellisessa roolissa.
- Riskien ja tarpeiden lisäksi kaikilla rikoksenteekijöillä on vahvuuksia ja resursseja, jotka tulee tunnistaa ja joiden avulla desistanssin esteitä voidaan murtaa.
- Interventioiden tulee rohkaista ja kunnioittaa itsemääräämisoikeutta. On työkenneltävä ihmisten kanssa, ei heille.

■ Interventiot, jotka lisäävät vain inhimillistä pääomaa eivät ole riittäviä. Sosiaalisen pääoman kehittäminen on elintärkeää.

Tätä kautta McNeill vaatii kopernikaanista kumousta kuntoutusajatteluun, tai vähintään kopernikaanista korjausta. Analogiassa tämä tarkoittaa, että rikoksentekijän (Aurinko) tulee olla keskiössä, jonka lähellä tukipalvelut (Maa) liikkuvat. Näiden tukipalvelujen tulee olla jatkuvassa yhteydessä ja yhteistyössä ulkoisen yhteiskunnan (Mars) kanssa, jotta positiivinen uudelleenintegraatio mahdollistuu. Ihmiset eivät vain "irrottaudu" vaan samalla liittyvät johonkin.

Siinä seikassa, että pieni joukko kanadalaisia psykologeja sai varsin hallitsevan aseman kuntoutuskeskustelussa, ei sinänsä ole mitään pahaa. Mutta ajatus, että esimerkiksi kognitiivis-behavioraalinen lähestymistapa olisi riittävä tai jopa vallankumouksellinen "viisasten kivi" desistanssin aikaansaamiseksi, johti epärealistisiin odotuksiin. Tarvitaan muutakin kuin ajatuksen muutosta.

Fergus McNeill on toisessa artikkelissaan (2012b) esittänyt neljä ongelma-kohtaa, joiden kohdalla vallitseva kuntoutusajattelu kompastelee:

Ensimmäinen on *teoria rikollisuudesta*. On ehkä unohdettu, että rikoslain puitteissa rikollisuus on sosiaalinen konstruktio, ainakin osin siis määrittelykysymys. Tällöin on kohtuutonta väittää, että kaikki rikoksentekijät omaisivat samanlaisen psykologisen vajeen. Onko taustateoria tällöin virheellinen tai sen pätevyysalue on varsin rajattu? Samalla uusintarikollisuuden käyttäminen keskeisenä ja ainoana mittarina on monella tapaa ongelmallista. Voimme verrata asiaa terveydenhoitoon: emme arvioi sen onnistumista sen mukaan, tuleeko potilas uudelleen lääkärin luokse tai sairaalaan.

Toiseksi on pohdittava, onko *kuntoutusjärjestelmä oikeudenmukainen*. Kuka pääsee ohjelmiin, kuka määritellään parantumattomaksi, toteutuuko tasa-arvo sukupuolten välillä jne.?

Kolmannen ongelman McNeill nimessä *kyseenalaiseksi asiantuntijuudeksi*. Kriittikiä on kohdistettu vahvasti ns.

psy-tieteiden (psykologia, psykiatria, lääketiede) ylivaltaan ja mahdollisuuksien käyttöä valtaa myös tuomioihin ja vapauttamiseen liittyen. Asiakas on yhä enemmän vain objekti, jota arvioidaan.²

Neljäs ongelma on *pakkoon perustuvan kuntouttamisen yleistyminen*. Luja usko "evidenssiin perustuviin" kuntoutusohjelmiin on usein yhdistynyt kovenevaan ja rangaistushakuiseseen kriminaalipolitiikkaan. Englannissa yhdyskuntaseuraamusten yhteydessä toteutettavissa akkreditoituissa ohjelmissa ei edellytetä asiakkaan suostumusta. Ihmistä hoidetaan ilman, että hän itse haluaa sitä. Ei tarvitse olla asiantuntija ymmärtääkseen, mitä ongelmia tämä tuo tullessaan.

McNeill tekee lopuksi yhteenvedon ja johtopäätökset. Vallitseva kuntoutusparadigma on ollut kovin yksiulotteinen, erityisesti ns. What works -liikkeessä. Kuntoutusta on tarkasteltu vain yksilötasolta, lähinnä psykologisena ilmiönä. Tämä näkökulma ei kuitenkaan tavoita kuin pienen osan siitä kokonaisuudesta, mitä "kunnon kansalaisena eläminen" kaikkiaan tarkoittaa. *Psykologisen kuntoutuksen* lisäksi tarvitaan vähintään kolme muuta. *Oikeudellinen kuntouttaminen* merkitsee mm. sitä, että oikeudellisten toimien tulee tukea desistanssia. Jos tuomioiden tehtävänä on negatiivinen leimaaminen ja ulossulkeminen, on siihen liitetty kuntouttaminen suhteellisen turhaa touhua. Tarvitaan myös *moraalista kuntouttamista*, jossa palataan rikosoikeuden juurille. Pahat teot on hyvitetävä ja sovitettava ja "pelastus" ansaittava. Joskus tähän riittää rikoksista luopuminen, mutta pidemmälle meneminen ei ole paha asia. Lopuksi vaaditaan *sosiaalista kuntoutusta*, jonka McNeill määrittelee erityisesti "muuttuneen, entisen rikoksentekijän ei-muodolliseksi sosiaaliseksi tunnustamiseksi ja hyväksymiseksi". Vihamielinen ympäristö on äärimmäisen huono desistanssin tukija.³

Maruna ja **Stephen Farrall** (2004) kuvaavat irrottautumisprosessia seuraavasti:

... pysähtyminen voi muuttua sekundaariseksi desistanssiksi, kun kaksi asiaa tapahtuu. Ensinnäkin henkilö löytää toiminnan ja yhteisyyden

lähteen ei-rikollisista toiminnoista. He löytävät eräänlaisen "kutsun" – olkoonpa se vaikka vanhemmuus, maalaus, valmentaminen, shakki tai mitä Sennet on kutsunut "taito-rakkaudeksi" – mitä kautta he löytävät tarkoituksen ja merkityksen rikosten ulkopuolella... Toinen osa desistanssimalliamme, kuten Lemertin poikkeavuusteoriakin, pitää sisällään yhteisön reaktion. Rikoksista irrottautuvan henkilön käyttäytymismuutos tulee joskus muiden tunnustamaksi ja reflektoidaan takaisin häneen "leimoja purkavassa prosessissa"...

LÄHTEITÄ:

McNeill, Fergus: *Counterblast: A Copernican Correction for Community Sentences?* *The Howard Journal of Criminal Justice* 51 (2012):1, 94–99.

McNeill, Fergus: *Four forms of 'offender' rehabilitation: Towards an interdisciplinary perspective.* *Legal and Criminological Psychology* 17 (2012):1, 1–19.

Maruna, Shadd: *Elements of Successful Desistance Signaling.* *Criminology & Public Policy* 11 (2012):1, 73–86.

Maruna, Shadd & Farrall, Stephen: *Desistance from Crime: A Theoretical Reformulation.* *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Sonderheft* 43 (2004), 171–194.

¹ Risk-Need-Responsivity -periaate voidaan nähdä enemmänkin teoriana siitä, miksi ihmiset tekevät rikoksia, ei siitä, miksi he irrottautuvat niistä.

² Ks. aiheesta myös Haaste 3/2011: *Positiivista kriminologiaa*.

³ Ks. aiheesta myös Haaste 1/2012: *Tarvitsemme rituaaleja*.

Tällä palstalla käsitellään rikosentorjunnan ajankohtaisia ja ikuisia kysymyksiä, mielellään yhteydessä toisiinsa. Kirjoittaja on rikosentorjuntaneuvoston pääsihteeri.

Lunastaako restoratiivinen oikeus lupauksensa?

Restoratiivisen oikeuden suotuisista vaikutuksista on enemmän näyttöä kuin useimmista muista rikosoikeudellisista uudistuksista, jotka on otettu yleisesti käyttöön.

Restoratiivisesta oikeudesta on olemassa runsaasti tutkimusta. Valtaosa tutkimuksista on asetelmiltaan sellaisia, ettei niiden perusteella voi tehdä vahvoja päätelmiä restoratiivisten menetelmien vaikutuksista rikosten uusimiseen, uhrien turvallisuuteen tai yleiseen lainkuuliaisuuteen. 1990-luvulta alkaen on kuitenkin tehty joukko kokeita, joissa restoratiivisen oikeuden menetelmiä on verrattu tavanomaisen rikosoikeuden menetelmiin sellaisten pätevien tutkimusasetelmien keinoin, joissa vaikutuksista saadaan melko luotettavaa tietoa.

VAIKUTUKSEN MITTAAMINEN

Lawrence Sherman ja **Heather Strang** (2007) ovat koonneet yhteenvedon asetelmiltaan vahvojen tutkimusten viestistä. Heidän mukaansa restoratiivisen oikeuden suotuisista vaikutuksista on enemmän näyttöä kuin useimmista muista rikosoikeudellisista uudistuksista.

Huomattavaa on, että kaikissa noin 30 katsauksen tutkimuksessa on käytetty

vakuuttavaa tutkimusasetelmaa. Enimmät tutkimuksista ovat satunnaistettuja verrokkitutkimuksia. Niissä ryhmät on muodostettu arpomalla tietyt kriteerit täyttävät epäillyt rikosentekijät joko restoratiiviseen menettelyyn tai tavanomaiseen rikosoikeusprosessiin (johon eräissä nuoria koskeissa tapauksissa liittyy myös sosiaalitoimen toimenpiteitä). Sherman ja Strang ovat kuitenkin kelpuuttaneet mukaan myös muutaman asetelmiltaan vähemmän luotettavan tutkimuksen. Muutamissa tapauksissa vertailuryhmä on muodostettu poimimalla vertailuolosuhteista mahdollisimman samankaltainen ryhmä kuin koeryhmä. Toisissa taas on käytetty mahdollisimman luotettavaa ennustemallia, joka arvioi koeryhmän kaltaisten henkilöiden uusintarikollisuuden tavanomaisen käsittelyn tilanteessa.

UUSIMINEN JA RIKOSTEN HAITAT VÄHENEVÄT

Restoratiivisen oikeuden puolestapuhujat katsovat, että tämä menetelmä parantaa sekä prosesseja että niiden tuloksia.

Sekä uhrit että rikosentekijät kokisivat restoratiivisen oikeuden inhimillisempänä ja kunnioittavampana tapana käsitellä rikoksia kuin perinteinen oikeus. Restoratiivinen oikeus tuottaisi tehokkaammin ja varmemmin oikeusjärjestelmältä odotettuja vaikutuksia: vähentää uusintarikollisuutta, parantaa uhrien saamia hyvytyksiä, alentaa uhrien tai heidän sukulaistensa ja ystäviensä kostonhalua ja ehkäisee tästä seuraavia rikoksia, helpottaa rakentamaan tai palauttamaan sovinnoisempia suhteita ja sosiaaliset siteet niiden perheiden ja ystävien piirissä, joihin rikos on vaikuttanut.

Shermanin ja Strangin katsauksen mukaan restoratiivisella oikeudella on aika lailla näyttöä näiden lupauksen täyttymisestä. Tekijät kelpuuttivat katsaukseensa 36 suoraa vertailua restoratiivisen ja tavanomaisen rikosoikeudellisen käsittelyn välillä. Verrattuna tavanomaiseen käsittelyyn restoratiivinen oikeus:

■ vähensi olennaisesti uusintarikollisuutta joissakin rikostyyppissä, mutta ei kaikissa

- vähensi rikosten uhrien postraumaattisia stressioireita ja vastaavia haittoja
- sai aikaan enemmän tyytyväisyyttä käsittelyprosessia kohtaan sekä tekijöiden että uhrien kohdalla
- vähensi uhrien halua kostaa väkivalloin rikoksenteikijälle
- vähensi oikeudellisen käsittelyn kustannuksia silloin kun sitä käytettiin rikos-oikeuden sijasta
- vähensi aikuisilla rikosten uusimista enemmän kuin vankila ja nuorilla yhtä paljon kuin vankila.

Nämä olivat yleisiä, keskimääräisiä tuloksia. Tärkeä havainto oli myös se, että sovelletut restoratiiviset menetelmät eivät tepsineet yhtä hyvin kaikissa rikostyypeissä tai kaiken ikäisiin osapuoliin.

PARHAAT TULOKSET VÄKIVALTARIKOKSISSA

Väkivaltarikosten käsittelyssä restoratiivisten vaihtoehtojen edut näyttivät isoimmalta. Kuudessa kymmenestä väkivaltarikoksen vertailukoikeesta tuloksena oli, että restoratiivinen oikeus vähensi uusintarikollisuutta verrattuna tavanomaiseen prosessiin. Neljässä kokeessa ei havaittu tilastollisesti merkitsevää muutosta eikä yksikään koe osoittanut, että restoratiivinen prosessi olisi ollut tässä suhteessa huonompi.

Omaisuusrikosten käsittelyn vertailututkimuksissa restoratiivisen menettelyn paremmuus ei ollut aivan yhtä johdonmukainen. Vertailututkimuksia oli 12, ja niistä viidessä restoratiivinen menettely johti alhaisempaan uusintarikollisuuteen kuin vertailuprosessi, kahdessa tapauksessa taas hieman korkeampaan uusimiseen ja kolmessa tapauksessa eroa ei ollut. Erikseen tarkasteltiin kahta vertailua, joissa vertailukohtana oli ehdoton vankeus: toisessa vertailussa eroa ei ollut ja toisessa restoratiivinen oikeus johti alhaisempaan uusimiseen.

Heikoin osoitettu vaikutus uusintarikollisuuteen restoratiivisella oikeudella oli uhrittomissa rikoksissa tai sellaisissa, joissa ei ollut selvää henkilöuhria. Rattijuopumusten ja nuorten myymälänäpistysten kohdalla restoratiivisen oikeuden ja tavanomaisen rikosoikeuden jälkeisessä rikoksenteossa ei ollut eroa, kun taas nuorten tekemiin yleisen järjestyksen rikkomisiin restoratiivinen oikeus vai-

kutti paremmin: vuoden kuluessa 45 % normaalirikosprosessin läpikäyneistä oli jäänyt uudelleen kiinni, kun taas restoratiiviseen menettelyyn arvotuista vastaava osuus oli vain 28 %.

UHRIT TYYTYVÄISEMPIÄ

Kuudessa tutkimuksessa arvioitiin uhrien tyytyväisyyttä yhteensä kymmenellä mittarilla. Jokaisella mittarilla restoratiiviseen prosessiin osallistuneet uhrin olivat tyytyväisempiä kuin normimenettelyssä olleet. Kuusi viidestä tutkimuksesta oli satunnaistettuja verrokkiasetelmia. Kysymykset, joilla tyytyväisyyttä mitattiin, koskivat mm. tyytyväisyyttä jutun käsittelytapaan, tyytyväisyyttä lopputulokseen, halua kostaa tekijälle, valmiutta suositella menettelytapaa muille uhreille sekä tyytyväisyyttä siihen, että tekijä vastuutettiin teostaan.

Uusien rikosten ehkäisyn lisäksi on tärkeää minimoida tehdyistä rikoksista koituvia haittoja. Yksi tärkeä elementti uhrin kannalta on se, että käsittelyprosessi lieventää eikä lisää hänen kokemiinsa haittoja.

Myös rikosten tekijät olivat yleensä tyytyväisempiä restoratiiviseen kuin tavanomaiseen prosessiin.

VARAUKSIA

Shermanin ja Strangin tulosten perusteella ei voi tietenkään sanoa varmasti sitä, miten Suomessa käytössä oleva rikossovittelu tai muut restoratiivisen oikeuden menetelmät vaikuttavat verrattuna Suomessa käytössä oleviin tavanomaisiin rikosoikeusprosesseihin.

Valtaosa Shermanin ja Strangin raportoimista tuloksista koski kasvokkaista restoratiivista neuvonpitoa, johon osallistuu kokouksen vetäjien ja rikoksen välittömien osapuolten lisäksi sekä uhrin että tekijän tukihenkilöitä. Suomessa aikuisten rikossovittelussa läsnä ovat sovittelijan tai sovittelijoiden lisäksi yleensä vain rikoksen välittömät osapuolet, tekijä ja uhri. Alaikäisten sovitteluosapuolten huoltajilla on sen sijaan oikeus osallistua sovittelutilaisuuteen.

Vertailun tulos riippuu myös siitä, mihin restoratiivisen menettelyn tuloksia verrataan. Shermanin ja Strangin raportoimat tutkimukset tehtiin Britanniassa, Australiassa, Yhdysvalloissa, Kanadassa

ja Uudessa Seelannissa. Kaikkien oikeusjärjestelmä poikkeaa tietenkin monella tapaa Suomen järjestelmästä.

Shermanin ja Strangin raportoimissa kokeissa havaittiin jo alun perin, että ainakaan sama restoratiivisen oikeuden malli ei toimi yhtä hyvin kaikkien rikosten tai eri-ikäisten osanottajien kohdalla. Sittemmin kokeiden aineistoja tarkemmin analysoimalla on havaittu lisää tällaisia eroja. Yksi esimerkki tulee Canberran restoratiivisen oikeuden kokeista (Gal & Moyal 2011). Canberrassakin aikuiset uhrin olivat kirkkaasti tyytyväisempiä restoratiiviseen kuin tavanomaiseen prosessiin, mutta nuoret uhrin eivät; itse asiassa nuoret olivat tyytyväisempiä normaaliin oikeuskäsittelyyn kuin restoratiiviseen neuvonpitoon. Vaikka tulos ei nuorten kohdalla ollut tilastollisesti merkitsevä, se on oireellinen ja sopusuunnassa huonosti onnistuneista neuvonpidoista koottuun laadullisen aineiston kanssa. Monet nuoret uhrin olivat nimittäin kokeneet, että aikuiset dominoivat keskustelua eivätkä he saaneet riittävästi esittää omia näkemyksiään ja kysymyksiään.

Paradoksaalisesti juuri restoratiiviseksi tarkoitettujen prosessien nuoret uhrin näköjään kokivat, että heidän oma asiansa oli "varastettu" heiltä pois, vaikka yksi restoratiivisen oikeuden taustaideoita on ollut "palauttaa" konfliktit takaisin niiden osapuolten omaisuudeksi (Christie 1977). En kuitenkaan usko, että tämä on restoratiivisen oikeuden ytimeen kuuluva rakenteellinen ongelma. Tehtävänä on kehittää menetelmiä, joissa nuorilla on enemmän tilaa. Sama menetelmien räätälöinnin välttämättömyys koskee monia muita kysymyksiä. ■

KIRJALLISUUTTA:

Christie, N. (1977). *Conflicts as property*. *British Journal of Criminology*, 17(1).

Gal, T., & Moyal, S. (2011). *Juvenile victims in restorative justice*. *British Journal of Criminology*, 51(6), 1014–1034.

Sherman, L., & Strang, H. (2007). *Restorative justice: The evidence*. London: The Smith Institute.

Kolmas sisäisen turvallisuuden ohjelma käynnistyi

Valtioneuvosto hyväksyi kesäkuussa kolmannen sisäisen turvallisuuden ohjelman. Ohjelmassa on toimenpiteitä nuorten turvallisuuden parantamiseksi, vakavan väkivallan ja työssä kohdatun väkivallan vähentämiseksi ja rikoksen uhrin palveluiden parantamiseksi. Tavoitteena on parantaa kansalaisten arjen turvallisuutta. Toimenpiteitä on yhteensä 64.

Rikoksentorjuntaneuvoston vastuulla on naapuritiimi- tai apujärjestelmän käyttöönoton edistäminen ja siihen liittyvän tukimateriaalin tekeminen. Lisäksi neuvosto on mukana uuteen teknologiaan perustuvien ja asukkaiden osallistumista edistävien toimintamallien, kuten turvallisuuskävelyiden ja Kerro kartalla -järjestelmien, käyttöönotossa sekä pilotihankkeissa, jossa selvitetään keinot lisätä alueellista ja paikallista turvalli-

suustietoa. Näillä toimenpiteillä tuetaan ihmisten osallisuutta oman asuinympäristön turvallisuuden parantamisessa.

ESIMERKKEJÄ MUISTA TOIMISTA

Koulukiusaamiseen puuttumista tehostetaan edelleen. Lisäksi ryhdytään keräämään kattavasti tietoa kouluissa tapahtuvista väkivaltatilanteista.

Alle 18-vuotiaiden rikoskierre pyritään katkaisemaan heti ensimmäisen teon jälkeen Ankkuri-mallin avulla. Lisäksi parannetaan nuoren mahdollisuutta saada itselleen tukihenkilö tai mentori osana erityisen tuen toimia.

Nuorten uusintarikollisuutta vähennetään lisäämällä sovittelua ja tarjoamalla tietoa auttamispalveluista sovittelun yhteydessä.

Vakavan väkivallan torjumiseksi ohjel-

massa esitetään, että uhka-arvion perusteella henkilöitä voidaan jatkossa ohjata terveydenhuollon palvelujen piiriin jonon ohi. Lisäksi lisätään järjestöjen tuottamia matalan kynnyksen palveluja väkivaltaongelmista kärsiville henkilöille.

Kaikkien vankeusrangaistuksesta vapautuneiden palvelutarve esitetään arvioitavaksi ja heidän kotikunnilleen ilmoitetaan palvelun tarpeessa olevasta vapautuvasta vangista.

Lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa seksuaalista häirintää ja seksuaalirikoksia ehkäistään kokoamalla nettiin helposti saataville tietoa häirinnästä. Lisäksi selvitetään lakimuutoksia, jotka mahdollistavat telekuuntelun lapsen seksuaalisen hyväksikäytön estämiseksi ja selvittämiseksi sekä televalvonnan ns. grooming-rikoksen estämiseksi ja selvittämiseksi.

KiVa Koulu- päivillä kokemuksia ja tutkimusta

Toisille KiVa Koulu -päiville elokuussa Turkuun kokoontui noin 450 ohjelman käytännön toteuttajaa, tutkijaa ja muita koulukiusaamisteemasta kiinnostuneita. Seminaarissa korostui tällä kertaa ryhmädynamiikan lisäksi opettajan rooli ja vaikutus sekä rehtorin tuki kiusaamisen ehkäisyssä ja hankkeen menestymisessä koulussa.

Opetus- ja kulttuuriministeri **Jukka Gustafsson** ilmaisi huolen siitä, että heikosti menestyvät oppilaat kokevat, että opettaja on heistä vähemmän kiinnostunut kuin hyvin menestyvistä oppilaisista. Eriytymiskehitys riskien takia tähän oppilaiden viestiin olisi syytä suhtautua vakavasti.

Professori **Christina Salmivalli** pohti netin ja sähköisten viestintävälineiden vaikutusta kiusaamiseen ja pitäisikö il-

miötä käsitellä jotenkin eri tavalla. Alustavien tutkimustulosten mukaan harvoja lapsia/nuoria kiusataan pelkästään tätä kautta. Usein online-kiusaamisen taustalla on myös perinteinen (ns. offline) kiusaaminen. Ennaltaehkäisevä työ perinteisen koulukiusaamisen parissa näyttää vaikuttavan ennaltaehkäisevästi myös nettikiusaamiseen.

Itävaltalainen tutkija **Dagmar Strohmeier** kertoi maahanmuuttajataustaisten nuorten koulunkäyntihaasteista ja kiusaamisesta. Kiusaamista voi ehkäistä kantaväestön ja maahanmuuttajataustaisten nuorten ystävyys, mutta se ei välttämättä synny itsestään. Ei riitä, että nuoret kootaan samaan ryhmään päiväkodissa tai luokkaan koulussa, vaan tasavertaisen aseman ja yhteisten tavoitteiden luomiseen tarvitaan aikuisen

aktiivista tukea. Strohmeierin tutkimusten mukaan maahanmuuttajataustaisten oppilaiden määrä ei sinänsä vaikuttanut luokan aggressiivisuuden tasoon.

Meidän KiVa koulu -sessioissa ohjelmaa laadukkaasti käyttävät koulut jakoivat kokemuksiaan omista hyvistä käytännöistään sekä kertoivat kiusaamisen vastaisen työn haasteista. Hanketta tuetaan jatkossa ns. resurssikoulujen avulla. Tarkoituksena on luoda vertaistukiverkosto auttamaan sekä neuvoin että konkreettisin toimenpitein lähikoulujen KiVa-toimintaa. Vuoden 2012 KiVa-kouluksi julistettiin 1000 euron palkinnon kera Haapalan koulu Laukaasta.

Lisätietoa www.kivakoulu.fi.

/ REGINA JÄRG-TÄRNO

Parempi viranomaisyhteistyö saattaisi estää perhesurmia

Perhesurmaselvityksen mukaan osa surmista olisi ehkä ollut ehkäistävässä, jos viranomaisten ja lähipiirin tietoon tulleet uhkailut olisi osattu ottaa vakavasti ja perheen ongelmiin olisi tartuttu ajoissa. Viranomaiset olivat ohjanneet perheitä avun piiriin, mutta kokonaisvaltainen perheen tilanteen kartoitus ja auttaminen olivat usein jääneet kesken. Viranomaisyhteistyö on joskus ollut asiakkaan siirtämistä toiselle viranomaiselle eikä ole ollut seuranta siit, miten käsittely on edennyt. Viranomaiset eivät aina ole olleet tietoisia muiden toimista ja asiakas on voinut kokea peräkkäiset viranomaistoimet jopa kiusaamisena.

Sisäisen turvallisuuden ministeriryhmän tilaamassa ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen toteuttamassa selvityksessä käytiin läpi perhesurmat, oman lapsen surmat ja vastasyntyneiden surmat 1.1.2003–31.1.2012. Tapauksia oli yhteensä 35 ja niissä kuoli 55 henkilöä, joista 7 puolisoita ja 48 surmaajan lapsia.

Selvityksen mukaan perhesurmaan ajautuneet ovat yleensä vihjailleet teostaan etukäteen esimerkiksi etsimällä tietoa internetistä tai jättämällä itsemurhaviestejä näkyville. Myös väkivaltaista käytöstä tai väkivallalla uhkailua esiintyi yleisesti. Perheet olivat olleet yhteyksissä viranomaisiin, mutta oikeanlaista apua ongelmiin ei saatu. Monet surmaajat kärsivät mielenterveysongelmista. Taustalla oli taloudellisia vaikeuksia ja parisuhteen ongelmia sekä eroaikoita. Perhesurmat olivat lähes aina isän tekemiä.

Vastasyntyneitä surmanneet olivat kaikki naisia, joista puolet alle 25-vuotiaita. He olivat harvoin olleet yhteydessä poliisiin tai sosiaali- ja terveydenhuoltoon. Näiden tapausten ennalta ehkäisemiseksi ennakkollisen lastensuojeluilmoituksen tekeminen on lähes ainoa keino.

Muut oman lapsensa surmanneet ei-

vät ole yhtä yhtenäinen ryhmä. Taustoitaa nousee esiin kaksi motiivia luonnehtivaa piirrettä: 1) pari on ollut eroamassa tai toinen puoliso oli uhannut erolla ja tekijä surmasi lapset kostoksi tai 2) vanhemmalla oli vakavat mielenterveyden ongelmia tai pitkäkestoinen masennus. Puolessa tapauksista tekijällä oli kontakti mielenterveyspalveluihin ennen tekoa. Kontakteja muihin viranomaisiin ja auttaviin tahoihin oli kaikissa tapauksissa. Oman lapsensa surmanneista seitsemän oli naisia ja viisi miehiä.

JATKOTOIMIA KÄYNNISTYMÄSSÄ

Sisäisen turvallisuuden ministeriryhmä päätti syyskuussa käynnistää useita toimenpiteitä. Viranomaisten ohjauksen ja koulutuksen avulla varmistetaan, että lapsen etu tulee huomioitua aikuisille suunnatuissa palveluissa. Ministerit päättivät myös, että avio- ja avoerotilanteissa väkivallan uhkaa arvioiva työkalu tulee ottaa käyttöön koko maassa.

Perheen kokonaistilanteen arviointia edistäisi, jos lastensuojeluilmoituksen tehnyt viranomainen saisi tiedon siitä, onko ilmoitus johtanut toimenpiteisiin vai ei. Ministeriryhmä päätti selvittää mahdollisuudet tehdä tällainen lisäys lastensuojelulakiin. Viranomaisyhteistyön ja -koulutuksen parantamiselle pyritään varmistamaan, että viranomaiset tekevät lastensuojeluilmoituksia ja ennakkollisia lastensuojeluilmoituksia sekä rikosilmoituksia aina lain niin vaatiessa. Lisäksi selvitetään, tulisiko lääkäreille lisätä velvollisuus tehdä rikosilmoitus poliisille myös silloin, kun he epäilevät lapsen kohdistunutta väkivaltaa.

Ministeriryhmä päätti myös selvittää mahdollisuuksia perustaa kansalaisille matalan kynnyksen palvelu, johon voidaan tehdä väkivallan uhkaa koskevia ilmoituksia silloin, kun asiassa ei haluta tehdä lastensuojeluilmoitusta tai muuta ilmoitusta viranomaisille. Palvelu voisi toimia esimerkiksi netissä.

Valvontaa väkivaltarikoksen uusijoille

Oikeusministeriön työryhmä on selvittänyt mahdollisuuksia vähentää vakavaan väkivaltarikokseen syyllistyneiden vaaraa uusia tekonsa. Työryhmä ehdottaa, että tietyissä vankiryhmissä tehostettaisiin väkivaltarikoksen uusimiskin arviointia sekä vapautumisen jälkeistä valvontaa. Ehdotus on parhailaan lausuntokierroksella.

Vankeusajan jälkeinen valvonta olisi erityisen tarpeellista niille, jotka ovat toistuvasti syyllistyneet vakaviin väkivalta- ja seksuaalirikoksiin ja jotka on todettu riskin arvioinnissa erittäin vaarallisiksi. Tähän ryhmään kuuluvat vapautuvat vankilasta vasta suoritettuaan tuomitun rangaistus-

ajan kokonaan. Nykyisin heillä ei ole lainkaan vankeusajan jälkeistä valvontaa.

Työryhmä ehdottaa uutta järjestelmää, jossa vaaralliseksi todettu rikoksenuusija joutuisi aina valvontaan määräaikaisen vankeusrangaistuksen jälkeen. Ehdonalaisten vapautumisen mahdollisuutta ei olisi. Valvonnan suunnittelussa käytettäisiin vankeusaikana tehtyä arviota väkivaltarikoksen uusimiskistä. Ehdotettu valvonta kestäisi 2 vuotta. Valvontamääräyksiin voisivat kuulua päihitteettömyys ja sitä tukeva, rikoksen uusimista ehkäisevä lääkitys, tiettyjen lääkeaineiden käyttökielto sekä liikkumisen sähköinen valvonta.

HAASTE

ASiantuntevasti
Rikksentorjunnasta
ja kriminaalipolitiikasta

HAASTE-lehdestä saa tietoa rikollisuudesta, kriminaalipolitiikasta ja rikksentorjunnasta, tutkimuksesta ja käytännön työstä Suomessa ja muualla. Lehdessä eri tahot keskustelevat ja kirjoittavat samalla foorumilla ajankoh-
taisista ja periaatteellisista kysymyksistä. Lehteä julkaisevat oikeusministeriö
ja rikksentorjuntaneuvosto.

HAASTE kertoo rikksista ja rangaistuksista, tekijöistä ja uhreista, rikksentorjunnasta sekä lainsäädännöstä ja tutkimuksesta. Lehdessä jul-
kaistaan asiantuntija-artikkeleita, kannanottoja, haastatteluja, uutisia sekä
kuvauksia käytännön paikallisesta rikksentorjuntatyöstä.

HAASTE on tarkoitettu rikollisuuteen liittyvien ongelmien parissa työ-
kenteleville sekä aihepiiristä muutoin kiinnostuneille. Erityisesti lehdestä on
hyötyä niille, jotka tekevät rikksentorjuntatyötä poliisissa, sosiaali-, koulu-
ja nuorisotoimessa, yhdyskuntasuunnittelussa, elinkeinoelämässä, vakuutus-
alalla, kirkossa ja kansalaisjärjestöissä.

HAASTE ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Lehden vuosittainen maksaa
25 euroa + alv. 9 %. Lasku lähetetään erikseen.

Tilaa HAASTE oheisella tilauskortilla, nettilomakkeella (www.haaste.om.fi)
tai sähköpostitse haaste@om.fi.

HAASTE

Tilaa HAASTE-lehden hintaan 25 euroa + alv. 9 % /4 numeroa/12 kk

- kestotilaus, tilaukseni jatkuu, kunnes ilmoitan sen
päättymisestä (laskutusväli 12 kk)
- määräaikaistilaus (12 kk)

Tilaaaja

Nimi _____

Yritys/Yhteisö _____

Lähiosoite _____

Postinumero ja -toimipaikka _____

Puhelinnumero _____

Lehden saaja (mikäli eri kuin tilaaaja)

Nimi _____

Yritys/Yhteisö _____

Lähiosoite _____

Postinumero ja -toimipaikka _____

Vastaanottaja
maksaa
postimaksun

Rikksentorjuntaneuvosto
VASTAUSLÄHETYS
Tunnus 5011705
00003 Helsinki